

**СТИВЕН
КИНГ**

**Рита Хейворт
ёхуда**

**ШОУШЕНКДАН
ҚОЧИШ**

СТИВЕН КИНГ

Рита Хейворт
ёхуд

ШОУШЕННДАН

НОЧМШ

Кисса

УЎК: 821.111(73)-31
КБК 84(7)6-44
К 43

Рус тилидан **Саиджалол Саидмуродов** таржимаси

Стивен Кингнинг сиз, азиз китобхонларга она тилимизда илк бор тақдим этилаётган «Рита Хейворт ёхуд Шоушенкдан қочини» қиссасида қамокхона ҳаётининг дахшатлари борасида сўз юритилади.

«Рита Хейворт ёхуд Шоушенкдан қочини» қиссаси гарчи Стивен Кинг услубига хос булмаган поодатии психологик реализм йўналишида ёзилган бўлса-да, ёзувчининг «шоҳ» асарларидан бирига айланган.

Ўнга эврилган дахшатли туш... Умрбод қамок жазосига маҳкум бўлган бир бегуноҳнинг тақдири; тирик қолиш амримахол бўлган ерда ҳаёт учун кураш; ҳали бирон кимса қочиб қутулолмаган турмадан қочини ҳақидаги қисса...

Азиз уқувчи! Агар сиз ҳали муаллифнинг ижоди билан таниш бўлмасангиз, ишонинг, «Шоушенк...» мўтолаасидан сўнг ҳаётингизда, ботинингизда эврилиш пайдо бўлади.

ISBN 978-9943-28-688-7

© С. Саидмуродов (тарж.), 2016
© «O'ZBEKISTON» НМИУ, 2016

Дахшатлар қироли

Кунлардан бир кунни темир йўл атрофида ўйнаб юрган икки болакайдан бирини олиб келаётган поезд босиб кетади. Ўртоғининг бевакт ўлимига гувоҳ бўлган иккинчи болакай турган жойида котиб қолади ва бу фожиа унинг мурғак юрагига бир умрлик ваҳима ва кўрқинч солади. Бу болакай 50 та роман, 200 га яқин хикоялар муаллифи, бутун дунёга машҳур «Дахшатлар қироли» Стивен Кинг эди.

Стивен Кинг 1947 йили 21 сентябрда АҚШнинг Мэн штати Портленд шаҳрида, савдо флоти капитани Дональд Эдвард Кинг ҳамда Нелли Рут Пиллсбери oilасида дунёга келади. Кинглар oilаси бу вақтда икки яшар Дэвид-Виктор исмли болакайни асраб олиб, тарбиялашаётганди.

1949 йили Стивнинг oilаси Дональд кечки найт сигарет олиб келиш учун уйдан чиқиб кетади ва қайтиб келмайди. Oilасининг кейинги гақдири ака-укалар учун анчагача қоронғи бўлиб қолаверади. 1990 йилга келибгина Стивен Кинг oilасининг ўшанда уйдан чиқиб кетиб, бошқа oilа қургани, 1980 йили эса вафот этганидан хабардор бўлади.

Болаликдаги тез-тез касалликларга чалиниши гуфайли Стив биринчи синфда икки йил

қолинига тўғри келади. Касалликлардан чалғини мақсадида онасининг далдаси билан Стивен ун икки ёшидан кичик-кичик хикоялар ёза бошлайди. Унинг илк хикояси «Жаноб Айёр Қуёввой» деб номланади. Шу билан бирга Стивен мутолаа қилишга ва «дахшат» жанридаги фильмларни қўришга боши билан шўнғийди. Хатто «Бэм-би» мультфильмидаги ёнғин саҳнасидан қаттиқ таъсирланган Стив бир печа хафта алоф-чалов тунлардан қутулолмай юради.

1960 йили Стивен дўсти Крис Чесли билан ҳаммуаллифликда «Одамлар, жойлар ва махлуклар» номли хикоялар тўпламини чоп эттиради. Мактабни тамомлагач эса, Мэн штати университетига ўқишга киради. Университетда у булажак умр йўлдоши Табита Сирусни учратади. Икки ёш турмуш қўришгач, ҳаммаси хам силлиқ «кечавермайди». Моддий етишмовчиликлар сабаб Стивеннинг хатто тунлари кирхонада ишланшга тўғри келади. Гоҳ-гоҳида эса хикоялари учун газета-журналлардан оз бўлсада, қалам хақи олиб туради.

Шундай кунларнинг бирида Стивеннинг рафикаси ахлат челагидан «Кэрри» романининг қораламасини тошиб олади. Стивен бу романини ярокенз хисобларди, аммо рафикасининг кистови билан асарни охирига етказди. Натижаси ёмон бўлмайди: 1974 йили Стивен Кинг «Кэрри» романи учун «Doubleday» нашриётидан ҳамир учидан натир сифатида 2500 доллар олган бўлса, сал кейинроқ 400000 АҚШ доллари хисобида қалам хақи олади. Эндиликда

Стивен Кингнинг қора меҳнат қилишига ҳожат қолмайди.

Кейин эса инсон қалбига нур олиб кирувчи «Шуъла» романи яратилади. Ўтган асрнинг 70-йиллари сўнгида Стивен Кинг Ричард Бахман таҳаллуси остида ilk романи «Ғазаб»ни езади. Бирок тез орада китоб сотувдан олиб ташланади. Бунинг боиси Канзас штатидаги мактаблардан бирида бир укувчи уч нафар синфдошини тунпонча билан отиб ташлайди. Суриштирув натижасида боланинг сумкасида Стивен Кингнинг «Ғазаб» романи топилади. Бола асар қахрамонининг қилмишларини такрорламокчи бўлганди.

Шундан кейин бирин-кетин Стивен Кинг томонидан «Узоқ давом этган сайр», «Югураётган одам», «Улик ҳудуд», «Озаётган одам», «Қуръа», «У», «Кристина», «Томминокерлар», «Уй хайвонлари қабристон», «Бедорлик» сингари мистика ва саспенс, фантастика, илмий фантастика, хоррор жанрининг энг сара асарлари яратилади. Шуниси ахамиятлики, Стивен Кингнинг деярли барча асарларида қўрқинч ва ваҳима устунлик қилади. Балки болалигида содир бўлган муҳими воқеа туфайли адиб инсон қалбининг туб-тубида яширин, хатто қандай ном бершига ҳам бош қоғадиган ҳиссиётларни қоғозга туширгандир.

1999 йилнинг 19 июнида Стивен Кингнинг ҳаётида яна бир қўнғилсиз ҳодиса юз беради. Езув-чизувдан толиққан адиб сайр қилиб юрганида, уни микроавтобус уриб юборади ва Сти-

вен Кинг 14 метрга учиб бориб, ўрага тушиб кетади. Унг тарафдаги ункаси эзилган, бел, оёқ суяклари синган, бошидан каттиқ лат еган Стивен Кинг бешта жаррохлик операциясини бошдан кечиради.

2002 йили адиб ёзишни бас қилишини эълон қилади — бунга сабаб оғир жароҳатлар бўлса, ажаб эмас. Лекин орадан қанча сувлар оқиб ўтди, Стивен Кинг эса ҳанузгача мухлисларини янги-янги асарлари билан хушнуд этиб келмоқда. «Истеъфога чиққанингиз ростми?» деган саволга у қўйидагича жавоб беради:

«Ҳозирча йўқ. Ёзишни тўхтатмадим, аммо аввалгига нисбатан анча мунча секин суръат да ёзяман. Агар хаёлимга ажойиб бир гоя келиб қолса, ҳамма нарсани унутиб, мук тушиб ёзишга киришаман, ахир, ижод жараёнидан, китоб нашр қилишдан, одамлар тафаккури учун озуқа етказиб беришдан, кейин эса ёзганларингни кишилар билан муҳокама қилишдан ортиқроқ бахт борми?! Шундай бўлса да, ижод унумдорлигим пасайиб кетган, ёшим ҳам бир жойга бориб қолди. 25 ёки 35 ёшли қирчиллама йигит эмасман, аллақачон набирали ҳам бўлганман. Ижодкорлик билан бир қаторда бошқа мажбуриятларим ҳам бор, лекин ижод ҳали ҳамон ҳаётимда улкан аҳамиятга эга».

1970–2003 йиллар орасида Стивен Кинг саккизта романдан иборат («Мерган», «Икки олам орасидаги эшик», «Унумсиз ерлар», «Афсунгар ва биллур», «Кали бўрилари», «Сюзаннанинг

қушиғи», «Қора Минора» хамда «Қулф тешигидан оралаған шамол») «Қора Минора» туркумини яратади. Фэнтези жанрининг «жавоҳири» бўлмиш бу романлар бош қахрамони ботинига муаллиф азалий кураш давом этадиган эзгулик ва ёвузликни жо қилади ва ҳар доимгидек бу асар хам яхшилик билан тугамайди, қаҳрамон Роланд Дискейн абадий дарбадарликка мубғало бўлади. Нима хам дердик, ахир, бу — Стивен Кинг! Муаллифининг асарини қўлга олдингизми, ундан «бахтли хотима» кутманг.

«Улар мурод-мақсадларига етишибди» кибелидаги якунлар етишмаслиги сабаб кўнлаб адабиётшуносларнинг таққидидан безор бўлган Стивен Кинг 1982 йили дўзахий зиндон бўлмиш Шоушенкда фавқулодда жасорат, қатъийлик ила жон сақлаб, алал-оқибат ҳали бирон кимса қочиб қутулолмаган турмадан қочинга мунарраф бўлган Энди Дюфрейн ҳақида мароқли қисса ёзади. Айтиш жоизки, реализм оқимидаги «Рита Хейворт ёхуд Шоушенкдан қочин» қиссаси орқали Стивен Кинг барча жанрларда ижод қила оладиган серкирра ёзувчи эканлигини исботлайди. Бу асар билан боғлиқ қизиқ бир воқеа хам бўлган: китоб дўконида Стивен Кинг бир кампир билан гаплашиб қолади. Кампиршо аллақандай Стивен Кинг деганларининг биронта хам асарини ўқимаганини, у фақатгина «Шоушенкдан қочин» каби ҳаётий қиссаларни маъқул кўришини айтади. Стивен Кинг уша асарининг муаллифи ўзи эканлигини харчанд уқтирмасин, кампирни ишонтирол-

майди, устига-устак яхшигина ҳақоратлар ҳам эшитиб олади.

Стивен Кинг ажойиб ҳикоянавис ҳамдир. Унинг илк жиддий ҳикояси «Қора кийимли одам», ҳатто О' Генри номидаги мукофотга лойиқ тошилган. Стивен Кинг Эдгар Аллан Подан сўнг америка ҳикоячилигини яна бир поғонага кўтарди, десак муболаға бўлмайди. Тугун, кульминация ва ечим унсурларини жамлаган ҳикояларида Стивен Кинг қаҳрамонларини аяб утирмайди, уларни ҳар кўйга солади, қоронғи, вайронлага айланаёзган ҳужраларда узлатга маҳкум қилади. Ҳикоялари орқали Стивен Кинг биринчи галда инсон руҳиятини очиб беради, уларда чуқур психологик башоратлар ярқирайди («1408», «Қайта тирилган Қобил», «Скелетлар жамоаси», «Тунда парвоз қилувчилар», «Қаншоқ ва олмос», «Ёмғирлар мавсуми», «Ғижирлаётган тишлар» шулар жумласидандир). Афсуски, адибнинг бор-йўғи олтига ҳикоясигина ўзбек тилига таржима қилинган («Чекишни ташланг корпорацияси», «1408», «Қасоскор мушук», «Жанг», «Бўри-одам йили», «Гўштқиймалагич»).

Машҳурликка эришганидан сўнг анча йиллар утиб Стивен Кингдан: *«Нима учун ёзасиз?»* деб сурашганида, адиб: *«Бу саволга жавобим жуда жуп. Мен ҳикоялар ёзаман, чуқки ҳикоялар ёлиш лонц дилим. Қўшимдан бундан бошқа иш келишини тасаввур ҳам қилолмайман»*, деб жавоб берган.

Яхши ёза олишнинг ўзига хос формуласини Стивен Кинг қуйидагича белгилаган:

«Қушига турт олти соат мутолаа қилиш ва ёзиш зарур. Магарки бунга фурсат тополмас экансиз, яхши ёзувчи бўлмайсиз».

Стивен Кинг ўзига бир кунда 2000 та сўз ёзишни меъёр қилиб белгилаб олган. У ёзувчилик иқтидори учун оддийгина таърифни ҳам келтириб ўтади:

«Сиз нимадир ёздингиз ва бунинг учун сизга чек жўнатишди. Бу пуллар билан хонадонингиздаги электр токи ҳақини тўлай олдингизми, демак, сизни иқтидорли деб ҳисоблаш мумкин».

Ана шунақа. Гарчи XXI асрнинг Ричард Флэнаган, Донна Тортт, Чимаманда Адичи каби адиблари Стивен Кингни жиддий ёзувчи деб ҳисобланмаса-да, унинг «11/22/63» номли романи АКШда 2011 йилнинг энг яхши асари деб топилди.

Стивен Кинг ҳозирги кунгача адолат ва адолатсизлик, эзгулик ва ёвузлик кураш олиб бораётган бутун бошли «оламлар», бизга таниш-нотаниш оилавий муаммолар, номаълумликлар олдидаги қўрқув ҳақида тинмай ёзмоқда, гарданзимизга турли дахшатли воқеалар ҳақидаги янгиликлар ёғилаётган талотўн бир замонда унинг асарлари кўнглидаги ғашлик ва доғни кеткизинига хизмат қилмоқда.

Муаллиф ижоди билан ҳали танишиб улгурмаган ўқувчи унинг биргина асари мутолаасидан сунг, шубҳасиз, онгида, ботинида эври-

лиш юз беради, адабиёт хақидаги тасаввурлари ўзгаради.

Шундай экан, чинакам адабиёт ихлосмандларини Стивен Кингнинг кўнгилни ийдириш билан бир қаторда «шафқатсиз», инсон онги шуурига яширинган сирларни фош қилувчи, ўзни ва ўзгани англашга кўмак берувчи оламига чорлаб қоламиз.

Таржимон

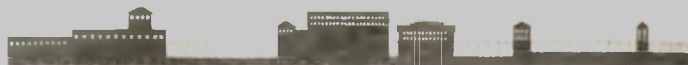
Рита Хейворт ёхуд Шоушенкдан қочиш

Росс ҳамда Флоренс Доппга бағишлайман.

I

Каминна ҳамма нарсани мухайё қила оладиган асларданман. Ҳагто ернинг тагидан бўлса ҳам анқонинг уруғини топиб бероламан. Менга ўхшаган удабуролар Американинг ҳар қандай федерал турмаларида топилади. Хоҳланг — чет эл сигаретаси дейсизми, хоҳланг ўғлингиз ёки қизингизнинг битирув имтиҳонини «ювиш» учун, туғилган кунингизни, Рождествони нишонлаш учун ёки ҳеч бир сабабсиз шунчаки кўнгиш майли учун бир ишша бренди дейсизми, барчасига қўлим етади.

Шоушенк турмасига эндигина йигирма ёшга тўлганимда тушганман. Оиламдаги баъзилар каби ўз қилмишимдан зивирча пушаймонда эмасман. Мен жиноят қилдим. Ўзимдан уч ёш кагга хотинимнинг ҳаётини суғурта қилдириб, отажониси тўйимизга ҳадя қилган «Шевроле»нинг тормозини ишдан чиқардим. Ҳаммасини обдон ўйлаб режалаштиргандим. Лекин хотиним қўшнимизнинг ўғилчаси билан уни Кастл Хилдгача ташлаб ўтиш учун ярим йўлда тўхтайди, деб ўйламагандим. Тормоз ҳеч «қулоқ солмай», машина бўқирганча тепаликдан учиш гунаҳи. Кейинроқ гувоҳларнинг айтишича, машина соатига саксон километр тезликда учиш келиб, уруш қахрамонларига қўйилган ҳайкал суначасига урилган ва портлаб, тўриллаб ёшган.

Албатта, мени тутиб олинади деган фикр етти ухлаб тушимга ҳам кирмаганди. Бирок чучварани хом санаган эканман. Шундай қилиб, мен ушбу «кошона»даман. Мэн штатида ўлим жазоси йўқ, лекин округ прокурори мени уч карра ўлимга маҳкум деб тонди ва уч марта лаб умрбод қамок жазосига ҳукм қилди. Афв этишларини хаёлимга келтирмасам ҳам бўлади. Судья қилмишимни «кўз кўриб, қулоқ эшитмаган мудҳиш, қабих жинойт», деб атади. Эҳтимол, аслида шундай ҳамдир, бирок ҳаммаси ўтмишда қолди. Кастл Рокнинг сарғайиб кетган газеталари тикилган йиғма жилдларини варақласангиз, биринчи саҳифаларданок менга бағишланган катта-катта сарлавҳали мақолалар ва фотосуратларга кузингиз тушади, аммо Худо ҳақи, Гитлер ёки Муссолинининг кирдикорлари олдида бу бор-йўви болаларча хархашанинг ўзгинаси.

Балки тавбаишга таянгандирсан, оқланарсан, деб сўрарсиз? Тўғриси, бу сўзлар нимани англагинини ҳам билмайман, қолаверса, гурма ёки колонияда гуноҳни ювинга бало борми?! Наздимда бу сиёсатдонларнинг пуч сўзлари. Агар гап озодликка чиқишим учун имконият борлиги ҳақида кетса, эҳтимол, қандайдир маъно-мантук бўлар эди. Лекин бундай истиқбол маҳкумлар орзу қилмаса ҳам бўладиган хомхаёлдир. Мен ёш, навқирон ва фақир эдим. Карбин Стритнинг данқиллама ховлисида яшовчи хушрўйгина кизни плантирдим. Кизнинг отаси бир шарт билан бизга оқ фотиҳа берадиган бўлди:

қайнотамнинг изидан бориб, унинг оптика компаниясида ишлашим зарур эди. Аслида чол менн ёввойи хайвондек қафасга тикмоқчийди. Бундан нафратим қўзий бошлади, кун келиб сабр косам тўлди ва қилишим керак бўлган қилмишга қўл урдим. Банарти барчаси бошидан бошланганда бошқача йўл тутган бўлармидим балки. Бирок мен чиндан-да «оқланиш», «гуноҳни ювиш» нимани англатишини билмайман.

Ҳа, майли, мен ўзим ҳақимда эмас, Энди Дюфрейн исмли бир йиғит ҳақида гапириб бермоқчиман. Бирок аввал ўзим ҳақимда бир нарсани тушуштириб ўтишим керак. Бу кун вақтни олмайди. Юқорида айтганимдек, мен қирк йилдан буён Шоушенкда барча нарсани муҳайё қила оладиган устаси фарағман. Бу наша ёки оддий экстра сигарет каби контрабанда маҳсулотлари ҳам мумкин экан-да, дегани эмас, гарчи булар буюртмалар рўйхатида ётақчилик қилса-да. Мен бу ерда минглаб кишиларнинг хожатини чиқараман, баъзи буюртмалар ҳагто ноқонуний эмас, фақат бундайини дузахда уларни қўлга киритиш қонини машаққат. Қичкина қизалоқни зўрлаган ва эркаклик «фазилят»ини бошқа эркакларга «курсагиб қўйган» бир аломағ нусха бўларди. Илтимосига биноан бир сафар унинг қўлига уч булак қизини Вермонт мрамминини тутқаздим. У эса уч дона мўъжазгина хайкалча ясади: чакалоқ, ун икки ёнар болакай ва мўйлари сабза урган йиғит. Нусха ўз «асар»ларини «Исонинг уч хил ёши» деб атади. Эндиллик-

да бу санъат асарлари штат губернаторининг меҳмонхонасини безаб турибди.

Агар сиз шимолда истиқомат қилган бўлсангиз, Роберт Алап Коут исмини яхши билсангиз керак. Минг тўққиз юз эдлик биринчи йили у Биринчи Давлат Банкни ўмаринга уринади. Унинг бемаъни хатти-харакатлари қонли қирғинга айланиб кетади, оқибатда олтига жасад таппа-гайёр-да. Иккитаси — босқинчиларники, учтаси мижозларники, биттаси эса бемаврид банкка бурун суққан ёш полициячиники. Коут неини¹ коллекциясига эга эди. Сирасини айтганда, турмада коллекция йиғишни тақиқлаб қўйишди, аммо йиғитнинг онаси ҳамда кирхонамизга хизмат кўрсатувчи бир шоввоз хайдовчининг кумагида Коутга ёрдам беролдим ва унга: «Бобби, уғри, каззобларга тўла тош турмада танга коллекциясини сақлаш учун миянг айниган бўлиши керак», дедим. У менга тикилиб жилмайди ва хазинасини қандай яшириши биллишини айтди. «Ҳаммаси бекаму кўст бўлади, — деди у, — хотиринг жам бўлсин». Шундай бўлди ҳам. Бобби Коут минг тўққиз юз олтинчи еттинчи йили бандаликни бажо келтирди, лекин унинг коллекциясини турма бошлиқлари топа олишмади.

Авлиё Валентин куни муносабати билан халойиққа шоколад етказиб берганман. Меллей немли мутлақо эси паст ирландга «Мак

¹ *Неини* финнларда: майда пул, чақа (бу ва бундан кейинги изоҳлар таржимонники).

Дональдс»да сотиладиган сутли коктейль топиб беришнинг эвиши қилганман. Ҳатто бир сеанси учун ўргада акча тўплаган йиғирма кишига «Улкан хайбатли оғиз» ва «Жонс хонимнинг иблиси» фильмларининг тунги намойишини ташкиллаштирганман. Сеансдан кейин бир ҳафтача ёлғиз камерада тоза таъзиришни еганман. Ҳа, майли, бу билан осмон узилиб, ерга тушармиди?! Тоққа чиқмасанг, дўлана қайда, жон куйдирмасанг, жонона қайда. Бадний ва сиёсий китобларга ҳам қўлим етган.

Умрбод ёки узок муддатга камалганлар хотинлари, маъшуқаларининг ички кийимларини етказиб беришнинг бир мартагина бўлиши сўраб ёлборишган. Улар тун узоғи нима билан машғул бўлишларига фахмингиз етганми, деб уйлайман. Мушук текинга офтобга чиқмайди, деганларидек гоҳида хизмат нархи осмонда булади. Лекин мен фақат пул учун хизмат кўрсатмайман — пулнинг бу ерда қадр-қиммати борми ўзи?! «Қадилак» сотиб ололмасам, Ямайкага учиб кетолмасам. Аслида яхши кассоб миқозига гўштнинг баррасидан кесиб бергани сизгари мен ҳам бу ерда обрў қозониш ва уни ушлаб туриш учун ушбу хизматларни бажо келтирардим. Мен фақат иккита нарса билан шуғулданмайман: қурол ва ўткир наркотик моддалар. Мен битта-яримта ўзини ёхуд ўзгани улдириши учун ёрдам кўрсатишни хохламайман. Етар шунча қотилликлар, бўғзимгача тўйдим.

Ана шунақа гаплар, камини ҳожатбарор килишман. 1949 йили Энди Дюфрейн қошимга ке-

либ, Рита Хейвортни тошиб беролмайсанми, деб сураганида, «Муаммосиз!» деб жавоб килдим. Чиндан ҳам бунинг ҳеч қийин жойи йўқ эди.

II

Энди 1948 йили Шоушенкка «қадам ранжида қилганда» 30 ёшни каршилаганди. У ўрта бўйли, сарғиш-қулранг сочли, кафтлари кичкина ва ингичка, истарали бир йиғит эди. У олтин гардишли кузойнак гақиб юрарди. Қўл тирноқлари ҳаминча текис, тоза буларди. Афтидан, эркак кишининг бундай жиҳатларини эслаб қолганим бироз қулғили туюлар. Бирок ҳақиқатан унинг тирноқлари мени ўзига жалб этди ва мен Эндига ҳурмат билан қарай бошладим. У ҳаминча худди эгнига смокинг кийган ва буйинига буйинбоғ таққандай кўринарди кишига. Турмага тушгунча Портленддаги йирик бир банкда вице-президент бўлиб ишлаган. Ёш йиғит учун бу ёмон амал эмаслигини сиз ҳам тасдиқлайверинг. Айниқса, аксар банклар қанчалик юлғичлигини ҳисобга олсак... ва агар сиз одамлари кекса, тепакал ёхуд эртагаёқ бандаликни бажо келтиришга гайёр бирор қимсага ўз нулларини ишонмайдиган Янги Англияда¹ турган бўлсангиз-у, бу юлғичликни ўнга қўнайтирсак, ана энди буни ўзингиз тасаввур

Янги Англия АҚШнинг шимоли-шарқида жойлашган Мэн, Нью-Хемпшир, Вермонт, Массачусетс, Коннектикут ва Род-Айленд штатларининг умумий номи.

килаверинг. Хуллас, мартабали Энди хотини ва унинг жазманини ўлдиргани учун камалганди.

Бу ердаги ҳар бир кимса тасодиф ва ўлгудай омадсизлик туфайли ёки ўкимаган терговчилар, тошбағир прокурорлар, хумкалла полициячиларнинг қурбонидир. Турмада ҳамма ўзини бегуноҳ ҳисоблашини айтдим, шекилли. Назаримда, бу ердаги кишиларнинг кўпчилиги учинчи табақага оид ва уларнинг энг катта «ўлгудай омадсизлиги» оналари уларни ҳомилалигидаёқ олдириб тапламаганлигидир.

Шоушенкда ўтирган узок йилларим давомида бегуноҳлигига мен ишонган бор-йўғи унеча одам бўлган, холос. Энди Дюфрейн шулардан бири эди, ваҳоланки, бунга танишганимиздан сўнг йиллар ўтиб ишондим. Мабодо 1947 йили Портлендда Энди Дюфрейннинг ишини кўраётган суд хайъати аъзолари орасида бўлганимда, бу йиғитнинг ёнини олишим даргумон эдиёв.

Сирасини айтганда, Эндининг кўрилаётган иши сийқаси чиққан воқеалардан бири эди. Бунда шунга ўхшаш воқеаларнинг барча икир-чикири мавжуд. Жамиятда ўз ўрнига эга барно қиз, навқирон спортчи иккаласи ҳам мурдага айланган — ва қора курсида петикболи порлок булиши мумкин бўлган бизнесмен ўтирарди. Рузномалар бу жараён борасида оламга жар солиб вайсайдилар. Иш судда узок вақт мобайнида очикдан-очик кўрилади. Округ прокурори марказий органларга мурожаат этиб, бу ишга Жон К. Паблик эътибор билан қарашини

суради. Томошатаблар тонг сахар тўртдаёк тикилинч суд залига йиғила бошладилар. Уша кунлари совук забтига олган, этни ўйиб олар аёз ҳам текки томошага тўсиқ бўлолмаганди. Воқеа бундай бўлган эди: Эндиинг рафикаси Линда Коллиз Дюфрейн 1947 йилнинг июнида Фал Мауф Хилл клубида гольф ўйнашни ўргангиси келиб қолади. У тўрт ой давомида сабоқ олади. Мураббий Глен Квентин эди. 1947 йил августда Энди Квентин билан ўзининг хотини ошиқ-маъшук эканлигини билиб қолади. Ўша йилнинг сентябрида Энди ва Линда ўртасида қатта қўйди-чиқди келиб чиқади, сабаб ҳам маълум. Линданинг кечириб бўлмас хиёнати. Эндиинг судда айтишича, хотини эрининг бор ҳақиқатдан бохабар бўлганидан кўнгли жойига тушганмиш, ахир, ҳийла-найранг ишлатавериши ва гапни чалғитавериши жонига теккан-да. Линда ажралишга ариза беришни кўзлаганмиш. Энди эса хиёнаткор хотинни ажралиш жараёнида кўргандан кўра жаҳаннам оловида қўйиб кул бўлаётганини томоша қилишни маъқул қўришини айтибди. Линда шартга бурилиб, Квентин клубдан сал нарида ижарага олган меҳмонхонага ўйнаши билан туни ўтказгани жўнаб қолибди. Эртаси куни эрталаб оқсоч уларни тушакда ўлик ҳолда қўрибди. Хар бирининг танасига тўрттадан ўк жойланганди.

Бошқаларига караганда охириги далил суднинг Эндига қарши тини қайрашига кўпроқ сабаб бўлганди. Округ прокурори сўзига хотима ясар экан, чуқур хўрсиниб, овози титра-

ганча ишни ўз фойдасига хал килди. «Энди Дюфрейн, – деди прокурор, – ғазаб отига миниб хиёнаткор хотинини жазолаган эргина эмас. Аёлнинг қилмишини кечириб бўлмаса-да, лоакал тушунса бўлади. Лекин биз шафқатсиз, ёвуз, совуққон қотилнинг ишини кўрмоқдамиз. Эътибор қаратишларингни сўрайман, – овозини баянлатди прокурор, – ҳар бир жабрдийдага тўрттадан ўк узилган! Олтита эмас, саккизга! Бу жаллод ўқдондаги барча ўқларни отиб бўлиб, хотиржамгина тўшпончани қайта ўқлаган ва тагин биттадан ўк узган». Табиийки, ушбу путқ «Устомон қотил», «Беғуноҳ жуфтликка узилган саккизта ўк» ва шу каби ранг-баранг сарлавҳали рўзномаларнинг «қаймоғи» бўлиб қолди.

Левистондаги қурол-яроғ дўкони сотувчиси қотилликдан икки кун аввал жаноб Дюфрейнга уттиз саккизинчи калибрли олтита ўк жойланадиган тўшпонча сотганини айтади. Клуб бармени гувоҳлик кўрсатмаларида айтишича, Энди ўнинчи сентябрь кечаси соат еттиларда барга кириб келган ва уч стакан вискини йиғирма дақиқа давомида майдалаган. Ҳақини тулаётганда Глен Квентиннинг олдига боришини, кейин нима бўлганини тонгги рўзномаларда уқиб билиб олиш мумкинлигини барменга айтган. Квентиннинг уйдан бир чақирим наридаги дукон сотувчисининг гувоҳлик беришича, Дюфрейн чоракам тўккизда дўконга кирган. Энди сигарет, уч шиша пиво ва бир печта салфетка буюрган. Суд-тиббийёт эксперти Квен-

тин ва Линда Дюфрейн уиничи сентябрь соат йигирма учу ноль-ноль ва ун биринчи сенябрь соат иккию ноль-ноль орасида ўлдирилган, деган хулоса чиқарган. Бу ишга масъул терговчи меҳмонхонадан етмиш ярд¹ наридаги муюлинда ашёвий далиллар топади ва буларни судга такдим этади: айбланувчининг бармоқ излари тушган Швейцария нивосининг иккита буш ишпаси, айбланувчи дўкондан сотиб олган сигаретанинг йигирматача колдифи, бармоқ излари тушган пластик масса ҳамда айбланувчининг «Плимут-47» русумли машинаси билдирак изларига айнан мос тушадиган излар.

Меҳмонхона ётоқхонасидаги дивандан тўртта салфетка топилган. Салфеткаларни уқлар илма-теник қилган ва порох булгаб ташлаганди. Терговчи котил ўк товушини пасайтириш учун курол стволини салфетка билан ураган, деган хулоса чиқарди.

Энди Дюфрейн сўз олиб, булган воқеани хотиржам, совуққонлик ила, мулоҳаза билан гапириб берди. Унинг айтишича, июль охирида турли висир-висир гаплар қулобига чалина бошлаган. Август бошида шубҳа-гумонлар қуршовида қолиб, шунчалик эзиладики, миш-мишларга аниқлик киритиш мақсадида ўзи текшириш ўтказишга қарор қилади. Линда бир кун оқшом махали голф машғулотидан сўнг Портлендга

¹ *Ярд* 91,44 см.га тенг узунлик ўлчови

бозор-ўчар қилгани жўнайди. Энди Квентин ик-каловинини меҳмонхонагача (рўзномалар бу ерга «Муҳаббат кошонаси» дея ном беришган) кузатади. Энди муюлишда тўхтаб, Линда машинасини қолдирган ерда Квентин унинг хотинини клубга олиб боргунча кутади.

– Айтмоқчисизки, рафикангизни янги «Плимут»ингизда қузатгансиз, шундайми? – сўради прокурор.

– Мен бир ошнам билан бир кечага машина алиштирдим, – дея жавоб берди Энди. Бу тадбиркорлиги суд ва суд маслаҳатчиларининг унга бўлган салбий муносабатини кучайтирди.

Дўстига машинасини қайтариб ва ўзиникини олиб Энди уйига кетади. Линда каравотда ётиб китоб мутолаа қиларди. Энди сайр қандай ўтганини сўрайди. У эса ҳаммаси кўнгилдагидек ўтганини, бироқ сотиб олишга арзигулик ҳеч вако кўрмаганини айтади. Шундан сўнг Энди шубҳа-гумонларига тамомила ишонч ҳосил қилади. У буларни уга бамайлихотир, наст овозда гапириб берди. У ўз кўрсатмаларини бирон марта ҳам ҳиссиётга берилмасдан сўйлади.

– Шундан кейин ва аёлингиз улдирилган тунгача руҳий ҳолатингиз қанақа эди? – сўради оқловчи.

– Мен чуқур тушқунликда эдим, – совуққонлик билан жавоб берди Энди.

У ўша-ўша ҳеч қандай ҳис-ҳаяжонга берилмасдан, худди ресторанда таомномани ўқиб берувчи каби бир хил оҳангда худқушликка аҳд

қилганини ва шунчалик чуқурлашиб кетганидан хатто 8 сентябрь куни Левинстонда тўншошча сотиб олганини сўзлаб берди.

Кейин оқловчи Эндидан суд хайъатига қотиллик куни Линда Глен Квентин билан уч-ранувга отланганидан сўнг нима юз берганини сўзлаб беришини сўради. Энди хаммасини гашириб берди, бу эса суд хайъатида янада ёмонроқ таассурот уйғотди.

Мен уни ўттиз йил мобайнида ҳаммадан кўпроқ билдим ва айтишим мумкинки, мен учратган кишилар орасида Энди ўзини анчайин дадил тута биларди. Агар ишлари жойида бўлса, ўзи ҳақидаги ахборотни соатига мисқоллаб айтарди. Башарти кайфияти чағоқ бўлса, бу ҳақда ўлсангиз ҳам билолмайсиз. Магар Энди бир ёзувчи айтганидай қачонлардир «бошидан қаро кунларни ўтказган» бўлса, бу ҳақда бирон кимсага миқ этмайди. У шундай одамлар тоифасига кирардики, бундай кишилар худкушликка аҳд қилинар экан, видолашув жазавасига тушинмайди, кўнгилли ийдирадиган мактуб-пактуб қолдирмайдилар, аммо ўз хужжаглари-ни тартибга келтириб, тўловларни ҳисоб-китоб қиладилар, сўнгра хотиржам ва узил-кесил ўйлаганларини амалга оширадилар. Айнан мана шу совуққонлиги Эндини судда оёғидан чалди. Ақалли бирон хис-туйғусининг учини чиқарса ҳам яхши бўларди. Агар овози титраб, хўнграб юборганда ёки округ прокурорига бақириб берганда эди буларнинг бари ўзининг фойдасига бўлар ва мен уни афв этишларига шубҳа

қилмасдим, масалан, 1954 йилдаги каби. Лекин у бошидан ўтказганларини машинадек, ҳиссиз автомат сингари, суд ҳайъатига «Мана менинг ҳақиқатим. Уни қабул қиласизларми-йўқми бу сизларнинг ишингиз» дегандек сўйлаб берди. Улар эса қабул қилишмади.

Энди ўша тунда ҳам маст бўлгани, 24 августдан буён у ёки бу даражада сархуш юргани, ўзини қўлга ололмаي ишшага қул бўлганини гапирди. Хакамлар энди бунисига ишониши душвор эди. Уларнинг кўз ўнгида аъло даражадаги жун газламадан тикилган костюм кийган, буйинбоғ такқан, ўзини жуда яхши тута биладиган, совуққон, хотиржам нигоҳли йигит турарди. Эндининг хотини қишлоқи бир мураббий билан дон олишгани сабаб ўлгудай маст бўла олишига ишониш даргумон эди. Бунга шунинг учун ишондимки, анов олти эркак ва олти аёлга нисбатан Эндини яқиндан билишга менда имкон кўнроқ бўлганди.

Энди Дюфрейн билан танишганимдан бери у йилига бор-йўғи тўрт марта спиртли ичимлик буюртирарди. У мени сайр майдонида тувилган қундан бир хафга олдин, кейин эса Рождество арафасида қарши олди. Хар сафар у бир ишша «Жек Даниэль» буюртирарди. У ичимликни бу ердаги аксар маҳбуслар каби қулдай ишлагап мехнат ҳақи эвазига сотиб оларди. 1965 йилдан мехнат ҳақимиз йигирма беш фонзга ошди, лекин иш ҳақимиз қулгини кистар даражадаги чойчақа эди. Менинг хизмат ҳақим товар нархининг уш фонзини

ташкил қиларди. Бунга «Блэк Жек» туридаги олий навли виски нархини қўшинг ва йилга тўрт шиша учун турма кирхонасида неча сотлаб машаккатли меҳнат талаб қилинишини тасаввур этаверинг.

Энди туғилган куни, аниқроғи, 20 сентябрь тонгида киттак-киттак қилди-да, кечаси уйқуга ётиш хақидаги буйруқдан кейин ичинни яна давом эттирди. Эртасига эрталаб шишадаги қолганини менга узатиб, ичимликни узимизиникиларга бўлиб беришни сўради. Рождествода ичган шишасини ҳам, Янги йилга буюртирган шишасини ҳам уша илтимос билан менга қайтарди. Йилга тўрт маротаба спиртли ичимлик шаробдан узини тиёлмай хунук воқеага йўликкан одам. Уга хунук воқеага гирифторм бўлганди, мен сизга айтаман.

Энди суд хайъатига 10 сентябрдан 11 сентябрга утар кечаси шунчалик маст бўлганидан воқеанинг фақатгина баъзи бир тафсилотларини элас-элас эслашини билдирди. У кундузи Лида билан айтишиб қолмасидан олдинок ичинни бошлайди. Хотини Квентиннинг қошига ошиққанидан сўнг уша тўсқинлик қилмокчи бўлади. Йул-йўлакай қовокхонага бир-икки стакан отиб олиш учун бирров кириб ўтади. У бар хўжайинига тонги газеталарни ўқиб кўришини, умуман, унга нималар деди, эслолмайди. Дўкондан пиво сотиб олгани ёдида-ю, аммо салфетка харид қилганини унутганди. «Салфеткалар менга нимага ҳам керак эди?» деди Энди. Газеталардан бирида бу гаждан сўнг

суд ҳайъатидаги уч хоним сескангани таъкид-
лаб ўтилганди.

Анча вақт ўтиб у бу жиш ургур салфеткалар-
ни эслатган сотувчи хақидаги тахминларини бил-
дирди, назаримда ҳам шундай бўлганди. «Фараз
килайлик, қораловчи концепциясига мувофиқ, –
деганди Энди сайр майдонида, – ўзларининг
сурок-саволлари билан менга ниво сотган йиғит-
га ёнишинган. Уша нусха мени кўрганидан буён
орадан уч кун ўтди. Менинг ишим ҳар қандай
газетанинг биринчи саҳифасини эгаллаб, ҳамма-
нинг қулоғига етиб борган. Олти-еттита кол¹, тер-
говчи, прокурор ёрдамчиси бир бўлиб бечорага
ташланинган. Хотира ниҳоятда алдамчи нарса,
Рэд. Улар гапти: «Айбланувчи сиздан салфетка
харид қилмаганмиди?» – деган саволдан бош-
лашгани тайин, кейин ўзлариникини ўтказишга
ҳаракат қилинган. Агар маълум миқдордаги ки-
шилар ниманидир эсланивгани хоҳласалар, айнан
уша нарсани эсланивнинг эҳтимолдан холи эмас.
Яна бир нарса онгинга тазйик ўтказади. Шу-
нинг учун ҳам ўйлайманки, сотувчи сузларининг
чинлигига ўзини ишонтирган. Бу шухрат, Рэд.
Бир тасаввур қилиб кўргин, мухбирлар унга
саволлар беришади, газеталарда фотосурати бо-
силади ва сўнгида судда сузга чиқади. У сал-
фетка сотиб олганимга онасининг номи билан
қасам ичиб, ёлғонни аниқлайдиган детектордан
ута олармиди?! Лекин бари бир ҳам хотира
алдамчи.

¹ Кол – АҚШда полициячиларнинг лакаби.

Бир нарсани биламан: гарчи адвокатим бошимдан кечирганларимнинг ярмини тукиб чиқарилган, деб ҳисобласа-да, салфетка воқеасини ўйлаб ўтирмасдан рад қилди. Дарҳақиқат, улар шу ерда адашмишган. Мен бирт маст эдим. Шунчалик маст эдимки, ўқ овозини пасайтириш хаёлимга ҳам келмасди. Мабодо ўқ узганимда ҳам, бу ишни ҳеч нарсани ўйламасдан қилган бўлардим». У шундай деганди менга.

Энди муюлишда машинасини тўхтатади, шиводан сиқоради, сигарета тутатиб, кута бошлайди. Квентиннинг меҳмонхонадаги хужраси деразасида ёқилган чирокка кўз тикади. Қандайдир милтиллаган чирок зинапоядан тенага кўтарилганини кўради, кейин чирок настга тушиб, ўчади. Энди кейинги воқеаларни тахмин қилиши мумкинлигини айтади.

– Жаноб Дюфрейн, кейин Квентин ва рафикангизни ўлдирини учун жаноб Квентиннинг уйи зинапоясидан кўтарилмадингизми? – деб сўради оқловчи.

– Йўқ, бундай бўлмаганди, – дея жавоб берди Энди. У ярим тунга яқин кайфи тарқай бошлаганини айтди. Кейин чидаб бўлмайдиган бош оғриғи ва ичкиликдан сўнгги қарахтлик аломатларини сезади. У уйга бориб, мириқиб ухланга ва эрталаб мияни бир жойга қўйиб, хаммасини ўйлаб кўришга аҳд қилади.

– Уйга кетаётган вақтимда миямга яхшиси ўзимни қийнамасдан тиричгина хотиним билан ажралишга ариза берсам, деган фикр келди, – деди Энди. Прокурор жойидан сакраб турди.

– Нима ҳам дердим. Рафиқангиз билан ажрашишнинг яхши йўлини тошибсиз, шундай эмасми? Сиз у билан 38 калибрли, салфетка билан ўралган револьвер ёрдамида ажрашдингиз, шундайми?

– Йўқ, сэр, бундай бўлмаган, – хотиржам жавоб берди Энди.

– Кейин эса унинг жазманини отиб ташладингиз.

– Йўқ, сэр.

– Сиз айтмоқчисизки, Квентин биринчи бўлиб ўқ еди.

– Айтмоқчиманки, мен улардан биронтасини ҳам отмадим. Мен икки шиша пиво ичиб, полиция муюлища тонган сигареталарнинг барини чекиб тугатдим. Кейин уйга бориб, ухлашга ўтдим.

– Сиз суд хайъатига айтган эдингизки, 24 августдан 10 сентябргача ўз жонингизга қасд қилмоқчи бўлгансиз, шундайми?

– Ҳа, сэр.

– Шунчаликка боргансизки, хатто револьвер сотиб олгансиз.

– Ҳа.

– Менинг назаримда, озми-куппи, ўз жонига қасд қилувчилар тоифасидан бўлиб кўрнимаслигингизга қандай қарайсиз, жаноб Дюфрейн?

– Нима ҳам дердим, – жавоб берди Энди, – сиз эса менга акли ва зеҳни етарлича ўткир инсон бўлиб туюлмадингиз. Дарҳақиқат, мен ўз жонимга қасд қилишимга бир баҳя қолганди.

Бу борада сизнинг фикрингиз қандайлиги эса сизнинг ишингиз.

Залда енгил шовқин кўтарилди. Суд хайъати пичирланди.

– Уша сентябрь тушида тўншончангиз ёшингиздаиди?

– Йўқ, ахир, мен айтдим-ку...

– Э, ха! – истехзо билан тиржайди прокурор. – Сиз уни дарёга отиб юбордингиз, тўғрими? Роял Риверга. 9 сентябрь кундузида.

– Ха, сэр.

– Қотилликдан бир кун олдин.

– Ха, сэр.

– Жуда ишонарли, шундай эмасми?

– Билмадим, сэр, ишонардими-йўқми. Лекин бу ҳақиқат, тамом-вассалом.

– Лейтенант Минчернинг кўрсатмаларини эшитдингиз, шекилли?

Минчер Энди тўншончасини танилаб юборган Понд Роуд кўриги яқинида, Роял Ривер теваарак-атрофида тафтиш ишлари олиб борган гуруҳнинг бошлиғи эди.

– Гарчи улар уч кун кидирув ишлари олиб боринган бўлишса-да, ҳеч нарса топишолмаганини эшитдингиз. Афтидан, бу ҳам ишонарли эшитилянги, шундайми?

– Эҳтимол. Факт шундаки, улар чиндан ҳам тўншончани излаб топишолмаган, – бамайлихотир жавоб берди Энди. – Лекин мен шуни эътиборга олишни истардимки, Понд Роуд кўриги даренинг Ярмут кўрфазига қўйиладиган жойига жуда яқин жойлашган. Оқим анча куч-

ли. Оқим тўшюнчани кўрфазга оқизиб кетган булиши мумкин.

– Ва албаттаки, рафиқангиз билан жаноб Квентиннинг қонга беланган таналаридан чиқариб олинган ўқлар билан сизнинг револьверингиз ўртасида ҳеч қандай ўзаро боғлиқлик йўқ. Шундайми, Жаноб Дюфрейн?

– Ҳа, сэр.

– Ва бунга ишонини керакми?

Бу ерда, газеталарда ёзилганидек, Энди бутун суд жараёнида камдан-кам қузатини мумкин булган хиссиётга берилди. Аранг найқаладиган истехзоли табассум унинг лабларида уйноқлади.

– Модомики, бу жиноятда айбсиз эканман, сэр, модомики котилликдан бир кун аввал тўшюнчани дарёга ташлаб юборганим ҳақидаги ҳақиқатни айтган эканман, сэр, тўшюнчанинг ҳалигача тошилмагани менга бутунлай ҳайратланарли туюлмаяпти.

Прокурор икки кун давомида Эндига босим ўтказди. У яна ва яна сотувчининг салфетка ҳақидаги кўрсатмаларини қайта ўқийверди. Энди бунга жавобан салфеткаларни қандай солиб олганини эслолмаслигини, бироқ уларни харид қилмаганига қасам ичолмаслигини айтди.

Чиндан ҳам 1947 йили Энди ва Линда Дюфрейн ҳаёти йшрик маблағ билан суғурталанганмиди? Ҳа, шундай эди. Ушанда хотинининг ўлиmidан сўнг Энди эллик минг долларни қулга киритини керак эди, бу ростми? Рост. Бундай холатда у Квентиннинг уйига иккала ошиқ-маъшукларни ўлдирини мақсадида

борган ва уларни ўлдирган, бу ростми? Йўқ, бундай эмас. Полиция босқинчилик изларини аниқламаган бўлса, унинг ўзи булган ходиса хақида нима деб ўйлайди?

– Мен буни билолмайман, сэр, – жавоб берди Энди.

Суд мажлисга кундуз соат бирда кириб кетди. Суд хайъати учу ўттизда чиқди. Суд ижро-чиси, улар вақтлироқ чиқишини айтди, лекин хайъат Бенгли ресторанида давлат ҳисобидан ажойиб тушликдан ҳузурланиш учун ушланиб қолди. Улар жаноб Дюфрейни айбдор деб тоништи, агар Майнда ўлим жазоси бўлганида борми, Энди илк бойчечаклар бош кўтаришидан аввалроқ бу еруғ дунёни тарк этган буларди.

III

Прокурор Эндидан булган воқеа хақида нима деб ўйлашини сўради, у эса оғзига толқон солгандай тураверди. Аслида бу борада Эндининг ўз мулоҳазалари бор эди ва 1955 йилнинг қоронғу кечасида уша мулоҳазаларни унинг ўзидан эшитдим. Салом-алиқдан чин дўстлик муносабатларига ўгишимиз учун бизга етти йил керак бўлди. Бироқ мен ўзимни Эндига тахминан 1960 йилгача яқин инсондек сезмадим. Биз иккаламиз ҳам узок муддатга қамалган маҳбус эдик, гарчи камераларимиз бир-биридан хийла нарида бўлса-да, бир йўлакда яшардик.

– Мен бўлиб ўтган воқеа хақида нима деб ўйлардим? – Энди масхараомуз кулимсира-

ди. – Ўша куни мудҳиш омадсизлик хавода сузиб юрарди, деб уйлайман. Бундай қисқа вақт давомида юз берган кўнгилсизликлар миқдорини ҳисоблаш етти ухлаб тушингга ҳам кирмайди. Бахтсизлик ўша машъум уй атрофида судралиб юрган. Қотилликни содир этган ҳам қандайдир ўткинчи, етти ёт бегона булиши мумкин. Эҳтимол, биронта қулфбузардир. Балки, тасодифан ўша ерда пайдо бўлиб қолган телба ёки восвосдир. Ўша савдойи иккаловини ҳам ўлдирган. Бор гап шу. Ўшанинг касрига мен бу ерга тушдим.

Бу ерда бошни қотирадиган жумбоқ йук. Энди Дюфрейн эндиликда бутун умрини ёхуд умрининг талай қисмини иблиснинг макони бўлмиш Шоушенкда ўтказишга маҳкум. Карточкангизда «Қотиллик» белгиси турганидан кейин бу ердан озодликка чиқишни ўйлаш тўя ҳаммомни орзу қилгани кабидир. Эркинликка чиқиш сув тошни томчилаб майдалашидек имиллайди. Суд хайъатида етти киши ўтиради, бу бошқа турмадагиларга нисбатан икки баробар кўн дегани. Уларнинг юраги тошдан, эс-ҳушини муз қоплаган. Сиз уларни пора бериб сотиб ололмайсиз, лақиллатолмайсиз, қўрқитолмайсиз, раҳмларини келтиролмайсиз. Бу тошдеворлар ичида пул дегани ўз кучини йўқотади. Хаммаси бошқача бу ерда.

IV

Кендрикес исмли бир йиғит мендан каттагина миқдорда қарз олиб, тўрт йил давомида

карзини узганди. У менинг фойдамга хизмат килар, энг маъқул томони узим ололмаган ахборотларни Кендрикке қўлга киритарди. Менинг фаолиятимда қулоқ динг, хамма нарсадан вокиф бўлиш лозим.

Кендрикке менга суд хайъати Энди Дюфрейнинг озодликка чиқарилиши учун қўйидаги тартибда овоз беришганини айтганди. 1957 йили еттию ноль Эндига қарши, олтига бир 58 йили, 59-чида еттию ноль ва 60-йилда бешга икки. Кейин нима булганини билмайман-у, орадан ун олти йил ўтгандан сўнг хам Энди бешинчи блокнинг 14 камерасида эди. Ушанда, 1975 йилда Энди эллик етти ёнда эди. Эхтимол, улар мурувват кўрсатиб, тахминан, 1983 йили Эндини озодликка чиқариб юборишармиди. Улар, албатта, сизга эркинликни ҳаё этишиб одамгарчилик юзасидан иш тутишади, лекин калаванинг иккинчи учи хам борки, бу ёвни эшитинг. Шервуд Болтон исмли бигтасини танирдим. Уша Шервуд 1945 йилдан 1953 йилгача камерасида қаптар бокканди. У амнистияга тушгунча қаптар бокди. Шервуд қуш ишқибози бўлмаса-да, шунчаки қаптарга ўрганиб қолганди. Қаптарни Жек деб атади. Суд хайъати қарори бўйича Болтон қамокдан чиқарилишидан бир кун бурун унинг узи Жекни озодликка қўйиб юборди. Қушча эгасининг қўлларидан «нир» этиб учиб кетди. Шервуд Болтон «кичкинагина бахтиёр онламитиз»ни тарк этганидан бирон ҳафта ўтгач, бир ошнам мени чақириб Шервуд қушинча айлаиб юрадиган сайр майдонининг

ғарбий бурчагига олиб борди. У ерда чапга беланган бир тутам патлар ётар, патлар орасидан қотиб қолган қуш ўлигини арапг кўрини мумкин эди. Ошнам:

– Бу Жекми? – деб сўради.

Ха, бу Жек эди. Бечора қушча очликдан улиб қолганди.

Энди билан илк бор тўкнаш келганимизни хали-хануз эслайман. Ўша кун ёдимга шунчалик мухрланиб қолганки, худди кечагина юз бергандек учрашувни майда-чуйдаларигача тасвирлашим мумкин. Ўшанда у Рита Хейвортни сўрамаганди. 1948 йилнинг ёзида у умуман бошқа масалада ёнимга келганди.

Менинг хуфёна ишларим сайр майдонида амалга оширилар, шу ерда тил бириктирардим. Ховлимиз бошқа турмаларникига нисбатан анча сайхон. Шимолий томони хар бир бурчагида минораси бўлган баланд девор. Типтирноғигача қуролланган сокчилар минорада утирганча дурбинда теварак-атрофни кузатишадди. Бу ерда асосий дарвозалар жойлашган. Турли-туман юкларни олиб чиқишга мўлжалланган хўжалик дарвозалари ховлининг жанубий томонида жойлашган. Бу дарвозалар бенга. Ҳафта давомида Шоушенкда иш қайнайди: у ёқдан-бу ёққа тинмай жўнатмалар узатилади, дарвозалар тагида юк машиналари «би-би»лайди. Худудимизда бутун бошли турмага, қолаверса, Китгери госпитали ҳамда Элиот етимхонасига хизмат кўрсатувчи каттақон кирхонамиз бор. Бундан ташқари, улқап гараж бўлиб, унда механик

хизматини утовчи махбуслар соқчилар, турма, давлат, муниципалитет машиналарини созлаб, тузатишди... ва албатта суд ҳайъати аъзолари ҳам бизнинг хизматимиздан фойдаланимай қолишмайди.

Ховлининг ғарбий тарафидаги кичкина ойналар панжараланган. Бешинчи блок шу деворнинг нариги томонида. Маъмурият ҳамда лазарет шарқий тарафда. Аксарият турмалар махбусларга лик тўла бўлса-да, Шоушенкда улар кўп эмас. 1948 йили камокхонанинг учдан икки қисми базур тўлди. Аммо-лекин исталган вақтда сайр майдонида футбол ёки бейсбол ўйнаётган, шунчаки айланаб юрган, бир-бири билан чакаги тинмай валақлашаётган, уз ишларини муҳокама қилаётган саксонтадан юзтагача махбусларни куришингиз мумкин. Якшанба кунлари майдон янада гавжум бўлади, агар минораларда кўр тўкиб турган «шавкатли» йиғитлар ва аёлларнинг йўқлиги ҳисобга олинмаса, буларнинг бари шаҳар ташқарисидаги боғ сайрини эслатади.

Энди илк бор ёнимга айнан якшанба кунини келди. Кўпинча мен билан иш битирадиган Элмор Эрмитаж иккаловимиз ганини бир ерга қўйишимиз биланок Энди келиб қолди. Албатта, унинг қимлигини билиб бўлгандим. У ўзига қуруқ олифта ва совуққон деган ном орттириб олганди. Мен хатто, оддий баңдалариникидан кўра ўзининг нажасидан хушбўйроқ хид таратишига Эдининг ишончи қомил экан, деган иборани ҳам эшитиб улгурдим. Таъин айтиши-

ларича, бу ерда ҳеч нарса унинг тамойилларига тўғри келмас экан. Буни тасдиқловчилардан бири бағтол Боге Даїмонд (агар жонингиздан умидингиз бўлса, унинг кўзига кўринманг) эди. Энди ҳақида миш-мишлар болалаб кетганди, лекин мен киши ҳақида ўзим маълум бир фикр ҳосил қилмагунимча беҳуда гап-сўзларга қулоқ осинини ёқтирмайман.

– Хайрли кун, – деди у, – мен Энди Дюфрейман.

Қўлини чўзди, мен сўрашдим. У дилкан куриниш учун вақтини хавога учирадиган кишига ўхшамасди. Дарҳақиқат, у дарҳол мақсадга ўтди.

– Эшитишимга қараганда, сиз у-бу нарсаларни топиб бероладиган одам экансиз.

Камишан камтариндан иш унишини тасдиқладим.

– Буни қандай амалга оширасиз? – тўғридан тўғри сўради Энди.

– Баъзида буюмлар ўзидан ўзи қўлимга тушиб қолади. Буни тушунтириш қийин. Балки, ҳамма гап ирландлигимдadir.

У биллинар-биллимас кулиб қўйди.

– Менга геология болғачасини топиб беришингизни илтимос қиламан.

– Буниси нима бало бўлди? Умуман, бу нарса сизга нимага керак?

Энди бироз хайрон бўлиб, қошини хиёл кутарди.

– Наҳот буюртмачи истагининг важ-сабаблари бизнесингизнинг бир қисми бўлса?

Мана шу ерда уни нима учун олифта дейишларини тушундим, бунаканги савол берувчи одам калондимоғ, олифта «шараф»нга муносиблигига ажабланмаса ҳам бўлади. Унинг саволида дурустгина пичингни сездим ва вазиятни тушуштирдим.

– Биласизми, агар тиш чўткасига буюртма берсангиз, сабабини суриштирмай, иш битираман. Шунчаки, нархни айтаман. Нега десангиз, тиш чўткаси оқибати ўлимга олиб борувчи буюмлар сирасига кирмайди.

– Ўлимга олиб борувчи буюмларни жиннингиз суймайдимми дейман?

– Шундай.

Эски, титиғи чиқиб кетган бейсбол тўши биз томонга учиб келди. Энди орқасига бурилиб, кафтларининг равон ҳаракатлари ила тўшни келган томонига отди. Унинг ҳаракатлари қойилмақом, аниқ, тез, нафосатли эди. Нақ Френк Мелзоннинг ўзи бунга ҳасад қилса арзийди. Кўпчилик ўз ишлари ила машғул бўлгани холда кўз қири билан бизга қарашарди. Минорадаги азаматлар ҳам бизни қизиқини билан кузатишаётгандиров. Ҳар бир турмада маҳбуслар орасида катта обрўга эга бир нечта киши бўлади. Айтайлик, кичикрок қамокхоналарда тўрт-бешга, каттароғида йигирма-ўттизгача. Шоушенкда шулардан бири камина эди ва кўп нарса меннинг фикримга боғлиқ эди. Энди ҳақида билдирадиган фикрим унинг кейинги ҳаётига таъсир этмай қўймасди. Энди буни биларди,

аммо у товонимни яламади. Шунинг учун ҳам, уни ҳурмат қила бошладим.

– Ҳа, яхши, бу болғача қанақа эканлигини ва нима учун кераклигини тушунтириб бераман сизга. Геология болғачаси тахминан мана бундай ўлчамга эга, – Энди қўлларини ёзиб кўрсатди, шунда мен унинг бир текис олинган, яхши парваришланган тирноқларига эътибор қаратдим. – Бу матоҳ сал-пал чўкичга ухшайди, бир томони уткир, бир томони япаски. Мен тошларни яхши кўраман, шунинг учун сизга буюртма беряман.

– Тошлар... – дея такрорладим унинг сўзини. Энди менга боқиб, кулимсиради.

– Бу ёкка келинг-чи.

Мен унга эргашдим. Биз ёш боладай чўккаладик.

Энди бир ховуч тунроқ олиб, кафтида увалади. Чанг ва қум унинг ошпоқ қўлларидан тўкилди. Кафтида бир неча ялтироқ, яналоқ тошчалар қолди. Тошчалардан бири кварц эди, то Энди уни яхшилаб тозаламагунча менда қизиқиш уйғотмади. Ана энди тошча шишадай ялтирарди. Энди тошни менга ирғитди. Мен уни тутиб: «Кварц-ку», дедим.

– Албата, кварц, – дея бош ирғади Энди, – мана, яна қаранг. Слюда. Сланец. Гранит. Бу ерда оҳактошлар қатлами бўлган, ахир, бизнинг машҳур ховлимиз теналик устига уйиб қурилган. Мана шунинг учун ҳам, бу ердан тошларни қийналмай тошни мумкин. – У

тошларни ирғитиб, кўлини қоқиб тозалади. – Мен тошларга ишқибозман. Аникроғи, бу ерга тушмасимдан илгари ишнаваанда эдим. Шунга қарамай, бу ерда ҳам озми-кўнми ўз кизиқишим билан шуғулланмоқчиман.

– Сайр майдонида якшаиба кунги экспедиция денг?

Бу ғоя, албатта, бемаъни эди. Лекин мана шу кичкина кварц бўлаги қалбимни алланечукларзага солди. Нима учунлигини тушунтириб беролмайман. Хали ҳеч кимнинг хаёлига бу ерда бунақанги иш билан шуғулланиш келмаганди. Бу тошча, афтидан, менга бизни ташқи олам, озодлик билан бовлаб турувчи рингта бўлиб туюлганди.

– Хар холда, йўқдан кўра... – деди Энди.

– Бу болғача бир кун келиб битта-яримтасининг бошини ёрмаслигига ишонсам бўладими?

– Бу ерда душманларим йўк, – деди мулозимлик билан Энди.

– Йўкми? – «ишқ» этиб кулиб юбордим. – Шошмай туринг, хали топилади ҳам.

– Жанжал чикқан тақдирда ҳам болғачасиз энлайман.

– Қаердан билиб ўтирибман, балки сиз кочишни режалаштираётгандирсиз? Девор тешмоқчидирсиз?

Энди кулиб кўйдди. Уч хафтадан сўнг болғачани кўриб ҳаммасини тушундим.

– Биронгаси бу болғачани кўрса, тортиб олишидан хабардорсиз, деб умид қиламан. Агар кўлингизда чой қошиқни кўришса ҳам юлқиб

олишади. Ўзи нима қилмоқчисиз? Ҳовлида ба-
майлихотир утирволиб тош йўнасишми?

– О, ишонаверинг, бундай қилмоқчи эмас-
ман. Бошқа биронта яхшироқ нарса уйлаб то-
наман.

Мен бош силкидим. Нафсиламбрини айт-
ганда, бу ёғи мени қизиқтирмайди. Мен бу-
юртмачига молни етказиб бераман, кейин нима
килади, менинг неча пуллик ишим бор?!

– Бу матоҳ қанча туриши мумкин? –
қизиқсиндим. Менга унинг совуқ, оғир-вазмин
ва андак кинояли мулоқот услуги ёқа бошла-
ганди. Агар сиз ҳам мен каби иблиснинг на-
фаси теккан бу овлоқ жойда умрингизни чи-
ритганингизда эди, бакир-чакир килиб чарча-
майдиган, қачон қарама, ҳақоратли сўзларини
утказишга интиладиган серғалва кишилардан
қўнғил қанчалик зада бўлишини тушунар-
дингиз. Ҳақки рост, Энди дарров қўнғимга
утирганди.

– Саккиз доллар, – жавоб берди у. – Лекин
англашимча, сиз зарарига иш қилмайсиз?

– Одатда молнинг нархига ун фойз кў-
шимчаси билан оламан. Бирок гап бундай тур-
даги буюмлар устида кетаётган экан гарчи
улар хавфли бўлмаса-да, турма бошлиқларига
шундай гўюлиши мумкин нархни кутараман.
Тўғрисишни айтсам, ёлдирак ва винтлар мойла-
ниб, айланиб туриши учун ўзим ҳам баъзи би-
ровларга пора беришимга тўғри келади... Хўш,
айтайлик, ун доллар.

– Келиндик.

Мен унга яна нима деркин деб кизиқиб тикилдим.

– Хуш, ақчангиз етадими?

– Булмасам-чи, – деди Энди елка қисиб.

Талай фурсат ўтиб анчагина жамғармаси борлигини билдим. Чамаси беш юз доллари бор экан. Пулларни ўзи билан олиб ўтибди. Албатта, турма остонасига қадам қўяркансиз, сизни сочингизнинг учидан то товонингизгача текширишади ва хотирингиз жам бўлаверсинки, қўлларига илинган нарсани олиб қўйишади. Лекин Эндига ўхшаган тажрибали одам фахм-фаросати билан уларни бошлаб чув туширади. Бунинг минг хил йўли бор.

– Жуда соз, – дедим, – мабодо қўлга тушиб қолган тақдирингизда нима қилишни биласиз, деган умиддаман.

– Ха, шубҳасиз, – деди Энди. Унинг кўк кўзларидаги лии этиб учиб ўтган порлашдан нимани назарда тутаётганимни англаганини тушундим.

– Агар сизни тутиб олишса, болвачани топиб олдим, дейсиз. Икки-уч хафта бир кишилик камерада ўтириб чиқасиз... ва сўзсизки, ўйинчоғингизни қўлдан боғи берасиз, карточкангизга тамға тушади. Исминини томоғингизга пичок тирашса ҳам сотмаслигингиз даркор. Топиб олгансиз, гап тамом, вассалом. Башарти мени сотиб қўйсангиз, қайтиб ҳамкорлик қилмаймиз. Хеч қанақасига. Вискидан ҳам, шоколаддан ҳам умидингизни узаверинг. Бундан ташқари, йиғитларимдан хулқ-атвор қондаларини сизга лўнда қилиб тушунтириб қўйишларини сўрайман. Мен

зулм тарафдори эмасман, тўғри тушунинг, ни-
мадир қилиб ҳимояланишимга тўғри келади,
йўқса бизнесим яхшиликка олиб бормаЙди. Ме-
нимча, бу тўғри йўл.

– Ҳа, гашингизга қўшиламан. Хавотирлан-
манг.

– Хавотирланиш менинг луғатимга ёт. Бун-
дай жойда хавотирланиш аҳмоқларнинг иши.

У бош ирғаб, ўз йўлида давом этди. Уч
кундан сўнг қирхонада тушликка танаффус
эълон қилинганда Энди бир офиз суз қотмай,
ҳатто қарамай ёнгинамдан ўтиб кетди. Фақат
кетаётиб қаргабоз кўзбойлоғич сингари
қулимга пул тутқазди. Бунақанги вазиятлар-
да ўзини тута билишнинг ҳадисини олганини
қаранг! Болғачани аллақачон топиб қўйгандим.
Болғача кун бўйи камерамда ётарди, шакли
ҳам, улчами ҳам Энди тасвирлаганидек бир
қарич. Шубҳасиз, бу асбоб билан қочишни
амалга ошириш ҳақида ўйлашнинг ўзи бемаъ-
нилик. Бунга камида олти юз йил кетадиёв.
Шундай бўлса-да, мен ҳамон иккиланардим.
Мабодо болғачанинг учли тарафи битта-ярим-
тасининг бошига тушса борми, у ҳолда бояқини
ҳеч қачон «сўлим» ҳовлимизга чиқолмайди...
Узунқулоқ гапларга қараганда, Энди «она-
сингиллар» билан фиклланаётган эмиш, зора
болғача ўшаларга аталмаган бўлса.

Кутганларим тўғри бўлиб чиқди. Эртасига
тош сахарда уйқудан турнишга йиғирма дақиқа
қолганда болғачани бешинчи блок йўлагини
сузуриб-сидирувчи Эрнининг чўнтагига солиб

қўйдим — бу ажойиб йигит қамокхонани 1956 йилда тарк этди.

Энди бир оғиз сўз айтмай болғачани олди. Шундан кейин ўн тўққиз йил давомида болғачани кўрмадим ва бу асбоб ёрдамида Энди бирон-бир қинғир иш қилганини эшитмадим.

Кейинги яқшанбада Энди майдонда ёнимга келди. Кўриниши хавас қилгулик эмасди. Пастки лаблари шишиб, ёрилган, ўнг кўзининг атрофи қуқарган, аранг очилиб турибди, ёноқлари шиллиган. У хали ҳам «она-сингиллар» билан жанг олиб борарди, аммо бу ҳақда миқ этмасди.

— Асбоб учун ташаккур, — деди-ю, нари кетди.

Мен ўйчанлик билан унга тикилиб қолдим. У беш-олти қадам юриб, тўхтаб, эгилди-да, ердан қичкина тошча олди. Кейин артиб-не-тиб, синчиклаб текширди. Турма кийимларида чўнтак деган нарса бўлмайди. Лекин қаловини тошсанг, қор ёғади. Тошча Эндининг енгида ёйиб бўлди ва у йўлида давом этди... Мен унга тап берардим. Муаммоларидан зорланиш урнига у яшашда давом этар, ҳаётини имкон қадар қизиқарли ва қўнғилли ўтказишга тиришарди. Атрофимиздаги минглаб одамлар, жумладан, тапқаридагилар ҳам бундайини жасоратли эмаслар. Яна шуни пайқадимки, кечаги низо оқибатлари ҳуснини бузиб турган бўлса-да, тирноқлари аъло даражада парваришланган ва тозаланганди.

Кейинги олти ой ичида мен уни камдан-кам кўрдим бу вақт давомида у кўпинча карцерда¹ утириб чиқди.

V

Энди, «она-сингиллар»га бир овиз гўхталиб утсам. Қолган турмаларда бу баттолларни бошқача ном билан аташади. «Қотиллик кироличалари» атамаси кейинроқ урфга кирди. Аммо улар Шоушенкда ҳамيشа «она-сингиллар» деб номланиб келинган. Ганнинг уғил боласини айтганда, бунда алоҳида бирор-бир тафовутни кўрмаймам. Бу хайвонларни қандай аташининг нима фарқи бор, шу билан осмон узилиб, ерга тушармиди?!

Бизнинг давримизда турмада бузуқлик авж олгани ҳеч кимга сир эмас. Бунинг хайрон қоладиган томони йўқ. Қисқасини айтганда, каминанинг фикрини билмоқчи бўлсангиз, эркакларнинг бузуқлик майли уларнинг миёларига қўйилган бўлади.

Қолаверса, ёш, келинган, эҳтиётсиз эркаклар ҳам бор — уларга биринчи кундаёқ тажовуз қилинади. Аксар холларда улар ожиза ролида бўлишади.

«Она-сингиллар» турмадагилар учун махбус-зўравонлар ҳисобланишади. Улар зўравонлик, қотиллик каби оғир жиноят содир этиб, узок муддатга камокка тушинган. Одатда уларнинг

¹ *Карцер* — бир кишилик қоронғи камера.

қурбонлари она сути оғзидан кетмаган, ожиз, тажрибасиз йигитлар бўлади... Ёки Энди сингари ташки қиёфасидангина ожиз қуринувчилар. Ҳаммом, кирхона биноси ортидаги орқа ховли, гоҳида лазарет зурвонларнинг ов макони ҳисобланади. Зурлаш ҳолатлари бир печа бор шкафга ўхшаш кичкина, тор кирхонада омборхона ёки қўшимча хона вазифасини ўтовчи хужраларда содир бўлади...

Энди Шоушенкка келганининг биринчи куниданок «она-сингиллар»нинг диққат марказига тушди. Менимча, бу одамнинг саришта кўриниши, истарали қиёфаси, мутлақо ҳоғир-жамлиги уларнинг эътиборларини гортди. Агар мен сизларга чўпчак айтаётган бўлганимда, Энди анчагача разиллар билан мардонавор кураш олиб борди ва баттолларнинг муддаолари ҳосил бўлмади, дея эртагимни давом эттирдим. Шундай дейишни истаётман-у, лекин бунга тилим бормади. Турма — яхши жой эмас.

Шоушенкка келганининг тўртинчи куни Эндига биринчи марта ҳаммомда ташланиб кўришди. Бу бор-йўғи мушук-сичқон ўйиши эди, холос. Шоқоллар ўлжаларини тутмасдан аввал қурбоннинг ҳимоясизлигига ишонч ҳосил қилиш учун унинг атрофида узок ўралашишди.

Энди кескин угирилиб, «она-сингиллар» сафидаги Боге Даймонд деган девкоматнинг лабини бир мушт билан ёрди. Соқчи муштланув чуқурлашиб кетмасидан олдин уларни ажратиб қўйди. Аммо Боге Эндини қўлга туширишга ваъда берди ва ўз сўзида турди.

Бу ҳолат кирхона биноси ортида иккинчи марта юз берди. Утган йиллар давомида бу чанг босган, тор ҳовлида нималар бўлмаган дейсиз?! Соқчилар ҳаммасидан хабардор бўлсалар-да, воқеаларни ўз йўсинида оқиниға ташлаб қўйишарди. У ер тор, ҳамма ёқда кир ювиш кукуни, кўринишиндан тузга ухшаш, лекин қўлниғиз хўл бўлса, кислота каби куйдиргувчи «Хекслайт» катализаторларининг қутилари сочилиб ётарди. Ҳатто соқчилар ҳам бу жойга боришни ўзларига эи кўршимасди. Шунн айтиб ўтин керакки, янги соқчилар ниға кираётганда тажрибали соқчилар, биринчи галда хар кандай ҳолатда ҳам маҳбуслар ўраб олишни мумкин бўлган жойга бориб қолмасликни уларнинг қулоғига қўйишарди.

Ўша куни Богс кирхонада кўринмади. Аммо 1922 йилдан буён кирхона ишчиларини бошқариб келган уста Хенлей Бакснинг кейинроқ айтишича, кирхонада Богснинг тўртта ҳамтовоғи ҳам булган. Энди эшикка тиралиб туриб, агар зуғум ўтказувчилар жойларидан бир қадам жилса, қулидаги «Хекслайт»ни кўзларига сочиб юбориниға қасам ичди. Минг афсуслар бўлсинким, уша куни омад унга кулиб бокмади: Энди полда ётган оқартирувчи кукун целлофанини босиб олиб сирганиб кетди ва йиқилди. Тўртталови ҳам «улжа»га ташланишди.

Бу турдаги ҳодисалар Эндини эсанкиратиб қуяди, бироқ узоққа чўзилмайди. Буни ўз хаётий тажрибамдан келиб чиқиб айтяиман. Бундай фожиа рўй бермаслигини ич-ичимдан

хоҳлардим... Сизга айтишга арзигулик зиён-захмат етказишмади. Лекин нима булганда ҳам, ғайринисоний равишда ҳамиятнингизга тегинса, сўнг сиз бу исподни қандай кутариб юриш йўлини излашингиз даркор.

Энди уша кунлар даҳшатиши ёлғиз ўзи енгиб ўтди. У шундай қарорга келди, аниқроғи, унинг олдида иккита йўл бор эди — «она-сингиллар»га бўйин эгини ёки қурашни давом эттириши.

У қурашни таплади. Боғс ва унинг бир жуфт югурдаклари уша ноҳуш воқеадан бир ҳафта ўтиб Эндининг қарнисида пайдо бўлишганда, у ўйлаб ўтирмасдан Рустер Макбрайд деган нуسخанинг бурнига айлантириб мушт туширди. Йирик жағ ва тор пешонали бу фермер ўғай қизини ўлардай қилиб дўшослагани учун қамокка тушганди. Одамларнинг бахтига у Шоушенкдан чиқмасданок асфаласофилнинг равона бўлди.

Учалови бирданга Эндига тапчилишди. Рустер ва яна бир нуسخа, чамамда, бу Пит Вернее, аммо аниқ ўша эди, деёлмайман, Эндини тиз чўқтиришди. Боғс Даймонд унинг рўнарасига келди. Қулида садаф дастанинг иккала томонига ўзининг исми ўйиб ёзилган устара.

— Менга қара, тирранча. Сен бизга хузур бахш этишдан бош тортмайсан, деб ўйлайман. Устига устак, жаноб Рустернинг бурнини сиздирдинг. Бунинг бадалини тўлашинг керак. — Боғс аниқов болага оддий нарсаши тушунтиргандай сўз қолди. — сен мени тушунмадинг. Агар

ортикча ҳаракат қиладиган бўлсанг, ўша заҳоти маънави тифнинг таъмини татиб кўрасан. Энди етиб бордимиз?

У Богсга назар ташлади, билинар-билинмас масҳараомуз кулимсиради.

Богс Эндини ўз ҳолига қўйди, қирқ саккизинчи йилнинг ўша февраль охирида ҳеч нарса содир бўлмади. Ҳатто Рустер Макбрайд ҳам бунга журъат этмади. Хуллас, ўша кунни учалови Эндини аёвсиз калтаклади ва карцерга туширди. Энди ва Рустер кейинроқ лазаретга ётқизилди.

Бу «азаматлар» кейин яна неча марта Эндига ёниширди, бу ёни менга қоронғу. Макбрайд тез орада шапшадан тушди: синган бурни туфайли бундай турдаги кўнгил очинлардан узини олиб қочадиган бўлди. Ёзда Богс Даймонд ҳам хиралигини ташлади.

Богс билан боғлиқ ғалати ҳодиса рўй берди. Июль тошларидан бирида текширув пайтида Богс Даймонд кўринмади. У ўз камерасида чалажон ҳолда тошилди. Нима бўлганини, ким уни ўлакка қилиб ургани-ю, ким унинг камерасига кирганини айтмади, шундай бўлса-да, барчаси менга қундай равшан эди. Чунки яхшигина муллажирнинг эвазига соқчи позир сиз учун ҳар қандай хизматини бажо келтиришга ҳозир. Фақат қурол сотмайди. Мўмай пул сира суралмасди, қолаверса, ҳозир нарх-навонинг ҳам чуғи наст. Ўша кунлари турманинг ҳар бир бурчини назорат остига олувчи ҳеч қандай электрон тизим-у, яширин телекамералар мав-

жуд эмасди. Ушанда, минг тўққиз юз қирқ саккизинчи йили блокнинг барча камералари калитига эга соқчи бир киши тугул бир печа кишининг камерасига кириб чиқа оларди. Ҳатто Богсинг камерасига ҳам.

Бундай хизмат ақчага чақилади. Албатта, турма деворлари ортидаги дунё стандартига кўра парх-наво баланд эмасди. Бу ерда қўлингиздаги доллар эркинликдаги каби кийматга эга. Менинг хомчўтим бўйича Богени гавбасига таянтириш учун кўп пул кетмасди. Блок камера эшикларини очиб учун эллик доллар ҳамда йўлакчадаги хар бир соқчи учун икки-уч доллардан.

Бу ишни Энди Дюфрейн қилди, деб оёқ тираб туриб олмайман, лекин шунини биламанки, у ўзи билан беш юз долларни олиб келган. Қолаверса, у илгари банкир бўлган. Бу одам пулни катта қудратга айлантира оладиганлар тоифасидан эди. Богсинг бошига итнинг кўни солнигандан сўнг — ухта қовурғаси синган, кўзининг таги кукарган, бел суяги синиб жойидан қўзғалган, чоти ҳам керилганга ўхшарди. Эндини тинч қўйишди. Айтиши керакки, Богс ҳаммани ўз холига қўйди. У кўп ақилласа-да, умуман тишламайдиган, туллаган лайчага ўхшаб қолганди. Шундай қилиб, у «нозикоиймчалар» гуруҳига қўшилди.

VI

Башарти Энди эҳтиёт чораларини кўрмаганда, уни ўлдириб қўйини тайин бўлган Боге Даймонднинг шилқимликлари ана шу тарзда яқун топди. Ҳозиргача Даймонд билан бўлган спектаклни айнан Энди уюштирган деб ўйлайман. «Она-сингиллар» эпонейаси бу билан ниҳояланмади, шунчаки шиддати босилди. Шоколла кучсиз ўлжани излашади, Энди Дюфрейн эса бу ролга мос эмаслигини кўрсатиб қўйди. Агрофда бошқа ожиз ўлжалар тиқилиб ётарди, гарчи «она-сингиллар» анча вақтгача Эндини батамом тинч қўйишмаган эса-да, алал-оқибат унга бўлган кизикишлари сусайди.

У ҳаминша шоколла билан олишиб келди. Уларга бир мартагина жангсиз таслим бўлсангиз, тамом, кейинги сафар камоли ишонч билан ташланишади. Уларга тизгинини бериб қўйини ярамайди. Энди юзида кашка билан кўринаверди, иккита бармоғининг синиши ҳам «она-сингиллар» билан бўлган муҳорабанинг белгиси эди. 1949 йили бу йиғит кирхонада уни металл труба билан сиёлашгандан сўнг лазаретда оёқни осмондан килиб ётди. У ҳар доим бор кучи билан олишар, оқибатда карцерда қун санарди. Лекин фикри ожизимча, хатто одамлар орасида ҳам ёлғизликка кўникиб қолган Энди учун бир кишилик зиндон ваҳима эмасди.

«Она-сингиллар» билан жанг 1950 йилгача тоҳ сусайиб, тоҳ аланга олиб давом этиб турди.

Ўша йилга келибгина узил-кесил якуланди. Бу ҳақдаги хикоямиз ҳали олдинда.

1948 йил куз тоғларидан бирида Энди сайр майдонида мени қарши олиб, унга бир дўжна¹ сайқалловчи болишчаларни тошиб беришимни сўради.

– Бу яна нима матоҳ бўлди? – дея қизиксиндим.

У болишчалар тошларга ишлов бериш учун кераклигини тушунтирди. Сайқалловчи болишчалар зичлаб тўлдирилган, салфетка ўлчамида, икки тарафи юпқа ва дағал булар экан. Юпқалиги майда-майда доначали сайқалловчи қоғозни, дағаллиги эса саноат жилвир қумқайроғини эслатарди.

Хафта охирида бир вақтлар болғача сотиб олинган дўқондан Эндининг буюртмасини харид қилдик. Бу сафар Эндидан ўзимнинг ўн фоиш улушимнигина олдим, ортиқча бир мирисига ҳам куз олайтирмадим. Бу биққи, дағал мато бўлакчасида ҳеч қанақанги хавфни кўрмадим. Шунчаки, сайқалловчи болишчалар.

VII

Беш ойдан сўнг Энди мендан Рита Хейвортни сўради. Бу ҳақда кинозалда гаплашиб олдик. Ҳозир махбуслар учун сеанс ҳафтасига бир ёки икки марта қўйилади, уша пайтла-

¹ *Дужна* — дюжина, яъни ўн икки дона.

ри эса ойда бир марта кино кўрардик, холос. Биз кўрадиган фильмлар ҳам унча-мунча эмас, юқори савиядаги одоб-ахлоқ доирасида бўларди. Хар бир сеансдан сўнг залдан хушахлоқ бўлиб чиқишимиз лозим эди. Биз ичиш канчалик зарарли эканлиги хақидаги фильмни томоша қилардик. Ўриндиқларга бамайлихотир утирволиб, киссадан хисса чиқарардик.

Энди менга яқинроқ ўтирди, сеанснинг урталарига келиб янаям яқинроқ сурилиб, қулогимга шивирлаб, «Рита Хейвортни тошиб бера оласанми-йўқми», деб сўради. Тўғрисишни айтсам, у мени танг қолдирди. Одатда хотиржам, совуққон ва сишо юрадиган Энди бугун хижолатназликдан ўнғайсизланар, андак парижон кўринарди.

– Тошиб бераман, – дедим, – ҳаммаси о'кей булади, хотиржам бўл. Каттасими ёки кичкинасимми?

Уша пайтларда Рита меннинг энг яхши кўрган сурагим эди (бир неча йилдан сўнг Бетти Грейбл севимли юлдузимга айланди) ва сураг икки хил талқинда сотиларди. Кичкинасини бир долларга сотиб олишингиз мумкин. Икки ярим долларга тўрт фут ўлчамдагиси сотилади.

– Каттаси, – дея жавоб берди менга қарамасдан. У акасининг таклифномаси билан клубда булиб ўгаётган кечага киришга тиришаётган болакай сизгари кизариб-бўзарарди. – Чиндан ҳам бу қўлингдан келадиими?

– Қўлимдан келади, ичингни ит тирнамасин. Нима гап ўзи? Ўрмонда ким харом қотибди?

Бутун зал ғувиллаб, қарсак чалиб, полни гурсиллагинди. Экранда фильмнинг кульминацион нуқтаси кетаётганди.

– Печа кунда қўлимга тегаси?

– Нарн борса, бир хафтада.

– Маъкул, – у ҳамон хижолатпазлигини араиғ яширарди. – Қанчага тушади менга?

Бир чақа ҳам қўшмасдан нархини айтдим. Ритани икки барабар нархга пуллашим мумкин эди, устига устак, Энди бадавлат харидорларимдан бири эди. Лекин у яхши одам. Рустер ва Богс билан бўлган инзолар пайтида Энди ўзим етказиб берган болғачани «опа-сингиллар»дан биронтасининг бошига тушириб қолишдан қачонгача тийилиб юраркин, деган савол ич-этимни кемирарди.

Суратлар бизнесининг салмоқдор қисми, энг кўн талаб қилинадиган нарсалар рўйхатида спиртли ичимлик ва тамакидан кейин, нашадан олдин жой олган. Олтмишинчи йилларда қутловхатлар савдоси гуллаб-яшнади, ҳамма Жимми Хендрикс, Боб Дилан ва шу каби-ларнинг плакатларига эга бўлишни исташарди. Шундай бўлса-да, кўпроқ кизларнинг суратларига талаб катта бўлар, бир сарвиқоматнинг ўрнини эсни оедирадиган бошқа лобар эгалларди.

Орадан бир неча кун ўтиб кирхона хайдовчиси менга олтмишга яқин қутловхатларни келгириб берди. Аксарига Рита Хейвортнинг

сурати туширилганди. Эхтимол, сиз бу фото-суратни яхши эсларсиз. Сурат майда-чуйда икир-чикирларигача хали-хануз куз ўнгимда. Рита чўмилиш кийимида, бир қулини бошига қўйганча кузлари ярим юмук холда, эхтиросли дудокларида енгил табассум уйнайди.

Хотиригиз жам бўлаверсинки, турма маъмуриятининг қора бозор мавжудлигидан хабари бор эди. Шубҳасиз, ҳамма биларди. Мен ўз бизнесимни қанчалик билсам, раҳбарият ҳам шунчалик турманинг «супермаркет»и эканлигидан вокиф эди. Улар менинг ишларимга куз юминди, чулки билишардики, турма — катта қозон ва буғ чиқариб туриш учун қопқоқни ахён-ахёнда очик қолдириш керак. Баъзан қаттиққўлликларини кўрсатиб қўйиш мақсадида пингув ўтказишар, оқибатда бир кишилик камерада ўз хаёлларим билан қолардим. Бирок қўғловхатлардек ҳеч бир зарарсиз буюмларни биров даҳшатли санамасди. Бошқаларни ҳам яшашга қўйиб, уз йўлингдан қолма. Агар бирон-тасининг камерасидан, айтайлик, Рита Хейворт топилса, сурат махбуснинг қулига ташқаридан жунатма бўлиб келган, деб ҳисобланарди. Табиийки, қариндош-уруғ ва ёру дўстларнинг жунатмалари синчиклаб текширилади, аммо ким ҳам Рита Хейворт, Эйва Гарднер ёки суратдаги бошқа бирон бир соҳибжамолни деб қайта текширув ўтказиб, ваҳима кўтаради, дейсиз? Агар сиз пазанда бўлсангиз, қозондан буғ чиқаришнинг энг мақбул усулини биласиз. Ўзингизгина яша ва бошқаларни ҳам яшашга қўй,

йўқса кекирдагиндан иккинчи офизни очиб қуядиганлар топилади. Муросан мадора йўлини таплагга тўғри келади.

Қутловхатни менинг олтинчи камерамдан Энди «қўним тошган» тўртинчи камерага етказиб беришни яна Эрнига ишониб тоширдим. Ўша захотиёк Эрни банкирнинг хусниҳати битилган бир сўздан иборат мактубчани менга берди: «Ташаккур». Сал ўтиб, бизни эрталабки текширувга чиқаришганда кўз қирим билан Эндининг камерасига назар солдим ва унинг каравоти тенасида осиелик турган Ригани кўрдим. Энди узок уйқусиз турма тунларининг ним қоронғисида Ригани томоша қилиб баҳра олини мумкин эди. Ҳозир эса қуёш нурларида сохибжамолнинг оразига қора чизиклар тушиб турарди. Бу чапг босган дарча панжарасидан тушаётган соя эди.

VIII

Ана энди эса 1950 йил май ойининг ўрталарида, аниқроғи, Энди «опа-сингиллар» устидан валаба қозонганидан сўнг нима бўлганини хикоя қилиб бераман. Шундан кейин у бошқа ишга ўтди: кирхонадан кутубхонага жойлаштирилди.

Аллақачон найқаган бўлсангиз керак, айтётганларимнинг қўни миш-миш ва ёлғон-яшиқдан иборат. Кимдир кўрган ва кимгадир айтган, офиздан офизга ўтиб менгача етиб келган, мен эса эшитганларимни сизларга сўйлаб

бермоқдаман. Нима ҳам қила олардим, воқеалар ривожидан бохабар бўлишни истаганингдан кейин турли манбаларга, шу жумладан, текшириб қўрилмаганларига-да ишонингга тўғри келади. Шунчаки, ботмон-ботмон ёлғондан зигирча хақиқатни кавлаб ола билиш лозим. Балки сизга оддий эр йиғитдан кўра афсонавий қахрамон сийратининг таърифунини келтираётгандек туюларман. Биздек узок муддатга авахтага ташланган махбуслар учун нафақат Энди хақидаги хикояларда, балки унинг шахсиятида ҳам аллақандай афсонавий нимадир, ушлаб бўлмас сеҳру жодунинг муаттар иси бор эди. Эндининг Боге Даймондек юҳо билан жанг олиб бориши-ю, қай тарзда янги ишга ўтгани хақида сўйлаганларимнинг бари мана шу афсонанинг бир қисмидир... фақат бир жиҳати бундан мустасно: сўнги воқеага шахсан ўзим гувоҳ бўлдим ва волидан мухтарамамнинг номи ила оинт ичиб айтаманки, хозир сўзлаб берадиган хикоям чин хақиқат. Гушунаман, котилнинг қасами катта аҳамиятга эга бўлиши эҳтимолдан анча узок, лекин сиз менга ишонавринг.

Бу пайтга келиб Энди билан анча-мунча қалинлашиб қолгандим. Йиғит менга хурмат билан қарар, мен билан ошначилик қилишга иштиёкман эди. Мен ҳам, аввалбошда айтганимдек, уни кадрлай бошлагандим. Дарвоқе, бир нарсани айтиш ёдимдан кўтарилибди. Рита Хейвортни келтириб берганимдан сўнг орадан беш хафта ўтди, қундалик югур-югурлар билан

овора бўлиб буни унутиб юбордим. Бир кун оқшом маҳали Эрни менга кутича олиб келди.

– Дюфрейндан, – деди-ю, ғойиб бўлди.

Кутичанинг ичида нима борлиги хақидаги сўроқ ичимни ўлгудай киздира бошлади. Шоша-пиша кутини очдим. Шунда ичидан...

Анчагача кўзимни узолмай ўтирган жойимга миخلаниб қолдим. Шунчаки қараб тўймасдим. Бу тошчалар шу қадар ажабтовур эдики, қўл теккизишга ботинолмасдим. Не булган тақдирда ҳам бу бевафо дунёда, тирикчилик кўйида елиб-югуришлардан иборат ҳаётда, чириган гунгтепада ҳам кўзни қувнатадиган, ниҳоят даражада гўзал нарсалар учраб туради. Бизнинг фалокатимиз шундаки, ана шу гўзалликни кўрмаймиз, ундан баҳра олмаймиз.

Кутичада кунт билан сайқалланган балик сузгичлари шаклидаги иккита кварц бўлакчалари ётарди. Ора-сира жойлаштирилган металл парчалари ширитлар¹ янглиғ товланар, жило берилган тошчалар киррасида ялт-юлт қиларди. Агар тошчалар жиндай оғир бўлмаганда улардан ажойиб илматугма чиқарди.

Сайр майдонида ётган ифлос тошлардан мўъжиза яратиш учун қанча тер тўкилдийкин?! Аввал уларни тозалайсан, кейин болғачада шакл берасан, ниҳоят тинименз сайқаллаб, якуний пардоз берасан. Бу ажойиб тошчаларга тикилиб бани башарга берилган ҳайратни туйдим – инсон қўли билан яратилган нафосат-

¹ *Ширит* – қуринишидан олтинга ухшаш қимматбаҳо металл.

ни кўргандагина пайдо бўлувчи бу туйғу мени камдан-кам ҳолларда чулғаб олади. Менимча, мана шу жиҳат бизни хайвонлардан фарқлаб туради... Албатта, Эндига таҳсин ўқирдим, унинг ўзига хос қатъийлигига тасаннолар айттардим. Бу сифатларни намоён қилганига ўз кўзларим билан гувоҳ бўлганман. Бу ҳақда сал кейинроқ сўзлаб бераман.

1950 йилнинг май ойида турма маъмурияти фабрикамиз томини янгилашга қарор қилди. Қуш учса, қанотини кўйдирар даражадаги саратон бошланмасидан аввал бу ишни имкон қадар тезроқ амалга оширган маъқул эди. Кунгиллиларни саралаб олини бошланди. Етмиштага яқин киши олдинга интилди. Нега десаңгиз, очик хавода ишлаш учун май танини яйратар ой. Тўққиз-ўн нафар кишининг исми ёзилган қоғозчалар қалпоқдан тортиб олинди. Шундай бўлдики, улар орасида менинг ва Эндиининг исми ҳам бор эди.

Келаси ҳафтада нонуштадан сўнг олдимизда иккита, ортимизда иккита сокчи билан сайр майдонидан ўтдик... айтганча, атрофга тез-тез назар солиб турувчи минорадаги йиғитларни унутибман. Яхшиямки, дурбинлари бор-а уларнинг!

Тўрт киши катта парвонни кўтариб олганди. Парвонни яссироқ қурилган деворга тиркаб, томга чиқдик. Тула-тула чўмичда эритилган гудрон¹ қуийиб, қаттиқ чўткада том юзасига ёя бошладик.

¹ Гудрон — нефть қолдигидан иборат қора смоласи-мон модда.

Настда олтита соқчи ўтирарди. Улар учун томни бежани нақ бир хафталик таътилга айланди. Қирхонада кукунга бурканиш ёки ҳовли суңурилаётганда чанг ютиш ўрнига, қисқаси, улар май офтобида қумда юмалаб ётишар ва ган сотишарди.

Улар бизга кўз қири билан қараб қўйишар, негаки, жанубий девор бизга яқин эди. Барибир ҳеч қаёққа қочиб бўлмасди, томдаги одам эса яхшигина нишон бўла олади. Биргина ортиқча ҳаракаат бош чановингдан дарча очиб қўйиш учун баҳона эди. Шундай қилиб, йиғитлар ястаниб ўтиришар, ҳуда-беҳудага гиржайишар, ўзларини гўё бутун оламнинг хўжайинлари деб хис қилишлари учун уларга муз солинган коктейль етишмасди, холос.

Ушалардан биттасининг исми шарифи Байрон Хедлей бўлиб, у Шоушенкка мендан анча илгари келганди. Сўнгги икки комендантни қўшиб ҳисоблаганда ҳам анча илгари Шоушенкка кадам қўйганди. 1950 йили раҳбарият юқорисида Жорж Дуней деган аблах турарди. У янки¹ эди. Дунейни бу лавозимга тайинлаганлардан ташқари ҳамманинг уни кўрарга кўзи, отарга ўқи йўқ эди. Эшитишимча, уни фақат учта нарса қизиқтирар экан. Биринчиси, китоблар учун статистика, кейинроқ ўзининг ҳисобидан буни кичикроқ бир наприётда чоп эттирибди. Иккинчиси, қайсибир йили аллақандай жамоа бейсбол чемпионатида

---

¹ *Янки* — америкаликларнинг лакаби

биринчилиқни қўлга киритибди. Учинчиси, у Майнда ўлим жазоси берилишига эришибди. Жорж Дуней ўлим жазоси деса, узини томдан ташлаб юборадиганлар тоифасидан эди. У турма гаражидаги автохизмат билан боғлиқ алдам-қалдам ишларининг миси чиққач, 1953 йили шундан бўшатилди. У тушумни Байрон Хендлей ва Гред Стэмос билан булишарди, лекин Байрон билан Гред сувдан қуруқ чиқишди. Аввалги раҳбарнинг кетига келиштириб тешишганда, биров аза очиб утирмади, бироқ унинг ўрнига Гред Стэмос утирганда, ҳамма юрагини ховучлади. Бу пакананинг пастки жағи худди бульдогники сингари туртиб чиққан, кузлари жигарранг, кишига совуқ боқарди. У қачон қарама, захарханда илжайар, ҳожатхонага боргиси келгандай ёки булмаса қоражигари оғриётгандай афтини буриштирарди. Стэмос комендантликни қўлга олганда, Шоушенкда мисли қўрилмаган ваҳшийликлар юз бера бошлади. Гарчи тулик ишончим қомил булмаса-да, айтишим мумкинки, сирли тарзда ғойиб бўлган маҳбуслар учун турманинг ғарбий томонида ястаниб ётган ўрмонда олтига гур қазилди. Улар фаҳмимча, янги раҳбарнинг қаттиқ жахлини чиқаришганди. Ганининг очиги, аввалги комендантда биров оғи кўрмаган эса-да, Гред Стэмос ундан қолишмасди: у зодим, подон, қабих бир нусха эди.

У Байрон Хендлей билан бир тешиққа қонтирарди. Жорж Дуней раҳбар сифатида бу икковининг қўлида шунда эди, холос.

Хендлей дароз, оқсаб беўхшов қадам ташлайдиган, малласоч одам эди. Офтобда тез қораяр, бакириб-чакириб гаширар, мабодо чакирганда тез етиб келиб ғоз турмасангиз, тўшпачасининг дастаси билан башарангизга ёки қорингизга келиштириб тушириб қоларди. Ўша куни у томда Мерт Энтвистл деган соқчи билан гаплашиб турарди.

Хендлей кутилмаганда яхши мужда эшитди ва серзарда, ичиқоралик билан тишининг оқини кўрсатди. Бу фақат унгагина хос одат эди. Бу нусхада бирон-бир кишига аталган ширин сўз топилмасди, унингча, бутун дунё унга қарши тишини қайраб турарди. Бутун Ер қурси ва ундаги яшаб нафас олаётганларнинг бари Хендлейнинг умрини хазон қилган ва бундан бутун оламнинг боши кўкка етганди гуё унинг назарида. Умрим давомида кўнлаб зобитларни кўрганман. Улар ўз ҳаётидан мамнун, бахтиёр эдилар. Негалигини жуда яхши билман. Бунинг учун ўзларининг ҳаёти билан биз маҳбусларнинг ғурбагга тўла, оч-наҳорликдаги ҳаётимизни солиштиришининг ўзи кифоя. Ўша зобитлар бу тафовутни кўриб, ўзларига тегинлича хулоса чиқариб олшганди. Хендлейга ўхшаганлар эса буни кўриш тугул, тушунишни ҳам исташмасди.

Байров Хендлей учун таққослан ҳақида гап-сўз бўлиши мумкин эмасди. У ўзидан ўн қадам нарида бир гуруҳ маҳбуслар жиққа терга ботиб қайноқ гудронли чўмичларда қўлларини қадок қилаётганларидан енгил нафас олаётган

бир пайтда — чунки хар кунги иш шунчалик тинкани куритар даражадаки, махбуслар учун том нақ жаннатнинг узгираси куклам куёшида тобланиб, бемалол сафсата сотиши мумкин. Сиз балки кўпинча некбин ёки бадбиблигингизни билиш учун бериладиган эски саволни эсларсиз. Байрон Хендлей учун жавоб ҳамиша бир хил: стаканнинг ярми бўш. Гап гамом, вассалом. Агар сиз унга бир стакан тотли апельсини шарбатини таклиф қилсангиз, у дарров сирка ичишини айтади. Агар сиз хотинининг вафодорлигини алқаб кетсангиз, у бу жодугарга ким ҳам шайдо буларди, деб жавоб беради.

Хуллас, у Мерт Эндвисл билан баланд овозда валаклашар, биз уларнинг хар бир сузини эшитиб турардик. Куёшининг заррин нурларида Байроннинг кенг пешонаси қизара бошлади. Бир қўли билан томни ўраб турган панжарага суяниб олган, бир қўли 38 калибрли револьверининг дастасида.

Биз унинг Мертга айтиб бераётган хикоясини миридан сиргача эшитдик. Гап шунда эдики, Хендлейнинг акаси ун турт йил аввал Техасга қочворган экан, ушандан бери итдан таркагандан бир энлик хат ҳам келмабди. Оиласидагилар, уни аллақачон бадалликни бажо келтириб бўлган, деган хулоса чиқаришган. Лекин бир хафта олдин Остиндан кўнгирик бўлибди, адвокатнинг айтишича, Хендлейнинг акаси қазо қилибди-ю, ундан бир дунё бойлик қолибди.

– Мени шу нарса хайрон қолдирадики, – дерди Хендлей, – акажонимга ухшаган эшакларга омад қандай кулиб боқаркин-а?! Пуллар марҳум акамга нефть операциясидан оқиб келган, тахминан миллион долларга яқин.

Йўқ, Хендлей миллионер бўлиб қолмади. Эхтимол, бу нарса уни хурсанд қилгандир, аммо кўпга эмас. Акаси оила аъзоларига қаттагина пул, яъни ҳар бирига 36 минг доллардан қолдирибди. Бу ўлгурлар шукур қилса бўлмайдими?!

Лекин Байрон Хендлей учун ҳамшиша стаканининг ярми бўш. Ярим соат утиб у мероснинг ёғлиқкина қисмини юлиб олмоқчи бўлган лавнати ҳукуматнинг гўрига фишқ қаларди.

– Мана энди янги машинадан қурук қоламан. Ҳатто унга пулим етган тақдирда ҳам дахмазаси тикилиб ётибди, – полирди у. – Машинанинг ўзига бир қоп пул тулаш керак, ремонт билан теххизмат ҳам жуда қимматга тушади, қолаверса, болалар айлантириб келинг, деявериб хикилдовнингга келтиради...

– Болаларнинг қап-қатта бўлса, ўзлари минаман, деб холи-жонингга қўймайди, – деди Мерт. Қария Мерт гап нимадалигини жуда яхши биларди. Шундоқ эса-да, ўзига ҳам, бизга ҳам ёрув қандай кўриниб турган ҳақиқатни тилига чиқармади: «Бу пуллар сенга шунчалик ортиқчалик қилаётган экан, ошнажон, сени улардан аста-секинлик билан халос этаман. Дўст бўлсанг, ёнимда тур, деганлар, ахир».

– Ха, ха, тўғри айтасан, машина мининини ўргатини керак, хайдовчилик гувоҳномасини олиб бериш керак, э Худо, мен сенга нима ёмонлик килувдим?! – Байрон ларзага келди. – Кейин йил охирига бориб нима бўлади? Агар туловларинг жойида бўлмаса, кредитни ошириб юборган бўлсанг, ўз чўнтагингдан туланга мажбурлашади ёки бундан ҳам ёмони сени жухудларинг қарз олиш-бериш агентлигига жунатишади. Осмонда бўлсанг, оёғингдан тортишади, ернинг тагида бўлсанг, қулоғингдан чузишади. Модомики ҳукумат буромадларингни назорат остига олмоқчи экан, охириги тийининггача қоқинтириб олади. У ҳолда Сэм тоға билан ким уруш олиб боради? Сиқиб сувингни ичиб, ахлатга ташлашади сени ва бу нарса улар учун габиний ҳол. Ё Тангрим! Энди нима қиламан?

Байрон жимиб қолди. У 35 миң доллар меросга эга бўлишдек «бахтиқаролик» туфайли бошига тушшини мумкин бўлган кўнгилсизликларни уйлаб юраги эзиларди. Шу чоғ ундан ўн беш кадам нарида турган Энди Дюфрейн қулидаги чутқани нақирга ташлаб, туша-тўғри Мерт ва Хендлейга яқинлашди.

Биз ҳаммамиз тахта булиб қолдик, соқчилардан бири Тим Янблуднинг қули тушпошчасига югурди. Ишлаётганлардан бири шеригини туртди, иккалови ҳам Эндига ўгирилишди. Бир зум хаёлимдан Энди пешанасидан ўқ егиси келиб қолибди, деган фикр йилт этиб ўтди. Энди эса Хендлейга қараб мулоимлик билан шундай деди:

– Маъзур тутгайсиз, рафиқангизга ишонасизми?

Хендлей меровланиб Эндига қаради. Хендлейнинг миясига қон қуйилди, биламанки, бу яхшиликка олиб келмайди. Уч софияда у тўшюнчасига ёшинади ва Эндиининг қорнига яхшигина зарба тушади. Бундай зарба одамни ўлдириб қўйиши ҳам ҳеч гап эмас, бироқ соқчилар бунгача олиб боришмайди. Шунчаки, нима рўй берганини англай олмай, ерда ағанаб ётасиз.

– Ҳой, тирранча, – деди Хендлей, – чўтқангни қўлга олиш учун сенга охириги марта имкон беришман. Кейин бошинг билан ерга тушиб, чалпагинг чиқади.

Энди унга хотиржамлик ила боқар, кўзлари нкки дона муз нарчаси каби эди. Гўёки соқчининг таҳдидлари унинг у қулоғидан кириб, бу қулоғидан чикиб кетарди. Ҳозир жон-жон деб Эндига бу ердаги тирик қолиш сирларини уқтирмоқни истардим. Ҳеч қачон соқчиларнинг суҳбатларини эшитаётганлигингизни билдирмаслигингиз керак. Зинҳор-базинҳор уларнинг ишига буруи сукмаслигингиз лозим. Ўзлари рухсат этмагунча оғиз очиб «чурқ» этмаслигингиз, изи берилганда ҳам улар истагандай жавоб қайтаришингиз даркор. Қора, оқ, сариқ, қизил танлиларнинг бу ерда ҳаммаси бир гўр. Турмада ҳар бир махбус негр ҳисобланади. Бунга кўникиш лозим, аке ҳолда, Хендлей ва Стэмос кабилар сизни кичрик қоққунча ўлган энангизнинг ёнига жўнатади. Агар бу ҳақиқатни тан

олмасангиз, холингизга маймуллар йиғелайди. Мана шу оддий ҳақиқатни тап олмаган ва бармоғи, кўзидан айрилган кишиларни, олатининг бир қисмини йўқотган бир йиғитни танийман. Лекин Эндига тап уқтиришга кеч бўлганди.

Гарчи Энди ҳозирнинг ўзидаёқ тилини тийиб, индамай, чўткасини олиб, ишини давом эттирганда ҳам кечга бориб уни ҳаммомда девкомат бирон бир нуسخа кутиб туради ва шак-шубҳасиз, «гап уқмас»нинг ўттиз иккита тишини қоқиб олиб, қовурғаларини синдиради, камига совуқ цемент полда ўмбалоқ ошиб ётишига шароит яратиб беради. Барибир Эндидан оловга ёғ пуркамасликни илтимос қилмоқчи булдим, лекин «миқ» этмасдан томга гудрон ёйишда давом этдим. Бошқалар сингари ширин жонимни ўйлашим керак. Ахир, қиркга жоним йўқ-ку. Бўйинингни «қирс» этиб синдирувчилар эса атрофда сон мингта.

Мерт ирғиб турди. Хендлей кўзғалди. Тим Янблуд ҳам исенк жойини совуқ қилди. Хендлейнинг афти намилдоридай кизарди.

– Келинг, яхшиси, ўзим баён қила қолай. Рафиқангизга ишонасизми-йўқми, бунинг аҳамияти йўқ. Гап у сизни чув тушириб, пулларни чўнтагига урмаслигига ишонини-ишонмаслигингизда, – деди Энди.

Хендлей ғазабдан бўғриқиб қолаёзди.

– Гап шундаки, томдан ерга ўмбалоқ ошиб тушганинда, нечта суягинг синар экан. Лазаретда бемалол санаб олаверасан. Кани, Мерт, манави ит туққанининг эсини киргизиб қўяйлик.

Биз хеч нарса бўлмагандай ўз ишимиз билан андармон эдик. Офтоб бутун баданимизни жижғанақ қилиб ташлади. Соқчилар ҳазиллашмишмаётган эди. *Кўнгилсиз воқеа: 81433 рақамли маҳбус Энди Дюфрейн қайта таъмирлаш ишлари вақтида томдан бехосдан қулаб тушди.* Ким билиб ўтирибди, дейсиз?!

Улар Эндига яқинлашишди. Мерт ўнгдан, Хендлей чандан. Энди қаршилиқ кўрсатмади. У Хендлейнинг қич-қизарган, ёғим башарасидан нигоҳини узмасди.

– Агар сиз рафикангизга ўзингизга ишонгандек ишонсангиз, ҳар бир центингизни сақлаб қолишингиз мумкин. Натижада, Сэм тоға бир тийинсиз қолади, сизнинг қўлингизга эса нақдгина ўттиз беш минг келиб тушади.

Мерт Эндининг тирсагидан олди, Хендлей хўмрайиб тураверди. Бир соняга хаёт тўхтаб қолгандай туюлди — ҳозир Энди томдан учиб тушади. Қутилмаганда Хендлей тўхтади:

– Шошма, Мерт. Сен ўзи нимани назарда тутясан, тирранча?

– Айтмоқчиманки, хотинингиз измингизда бўлса, унга барча пулни тутқазинингиз мумкин.

– Одамга ўхшаб гапир.

– IRS¹ рафикангизга 60 минг долларгача бўлган суммада совға қилишингизга руҳсат беради, — тушунтирди Энди.

Хендлей Эндига бақрайиб қолди.

– Бўлиши мумкин эмас. Солиқсиз-а?

---

¹ IRS (ички даромад хизмати) АҚШнинг солиқ йиғишига масъул агентлиги.

- Ҳа, солиқ соливмайди.
  - Сен буларни қаёқдан биласан?
  - У аввал банкир бўлган, Байрон.
- Уйлашимча, у... - деди Тим Янблуд.
- Оғзингни юм, Тимсоҳ, - Хендлей Тимга уғирилмасдан ўшқирди.

Тим тилини тишлади. Уни соқчилар қалин лаблари ва бўртиб чиққан кўзлари сабаб «Тимсоҳ» деб аташарди.

Хендлей Эндини сиқувга ола бошлади:

- Сен ўша хотинини отиб танилаган суллоҳ банкирмисан? Нима учун сенга ишонганим керак экан? Сенга қўшилишиб қамоқхона ҳовлисини суцуриш учуими? Шунга эришмоқчимисан?

Энди қуруққина қилиб жавоб беришда давом этди:

- Агар сиз молиявий фирибгарликда ушлансангиз, Шоушенкка эмас, федерал ахлоқ тузатиш муассасасига жўнатиласиз, лекин бундай бўлмайди. Солиқ талаб қилинмайдиган совға гуфайли нулларингизни сақлаб қолишингиз мумкин. Мен бундай операцияларнинг ўптаси... йук, юзтасини бажарганман. Кўпинча менга катга меросга эга бўлганлар мурожаат қилишган. Худди сизнинг ҳолатингиздаги каби.

- Менимча, сен мени лақиллатяпсан, - деди Хендлей. Бироқ Энди алдамаётганиди. Мен буни яққол кўриб турардим. Унинг юзи ўзгарди, пешонаси тиришди, юзида ўзинга хос бўлмаган хисни ўқини мумкин эди - умид.

- Йук, алдамаяман. Очиги, сўзларимни чин деб қабул қилишингиз учун ҳеч қандай

асос йўқ. Ҳуқуқшуноста мурожаат этинг, та-
мом, вассалом.

– Бунинг турган-битгани расмий талончиллик-
ку! Ҳуқуқшуносларининг бари охириги ти-
йининггача қокштираиб олувчи қароқчилар,
харомзодалар! – хириллади Хендлей.

Энди кифтини учирди.

– IRСа боринг. У ерда сизга бецул маслаҳат
беришади. Сиз ҳақсиз, менга кулок бериб
ўтиришингизинг хожати йўқ. Буларни ўзингиз
билиб олаверасиз.

– Хе, онангин... Сендек хотишини ўлдирган
тирраки банкир менга кўрсатма бериши қолувди
узи.

– Ҳадяномани расмийлаштириш учун ҳуқуқ-
шунос ёки банкирнинг кўмаги керак ва бу анча
қимматга тушади. Ёки... агар бу нарсалар сиз-
ни қизиқтираётган бўлса, мен ўзим ҳаммасини
сизга деярли текинга қилиб бераман. Бунинг
эвазига ҳамкасбларимнинг ҳар бирига уч ши-
шадан ниво сўрайман, холос, – у қўли билан
бизни кўрсатди.

– Ҳамкасбларимга?! – Мерт тиззасига ша-
патлаб хохолаб юборди. Бу Мерт деганлари
камдан-кам учрайдиган разиллардан эди. Ке-
йинчалик, менимча, у худобехабар бирон овлок
ерда саратондан ўлган бўлса керак. – Ҳамкасб-
ларим! Ганиннга жа тўн кийдирвординг-ку! Сен
айтмоқчисанки...

– Жим бўл, аблах, – ушқирди Хендлей.
Мертнинг гани оғзида қолди.

Хендлей тагин Эндига ўгирилди.

– Нима деяётгандинг?

– Қумагим учун мен билан ишлаётганларнинг ҳар бирига бор-йўғи уч ишшадан шиво сурамоқчиман, дедим, агар буни тўлов деб ҳисоблаш мумкин бўлса. Фикри ожизимча, киши жазирама кунда бир-икки ишша муздек шиво ичиб олса, узини янада кунроқ одам ҳисоблайди. Уйлайманки, қолганлар ҳам фикримга қушилишади ва сиздан миннатдор бўлишади.

Мен уша кунни томда ишлаган Рени Мартин, Логон Пьер, Пауль Бонсайнт ва бошқа йиғитлар билан фикр алмашдим. Шунини найқадимки, биз ҳаммамиз бир нарсани кўрдик, аниқроғи, сездик. Туйқус устунлик Энди тарафга ўтганди. Хендлейнинг қўлида резина таёқ, туншонча бор эди, ёнида Блек Стэмос ва бутун камокхона маъмурияти, буларнинг ортида эса ҳаминша хозир у нозир давлат машинасининг қудрати турарди, аммо бирдан буларнинг барчаси йўққа чиқди. 1938 йили ортимдан тўрт зобит турма дарвозасини ёпиб, тўрт деворга камалганимда бўлгани каби юрагим ҳар қачонгидан кўра тезроқ дукурлай кетди.

Энди соқчига совуқ, хотиржам нигоҳи билан боқиб турарди. Билардикки, гап 35 минг доллар устида кетмаяпти. Мен бу вазиятни қайта-қайта миямда айлантириб-айлантириб, доим бир тўхташга келаман. Энди ўзининг совуқ нигоҳи билан соқчиларни енганди. Дарҳақиқат, Хендлей ҳар бир дақиқада нмо қилса бўлгани, шериклари уша заҳоти Эндини томдан ташлаб юборишарди. Кейин эса Хенд-

лей Эндининг маслаҳатлари бўйича иш тутиши мумкин эди.

Буни амалга оширмаслик учун ҳеч қанақанги сабаб йўқ эди, лекин бу содир бўлмади.

– Агар хоҳласам, ҳаммага бир жуфтдан шиша тарқатишим мумкин, – дея жавоб қайтарди Хендлей.

– Бир шиша пиводан кейин одам яхшироқ ишлайди.

Ўлай агар, Хендлей савоб иш қилишга қодирдек туюлди.

– Мен сизга ҳеч кимдан олин мумкин бўлмаган бир маслаҳат бераман, – давом этди сўзида Энди Хендлейнинг кўзига тик боққанча. – Бу операцияга сиз рафикангизга юз фоиз ишонсангизгина қўл уриш лозим. Агар у сизга фириб беришига бир фоиз бўлса ҳам имкон бор экан, бошқа чорасини кўришимиз мумкин...

– Менга фириб беради?! – кўрслик билан деди Хендлей. – Менга-я?! Кечириб қўясиз, жаноб, бунинг иложи йўқ. Менинг ижозатимсиз у ҳатто ел чиқаришга журъат қилолмайди.

Мерт ва Явблуд хиринглашди. Энди ҳатто мийиғида бўлса-да, кулимсираб қўймади.

– Мен ҳозир қандай ҳужжатлар кераклигини ёзиб бераман, – деди Энди, – бланкларни почтадан оласиз. Мен уларни тўғрилаб ёзиб тўлдириб бераман, сиз эса имзо чекасиз.

Эндининг оғзидан чиққан бу гаплари аниқ-ганиқ ва жиддий эшитилди. Хендлей ҳам жиддий тус олиб, қаддини ростлади. Кейин бизга қараб бақира кетди:

– Сенлар нега бақраясанлар, текинтомоқлар?
Тез-тез кимиранлар, иблисга йуликкурлар!

Сўнг яна Эндига ўғирилди:

– Сен эса, банкир, икки қулоғингга ҳам
қўйиб ол. Агар мени алдамоқчи бўлсанг, ге-
рингга сомон тикман. Мабодо тузламоқчи
булган тақдирингда ҳам каллангни санчадай
узиб, кетингга тикиб қўйишларини тушунасан,
деган умиддаман.

– Тушундим, – деди Энди мулоғимгина.

IX

Шундай килиб, 1950 йили фабрика томини
ёшаётган махбуслар бригадаси жамулжам бўлиб
ишнинг иккинчи куни якунида кўклам офто-
бида тобланганча қўлларимизда пиво шишаси
билан маза килиб ўтирардик. Бизни Шоушенк-
нинг энг қаҳри қаттиқ соқчиси сийлаётганди.
Гарчи пиво илиб қолган бўлса-да, ҳаётимда
хали бундай мазали таъмини сезмагандим. Биз
шошмасдан қултумлаб шишани майдалардик,
қуёш нурлари баданимизни эркалаб сийпа-
лар, худди маймуларнинг ичишини томоша
қилаётгандек тасаввур уйғотувчи Хендлейнинг
жирканч ва хайраг аралаш турқи ҳеч кимнинг
таъбини тирриқ қила олмасди. Бу йиғирма
дақиқа давом этди ва биз йиғирма дақиқа да-
вомида узимизни озод кишидек ҳис қилдик.
Гуёки уз уйингнинг томини таъмирляйсан-у,
торчаб қолсанг, истаган вақтингда дам олиб,
пиводан хўплайсан.

Биргина Энди ичмасди. Унинг алкогольга оид одатларини юқорида айтиб утдим. У сояда қулларини тиззалари орасига олиб, бизга мамуллик билан қараб утирарди. Ажабо, уни шу ҳолатида эсда сақлаб қолганлар қанча эди-я, уша кунни томда Энди Дюфрейннинг қўли Байрон Хендлейникидан билаид келганда қанча одам бор эди-я! Мен, тўққиз-ун киши эдик, деб ўйлагандим, лекин 1955 йилга келиб сафимиз икки юз кишидан кам эмасди...

Алқисса, сиз мавжуд одам ҳақида баён қилиб беряпманми ёхуд қум зарраси бора-бора дурга эврилгани сингари унинг сиймоси ўсиб бориши ҳақида афсона тўқияпманми, шунга тўғридан тўғри жавоб олмоқчисиз, аммо мен аниқ жавоб беролмайман. Униси ҳам, буни-си ҳам тўғрига ўхшайди, афтидан. Камоли ишонч ила шунини айтишим мумкинки, Энди Дюфрейн камина ёки Шоушенкининг бошқа маҳбусларига сира ўхшамасди. У бу ерга беш юз доллар олиб киргани, лекин бу устаси фаранг йиғит турма дарвозаларидан ичкарига хийла қудратлироқ алланимани олиб киришининг йўлини қилгани. Эҳтимол, бу унинг инсонийлик қадр-қимматидир ёки ўзининг бу ердагилардан устун эканлигига бўлган ишонч, деймизми... ёки бўлмаса, Раббининг назаридан четда қолган тош деворларда ҳам уни тарк этмаган озодлик ҳиссидир. Эндидан нур таралаётгандек гуюларди. Ёдимда, у бу нурдан бир маротабагина маҳрум бўлди ва бу ҳам ҳикоямнинг бир қисми булади.

Х

Айтганимдек, 1950 йилдан Энди «она-сингиллар» билан куралишни бас қилди. Унинг ортида Стэмос ва Хендлей таянч бўлиб турарди. Агар Энди иккаласидан бирининг ёки Стэмос кўрсатма берган бирои соқчининг ёнига келиб ишишса, бас, ўша кун тунда Шоушенкдаги барча «она-сингиллар» ичкиллаб-синчкиллаб ётишарди. «Она-сингиллар» қўлларини ювишиб, қўлтиқларига артинди. Устига-устак, юкорида қайд этиб утганимдек, атрофда ун саккиз яшарли хушрўй ва ўзини химоя қилолмайдиган автомобиль ўғрилари, майда чўнтаккесарлар, боскинчилар тўлиб ётарди. Энди эса ўшанда гомда юз берган воқеадан сўнг бу галвадан холи бўлди.

У энди Брукс Хетлен деган зуваласи ишик чол рахбарлиги остидаги кутубхонада ишлай бошлади. Хетленнинг йигирманчи йиллар сўнгидан бери бу лавозимдалигининг бонси — у олий маълумотли эди. Ростини айтсам, унинг мутахассислиги чорвачилик билан боғлиқ эди, лекин Шоушенкдек қамокхонада олий маълумотли киши жуда камёб ҳисобланади.

Қимор ўйинида хотини ва қизини ютказиб, кейин аламига чиқолмай, уларни бугизлаб қўйган Брукс 1952 йили озодликка чиқди. Ушанда президент — Кулиж эди. Одатдагидек, ҳукумат Брукс учун жамиятга қўшилишининг сира имкони қолмагандагина мурувват кўрсатиб, уни озодликка чиқарди. Хетлен олтинчи саккиз

ёшни уриб кўйган, бод касаллигини орттириб олганди. Турма дарвозаларидан тўзғиб кетган пиджагининг бир чўнтагида озод этилганлигини тасдиқловчи хужжат, иккинчисидан эса Грейхоундгача автобус чиптаси билан чиққанида, юм-юм йиғларди. Ун бешинчи аср саёхатчилари учун денгизлар ортида ётган ерлар қанчалик бегона бўлса, Брукс ҳам ўзи учун шунчалик ёт бўлган дунёга қараб кетарди. Бруксга Шоушенк — ўз уйи, ўлан тўшаги бўлиб қолганди. Бу ерда у озми-кўнми ҳурмат-эътиборга лойиқ кутубхоначи, муътабар киши, ўқиминли инсон эди. Гарчи Киттери кутубхонасига борганда ҳам, Бруксга хатто картотеканида ишониб тоширишмасди. Эшитишимча, боякиш 1953 йили қариялар уйида бандаликни бажо келтирибди. У мен тахмин қилганимдан кўра ярим йил ортиқроқ дош берибди. Ха, ҳукумаг бу одамни калака қилди. Даставвал уни бандиликка ўргатди, сўнгра эвазига ҳеч вако бермай, турма деворлари ортига улоқтирди.

Хетлен кетганидан сўнг Энди 23 йил кутубхоначилик қилди. У кутубхонада барча шарт-шароит яратилиши учун тиш-тирноғи билан курашди. Бир замонлар бўёкчилик хонаси бўлгани сабаб скинидар¹ хиди анкиб турувчи, «Ридер Дайжест» ва жүғрофий хариталарга гўла шкита варибона шкафдан иборат тор хона Янги Англиядаги энг яхши камокхона

---

¹ Скинидар

ўткир хидли суюк мода.

кутубхонасига айланганини ўз кўзим билан кўрдим. Энди бунга сабр-бардош билан эришди. Эшикка таклифлар учун қуги илиб қўйди ва «Илтимос, қовушиш ҳақида кўпроқ китоб берсангиз» ёки «Йигирма бешта маърузадан иборат қочиш санъати» каби хатчаларга кўз юмиб қўя қолди. Энди махбуслар қандай фанларга қизиқишини билиб борди, кейин эса Нью-Йорк клубларига илтимосномалар жўнатиб турди ва ўшалардан иккигасининг, яъни «Адабий кенгаш» ва «Ойнинг энг яхши китоби»нинг имкон даражасида паст нархда сара нашрларидан отказиб беришига эришди. У махбусларнинг ахборотга ўчлигини аниқлади ва ҳатто тор доирадаги мутахассисликка, айтайлик, ёғоч ўймакорлиги, жонглёрлик ёки фолчиликка онд адабиётларни бўлса-да, тоша оларди. Албатта, машҳур Стенлей Гарднер ва Луи Амурларнинг китобларини ҳам унутмасди. Китоб тоқчаларига юмшоқ муқовали китобларни қўйиб, улар қандай ҳолатда қайтарилаётганини синчиклаб текширди, бироқ бари бир китоблар титилиб кетар, бунга ҳеч қандай чора кўриб бўлмасди.

1954 йилнинг августидан бошлаб у Сенатга талабномалар юбора бошлади. Ўшанда қамокхона коменданти Стэмос эди. Бу одам Эднинг фавқулодда иқтидорли эканига тан берган ва у билан кутубхонада тоғдан-боғдан соғлаб гапланиб ўтирарди. У Энди билан илиқ муносабатда бўларди. Гред ҳатто унинг елкасига қоқиб қўярди.

Кунлардан бир куни Стэмос гарчи Энди банкир бўлса ҳам омон-омон замонлар ўтмишида қолганини, тақдирга тав бериб, турма хаётига куникниш кераклигини тушунтира бошлади. Бизнинг алфев-далфев замонамизда солиқ тўловчиларнинг турма ва колония таъминотига бориб тушувчи пуллари учун фақат учтагина сарф-харажат банди бор, холос. Биринчиси баландроқ тош деворлар қуриш, иккинчиси — мустаҳкамроқ панжаралар ўрнатиш ҳамда учинчиси — кўроқ сокчилар ёллаш. Сенатнинг фикрича, сўзида давом этди Стэмос, Шоушенк, Томэстен, Пинфильддаги одамлар тубан кетган одамлардир. Шундай экан, улар мухтожликда яшашга махкумдирлар. Худо урсин, махбуслар учун еруғ кун йўк. Бирор нарсаи узгартириш учун сенинг хоҳишистакларинг камлик қилади.

Энди билинар-билимас кулиб, Стэмосдан миллион йил давомида тонга сув томчилайверса, нима бўлишини сўради. Стэмос мийиғида кулиб, Эндиинг елкасига шаятилаб кўйди:

— Ҳисобингда миллион йил йўк, отахон, лекин агар шунча яшаган тақдирингда ҳам, ишончим комилки, зерикканингда юлдуз санаган буларнинг. Мактуб ёзишда давом эт. Агар марказга пул тўласанг, ўзим уларни почта қутисига олиб бориб ташлайман.

Энди мактуб йўллашни қанда қилмади. Хайтовур Стэмос ва Хендлейга унинг меҳнатлари самарасини кўриш насиб этмади. 1960 йилгача кутубхона фонди учун жўнатилган талабнома-

лар мунтазам равишда қуруқ қайтарилаверди, кейин Энди икки юз долларга чек олди. Сенат чекни илтимос қилувчининг илҳоят овози учар деган умидда жўнатганди, лекин қаёқда дейсиз! Энди босимни кучайтирди: хафтасига битта хат ўрнига иккита жўната бошлади. 1962 йили тўрт юз доллар олган бўлса, олтмишинчи йилларнинг сўнгига бориб хар йили кутубхона хисобига соат механизми сингари етти юз доллар келиб тушаверди. 1971 йили сумма миң долларгача кўтарилди. Кичикрок шаҳарчанинг уртамиёна кутубхонаси оладиган субсидия¹ билан таққосланадиган бўлса, бу кўп эмас, бироқ миң долларга Перри Мейсон асарлари ёки Жек Логайнинг вестернларини хоҳлаганча сотиб олиш мумкин. Бу вақтга келиб уч хонага кенгайган кутубхонага кириб, истаган китобингизни топишингиз мумкин эди. Тополмаган тақдирингизда, ишонаверингки, Энди ўша китобни топишингизга кўмаклашарди.

Сиз буларнинг барчаси Энди Байрон Хендлейга меросини қандай қилиб сақлаб қолиш пулини ўргатгани туфайли бўлдими, деб сурашингиз турган гап. Туғри, лекин фақат бугина сабаб бўлмади. Кейин нима бўлганини эшитиб, ўзингиз хулоса чиқариб олаверинг.

Айтиш мумкинки, Шоушенкда савобталаб молия сехрлари найдо бўлганди. 1950 йилнинг ёзида Энди фарзандларининг олий маълумотли бўлишлари учун икки соқчига қарз олишда

¹ *Субсидия* — ёрдам тариқасида бериладиган маблағ.

хужжатларини расмийлаштиришга ёрдам берди. У яна икки кишига акциялар билан боғлиқ таваккал ишни қай тарзда ҳал этишни маслаҳат берди. Иш шунчалик муваффақиятли якунландики, ҳатто улардан бирининг ишлари юришиб кетиб, икки йилдан сўнг пафакага чиқди. Ишончим комилки, Жорж Дунейнинг ўзи сармоя масаласида Эндидан маслаҳат оларди. Бу бобойни ишдан ҳайдашдан илгарироқ, статистика бўйича китоби келтирадиган миллионлар ҳақида ишриш ўй суриб ётган паллада рўй берди. 1951 йил апрелдан Шоушенк маъмуриятининг нақ ярмининг молиявий ҳисоб-китобларини Энди олиб борарди. 1952 йилдан бутун маъмуриятни ўз қўлига олди. Унга турмада олтидан қиммат бўлган ҳомийлик ва яхши муносабат билан ҳақ тўлашарди. Кейинроқ, Гред Стэмос комендантлик курсисига ўтирганидан сўнг Энди каттароқ нуфузга эга бўлди. Агар мен шундай ишлар бўлиб кетишига сабаб бўлган ҳолатларни тushунтиришга ҳаракат қилсам, қийини вазиятда қоламан. Баъзи бир нарсалар ҳақида фақат тахмин қилиш мумкин. Аммо бошқаларини аниқ-таниқ биламан. Масалан, баъзи махбуслар алоҳида имтиёзларга эга: камерасида радио янграб туради, қариндош-уруғлари тез-тез келиб туришади ва турма деворлари ортида уларнинг «фаришта»лари бор. Турмада яқин кишиси ўтирган ўзига тўқ хомийларни шундай атаймиз. Агар қимдир шанба кунги ишдан халос этилса, билингики, бу ерда «фаришта»нинг қўли бор. Ҳаммаси зиндан, одатий йўл билан амалга

оширилади. Хизмат ҳақи маъмуриятнинг бирор-та ўртамиёна бўлинига берилади, у эса даромадни хизмат ноғонасига қараб юқоридагилар ва қўидагиларга тақсимлайди.

Бундан ташқари, Дунейининг комендантлигида автохизмат доирасидаги фирибгарликлар гуллаб-яшнади. Бирмунча фурсат ими-жимидаги бу ишлар яширинча олиб борилди, кейин эса эллигинчи йилларда кенг қулоч ёйди. Шубҳасиз, бу ишда бойлик орттирганлар ўлпон тариқасида маъмурият раҳбарларига ўз улушларидан бериб туришарди. Асбоб-ускуналар кирхона ва фабрикада сотиб олиниб, компания учун бу тўғри йўл эди, деб уйлайман.

Олтмишинчи йилларнинг сўнгида ёшасига «вилдираклар»га қизиқини бошланди, ўша-ўша маъмурий шахслар наркотик моддалар савдосига бошлари билан шўнғиб кетишди ва бундан мўмайгина даромад топишарди. Албатта, ган Атика ёки Санкветин турмаларидаги каби ноқонуний йўл билан топиладиган бир қучок миллионлар устида кетмайти, лекин тапга-чақа ҳам эмасди бу пуллар. Бундай йўл билан топишган пулларнинг турган-битгани бошоерик эди. Уларни ҳамёнингизга солиш, жиғилдоингизга урган тақдирингизда ҳам кейинроқ янги мерседес мингнингиз ёки коттежингиз ховлисида ховуз қургингиз келганда, ҳаром йўл билан топишган вижим пулларни ўша ҳамёнингиздан чиқармаслигингиз керак. Қун келиб тегишли жойда даромад манбаингизни кўрсатиб беришингизга, мабодо кўрсатмаларингиз етарлича

инонарли чикмаса, илгари узингиз назорат қилган махбусларнинг сафини тулдиришингизга ҳамда елкангизда ракам ёзилган «либос»да турма ховлисида сайр қилиб юришингизга туғри келади.

Мана шунинг учун Энди деганлари керак бўлиб қолганди. Улар Эндини кирхонадан олиб чиқиб, кутубхонага жойлаштиришди, лекин агар бу ҳолатга бошқа тарафдан қаралса, моҳият узгармаганди. Шунчаки, Энди эндиликда кир кўйлақларни эмас, ифлос пулларни юварди.

Бир кунни Энди менга содир булаётган нарсаларни жуда яхши тушуниб турганини, аммо қилаётган ишлари узини зиёвирча-да изтиробга солмаётганини айтди. Энди жалб қилинган фирибгарликлар у иштирок этадимми-йўқми, бари бир давом этаверарди, нима фарқи бор... Биров ундан Шоушенкка тушини учун рухсат сураб утиргани йўқ, у миссионер ёки хаворий эмас, бор-йўғи бу лаънат теккан турмадаги катта омадсизликка дучор бўлмиш бегуноҳ одам.

– Устига устак, Ред, – давом этди сўзида Энди узининг нимтабассуми ила, – бу ерда қилаётган ишларим озодликда тараллабедод юрганнимдаги ишларимдан сира фарқ қилмайди. Шоушенкда хузуримга ёрдам учун думини ликиллатиб келувчиларнинг аксари подон ва жоҳил газандалардир. Атрофимизни ўраб турган мана-ви девор ортидаги дунёни бошқарувчилар ҳам жоҳил ва газандалар, аммо биз ўйлаганчалик аҳмоқ эмаслар, лекин ақл жиҳатидан сен билан мендан бир қалла баланд ҳам эмаслар.

– Бирок «вилдираклар», – эътироз билдирдим, – мени хавотирга солянти. Бировнинг ишига бурнимни тикким келмаяти-ку-я, лекин кўнглим гап. Транквилизаторлар¹, корректорлар ва бошқа бемаъни нарсалар жонимга тегиб кетди.

– Мен ҳам «вилдираклар» тарафдори эмасман. Ўзинг биласан-ку. Қолаверса, спиртли ичимликларни кўрсам ҳам кўнглим айнибди... Шунни билиб қўйки, бу исқотиларни турмада олиб ҳам юрмайман, сотмайман ҳам. Бу ишга соқчилар муккасидан кетган.

– Лекин...

– Нима демокчилигини билиб турибман. Бу ишлардан бош тортувчи одамлар ҳам бор, Ред. Улар кўлларини булғатиси келмайди. Буни олижаноблик дейишади ва ошнок кабутар елканга ўтириб, кўйлагинини нажаслайди. Лекин калаванинг иккинчи учи бор: баъзи бир «азаматлар» қайси жабҳа бўлишидан катъий назар, қурол-яроғми, наркотик моддаларми, фарқи йўқ, доллар келтирса бўлгани, балчикка гушишга ва нажасга булғанишга шай туришади. Сенга ҳам шунга ўхшаш шартномаларни таклиф қилингандир, ахир?

Мен бош ирғадим. Узок йиллар давомида бундай ҳолатлар бирор марта юз бермаганди. Одамлар сиз ҳамма нарсани муҳайё қила оладиган абжир эканлигинингизни кўришади, агар уларга радио батареяси ёки наша тикилган

---

¹Транквилизаторлар асабини тинчлантирувчи дорилар.

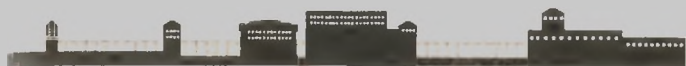

сигаретани тошиб беролсангиз, сизни битта-ярим-танинг биқинига тикиш учун пулат перо келтириб бероладиган йиғит, деб хулоса чиқаришади.

– Ҳа, сендан айнан шуни кутишади, Ред. Лекин сен бунга қўл урмайсан. Чунки биласанки, учинчи йўл ҳам бор, уша йўлни сен ва менга ўхшаганлар танлайди. Дангалини айтганда, жамиятдаги фахм-фаросатли кишилар шу йўлни танлайдилар. Бир чеккада мувозанатни сақлашга ҳаракат қиласан, икки офатдан кичикроғини танлайсан ва сиз ҳам, кабоб ҳам қўймаслигига эътибор берасан. Қанчалик тишч ухлашинг, даҳшатли тушлар кўрмаслигингни ҳисобга олсак, бунинг уддасидан чиқаетганлигингни бемалол кўкрак кериб айтсанг бўлаверади. Балчикқа қорилган ҳолда эзгу ниятларни дилга тугиб, ҳаракат қилиш мумкин.

– Эзгу ниятлар? – «пик» этиб кулиб юбордим. – Бунақа фалсафаларни эшитавериб, қулоқларимиз битиб кетган. Айтишларича, уша «эзгу ниятлар» билан тўппа-тўғри дўзахга йўл олиш мумкин экан.

– Бу гапларга ишонма, – дея жавоб қайтарди Энди маъюсланиб. – Биз аллақачон дўзахдамиз. Агар бу дунёда дўзах бўлса, у айнан Шоушенкда. Улар наркотик савдоси билан шуғулланишади, мен эса уларга пулларни қандай қилиб ўзлаштириш йўлларини ўргатаман, шу билан олам гулистон. Бироқ мен кутубхонага ҳам эгаллик қиламан ва аниқ биламанки, беш-ўн нафар йиғитлар мендаги адабиётларни ўқиб, уқиб, кейин илм олишда давом этишади.

Улар озодликка чиққанларидан сўнг бу бевафо дунёда изсиз кетмайдилар. 1957 йили кутубхона учун иккинчи хонани сураганимда, улар «ёнинг» демай, илтимосимни бажо келтиришди. Нега десанг, маъмуриятдагилар мени мамнун ҳолда кўрганлари афзалроқ. Бунинг учун кўп нарса талаб қилмайман ва бундан хурсандман.

XI

Эллагинчи йилларда камокхона аҳолиси аста-секин ўсиб борди, кейин олтинчинчи йилларда бирдан кўпайиб кетди. Бу вақтга келиб Америкадаги ҳар бир мактаб ўқувчиси наркотик моддалардан тотиб кўришга орзуманд булар, исқотиларни истеъмол қилганларидан сўнг кулгини қистатар даражадаги жазолардан сира кўркинмасди. Ҳа, турма лик тула, аммо шунда ҳам Эндиинг камерадони йўқ эди. Тўғри, бирмунча фурсатга баҳайбат ва ичимдагини топ хилидагилардан бўлмиш Норманден исмли хиндунининг камерасига кучириб ўтишди. Норманденни Шоушенкдаги барча хиндулар каби Сардор деб аташарди. Кўпчилик узок муддатга тушган махбусларни Энди эси наст деб ҳисоблар ва бунга қўлимсираб қўя қоларди. У оч қорним, тинч қўлоғим мақолига риоя қилиб яшарди... Унинг ўзи айтганидек, раҳбарият Эндининг мамнун ҳолда кўргани афзалроқ эди.

Камокхонада вақт имиллаётгандек туюлади, тоҳида хатто тўхтаб қолгандек бўлади.

Аслида вақт кутиб турмайди... Жорж Дуней рўзномачиларнинг «Шармандалик!», «Иоракўрлик!», «Фавкулудда ходиса!» сингари шовшуви остида сахнани тарк этди. «Тахт»га Стэмос ўтирди ва кейинги олти йил Шоушенк нар дўзахга айланди. Лазаретдаги каравотлар ва карцерлар сира бўш қолмади.

1957 йилнинг «ажойиб» қунларидан бирида камерамда ўзим сақлаб юрган, сокол олиш учун ишлатиладиган кўзгучага назар ташладим ва қирк ёшли эркакини кўрдим. 1938 йили бу ерга хурнайган малласоч йигит кириб келганди, у худқушликни ўйлайвериш, виждон азобидан ич-этини еганди. Йигитча улғайди. Малла саватсочларга киров тушиб, оз-оздан сийраклаша борди. Қузлари атрофида ажиллар пайдо бўлди. Бугун ўзини қачон озодликка чиқаришларини қутаётган шартни кетиш, шартни қолган қолни кўриш турибман. Қанийди озодликка чиқаришса! Дахшатга тушдим. Хеч ким тутқинликда кексайишни истамайди.

Стэмос 1959 йили кетди. Бунгача атрофда дув-дув воқеаларни хидидан топиш борадиган журналистлар гўжгон ўйнарди, ҳатто биттаси Шоушенкда махбус сифатида турт ой ўтириш чиқди. Нафсиламбирини айтганда, улар «Шармандалик!», «Қўлга тушган иоракўр!» дея овиз жуфтлашга шай гуришарди, бироқ Стэмос тепаида қора булутлар туланишидан аввал жуфтакни ростлаб қолди. Мен уни жуда яхши тушунаман. Башарти у ҳақиқатан ҳам қўлга тушиб, барча ифлос ишлари фони қилинганда

эди, Шоушенкда қоларди. Бунга кимнинг кўзи
учиб турибди, дейсиз?! Байрон Хендлей икки
ил аввал қуённинг расмини чизди. Бу золим-
нинг юраги касал эди, бутун Шоушенкнинг
бахтига у истеъфога чиқди.

Эдинни Стэмоснинг фирибгарликларига
алоқадор, деб ўтиришмади. 1959 йилнинг боши-
да қамоқхонада янги комендант, унинг янги ёр-
дамчиси ва соқчиларнинг янги бошлиғи пайдо
бўлди. Кейинги саккиз ой ичида Энди бошқа
махбуслардан фарқ қилмади. Айнан шу даврда
унга Нормандени камерадош қилиб беришди.
Сўнг яна ҳаммаси уз ўрнига тушди. Норманден
бошқа камерага кўчди ва Энди тағин ёлғизлик
оромида ҳузурланиб қўн санай бошлади. Маъ-
мурият эшигидаги исмлар ўзгараверади, лекин
қинғир ишлар уша-уша уз зайлида давом эта-
веради.

Бир сафар Норманден билан Энди ҳақида
фикрландим.

– Дилкаш йиғит экан, – деди хинду. Норманденнинг оғзидан биттагина суз олиш игна билан қудук қазиндай гап: бояқининг лаби тиртик, устига устак, гапирганда сўзлар туцук аралаш қалтироқ ва вишилдоқ овоз билан чиқади, шу сабабли бирор бир сузини англашнинг ўзи қони машаққат. – У менга ёқди. Сира калака қилмайди, аммо у билан бирга туришимни истамасди. «Хўн», дедим. Камерасида ёриллаган елвизак изеиб юради. Нукул совуқ. У буюмларига тегинишга ҳеч кимни қўймайди. Мен кетдим. Ажойиб йиғит,

на таҳқирлайди, на мазах қилади. Лекин ел-визак жуда ёмон.

XII

Агар хотирам панд бермаса, Рита Хейворт Эндиининг камерасида 1955 йилгача осиелик турди. Кейин унинг ўрнини Мерлин Монро эгаллади. Бу худди ўша сурат – миллионлар қалбини эгаллаган сохибжамол метро ёнида турибди, иссиқ шаббода унинг юбкасини хилпиратмоқда. Монро 1960 йилгача ушлаб турилди, сўнг едирлиб титиғи чиқиб кетгач, унинг ўрнига Жейн Менсфилд илинди. Қўполлигим учун узрку-я, аммо Жейн фар эди. Чамаси бир йил утиб, уни инглиз актрисасига алиштиришди, адашмасам, Хейзл Курт эди, бироқ буни камоли ишонч билан тасдиқлолмаймаман. 1966 йили Энди Реквель Велчин деворга қадади. Бу сурат олти йил турди. Эсимда қолган охириги сурат – кантри-рок услубида кўшиқлар куйловчи Линда Ронстат.

Бир куни Эндидан ушбу суратлар унинг учун нимани англатишини сўрадим. У эса кўз кири билан ғалати қараш қилди.

– Улар бошқа махбусларга нимани англатса, мен учун ҳам шундай ахамиятга эга, – дея жавоб қилди Энди. – Озодлик. Тушуняйсанми, бу офатижон аёлларга бокиб сурат ичига қадам ташлаб, гўёки эркинликда пайдо бўлиб қолалигандек хисси туясан. Менга ҳаммасидан кўпроқ Реквель Велч ёқади, негаки, у хушхаво сохилда туради. Кишини махлиё қиладиган ман-

зара, эслайсанми? Табиат ила якка-ёлғиз қолиш мумкин бўлган Мехиконинг теварагида жойланган тинч, дилкушо маскан. Суратларга нигоҳ ташлаганингда, нахот бу хисларда жўшмаган бўлсанг, Ред? Бир одим ташлаб, сирли маконга тушиб қоладигандек сезмаганмисан ўзингни?

Бу ҳақда сира-сира уйлаб кўрмаганимни тан олдим.

– Кун келиб нимани назарда тутаётганимни билиб оласан, – деди Энди ўйчанлик билан. У ҳақ эди.

Йиллар ўтиб унинг нима демокчилигини тушуидим. Ушанда биринчи галда хаёлимга келгани — Норманден Эндининг камерасида изғувчи елвизакдан солигани бўлди.

XIII

1963 йили мартнинг охири ёки апрелнинг бошида Энди хунук воқеага дучор бўлди. Эслатиб ўтганимдек, бу одамнинг бошқа махбуслардан, жумладан, мендан ҳам фаркли равишда қандайдир хусусияти бор эди. Буни оғир-вазминлик, ички хотиржамлик ёхуд бир кун келиб барча даҳшатлар, шак-шубҳасиз, тақа-тақ тамом бўлишига умид боғлаш деб аташ мумкин. Буни қандай номласангиз номланг-у, аммо Энди Дюфрейн биздан кескин фарқ қиларди. Бошқаларнинг юрак-бағрини эзувчи тушқунликдан холи эди Дюфрейн ва ҳеч қачон умидини сундирмасди. Ҳа, у 1963 йилнинг кини қилич яланғочлаб келгунча умидсиз-

ликка тушмади. Бу вақтга келиб янги комендант тайинланди Самуэль Нортон. Хеч ким бу одамнинг қулганини кўрмаган. У Элиста номидаги баптистлар черковининг ўттиз йиллик аъзолиги учун берилган фахрий шишонини тақиб юарди. Унинг қамоқхона маъмурияти раҳбари сифатида янги киритган тартибқондаси — ҳар бир махбуснинг қулида Инжил бўлиши шарт эди. Унинг столида тик¹ ёғочидан ясалган тахтачага зарҳал ҳарфлар билан битилмиш ушбу ёзув бор эди: «Исо — менинг халоскорим». Деворда хотинининг қули билан туқилган қуйидаги шиор осибелиқ турарди: «Унинг келажаги довул қокмоқда». Ушбу оятни кўрганимиздаёқ этимиз жимирлаб кетарди. Бизда шундай хис пайдо булардики, худди қиёмат қойим бошланди-ю, бенажот қоладигандекмиз ва кўкка фарёд кўтариб, ўзимизга ўлим сўраймиз, лекин ажал биздан юз ўгиради. Жаноб Нортон учун ҳар бир воқеа-ҳодиса Инжил билан боғлиқ ва ундан иқтибос топиларди. Мабодо Нортонга ўхшайдиган битта-яримтасини учратиб қолсангиз, сизга маслаҳатим ушунинг чақирим паридан айланиб ўтинг.

Гред Стэмос замонидаги ўрмонда гур қазинилар тўхтагилди. Хеч кимнинг суяги ҳам синдирилмади, кўзи ҳам кўкартирилмади. Бироқ бу Нортон узига ишониб тоширилган одамларнинг меҳрибонлик билан вამини еди, дегани эмас. Карцер ўша-ўша тўлиб-тошиб ётар,

¹ *Тик* иссиқ мамлакатларда усадиган кемабон қаттиқ дарахт.

энди махбуслар тишларини соқчиларнинг зарби остида эмас, тез-тез ёлғизликда қолиб, сув ва қоқнонга қаноат қилишдан йуқотинарди. Бу «Нортон парҳези» деб атала бошланди.

Бу одам мен кўрган рахбарлар ичида энг ифлос ва мунофиғи эди. Юқорида айтиб ўтилган фирибгарликлар «гуллаб-яшаш»да давом этарди, Сэм Нортон бўлса бу қиңғирликларга қўшимча ҳам киритди. Энди унинг ишларининг миридан сиригача билар, чин дўстлигимиз сабаб Энди мени ҳам у-бу нарсалардан бохабар этиб турарди. Шунда Эндининг юзида худди бадбуруш, ёқимсиз хашаротни тасвирлаётгандек, барча харакатлари манфурлиги бонс кишини дахшатга солишдан кўра кўпроқ қулғисини қистатадигандек жирканч ифода кўринарди. Бу уша манхур «Тазарруга элтувчи йўл» дастурини ўйлаб топган Нортон эди, бу ҳақда ун олти йил муқаддам ўқиган ёки эшитгандирсиз? Комендантимизнинг фотосурати хатто «Ньюсвик»да чиққанди. Матбуотда дастур махбусларнинг оқланиши ҳамда уларнинг меҳнатидан унумли фойдаланишининг чинакам намунаси сифатида ёритилди. Дастур хар хил фаолият турларини ўз ичига олганди: ёғочларни қайта ишлаш, йўл қурилишини, сабзавотхона ва бошқалар. Нортон буни ўзининг кўтаринки руҳдаги услубида «Тазарруга элтувчи йўл» деб атади ва унинг фотосурати «Ньюсвик»ка гушганидан сунг Янги Англиядаги «Ротейри» ва «Кайванис» клублари Нортонни нутқ билан чиқини қилишга таклиф этишди. Биз бу

лойиҳага «Катта йўл» деб ном бердик, аммо негадир махбуслардан бирортасини ўз фикрини билдириши учун клуб ёки газетага таклиф қилишганини эшитмадим. Нортон бир қарасанг, баландпарвоз нутқи ва бағтистларнинг фахрий нишони билан автомагистралда, бир қарасанг, арик қазини ишларида хозиру нозир бўларди. Бу лойиҳаларни амалга оширишнинг минг бир йўли бор эди, бироқ Нортон маккор чиқиб қолди. Округнинг барча қурилиш ташкилотлари унинг дастуридан ўлгудай кўрқарди, чунки махбуслар меҳнати қуллар меҳнатидир ва сиз буни инкор этолмайсиз. Бинобарин, ўн олти йиллик раҳбарлиги мобайнида ҳар кунини Сэм Нортоннинг «Исо менинг халоскорим» сўзлари битилган тахтачални столига каттагина миқдорда буюртмалар келиб тушарди. Кейин эса у буюртмачига барча ишчилари «тазарруга элтувчи йўл»ни бошқа ерда ўтаётганлигини айтишга мажбур бўларди. Нортонни бошида олти-та ўк билан зовурдан топишмагани менга нима учундир мўъжиза бўлиб туюларди.

Нима бўлган тақдирда ҳам, «Пул пулни чакиради», деган гапда жон бор. Жаноб Нортон қадим пуританларнинг нуқтаи назарига амал қилган ҳолда кишини Худонинг суйган бандаси эканини билиш учун унинг банк ҳисобига бир қур назар ташла, деган гапни ўзига дастуруламал қилиб олганди чоғи.

Энди Дюфрейн комендантнинг ўнг қўли, «миқ» этмас ёрдамчиси эди. Кутубхона Энди учун катта аҳамиятга эга эди, Нортон бундан

унумли фойдаланарди. Энди Нортоннинг севимли ибораси «Сендан угина, мендан бугина» эканлигини таъкидлаганди. Шундай қилиб, Энди қимматли маслаҳатлар берар, ишга оид таклифлар киритарди. Мен уни «Тазарруга элтувчи йўл» дастурини ишлаб чиқди, дея ёзғиролмайман, лекин у фирибгарликлар билан боғлиқ ҳисоб-китобларни юритарди ва... жин урсин ҳаммасини! Кутубхонага автотаъмир ишлари бўйича янги қўлланма, Гройлер энциклопедиясининг янги нашри, Гарднер ва Луи Амурнинг янги китоблари келтирилди.

Шу нарсага ишончим комилки, бўлиши керак бўлган воқеа содир бўлди. Негаки, Нортон унг қўлидан ажраб қолишни истамасди, бошқача айтганда, агар Энди Шоушенкни тарк этса, Нортоннинг қилмишларини дoston қилиб юборишидан кўрқарди.

Мен буни етти йил давомида хали ундан, хали бундан, озроғини Эндининг ўзидан билиб бордим, бироқ билганларим тўла-тўқис эмас. У ҳаётининг бу қисми хақида гапиришни истамасди. Бунинг учун уни айбламайман. Бу воқеани турли манбалардан мисқоллаб йиғдим. Махбуслар қуллардан ортиқ эмас. Балки шунинг учун ҳам уларга исковуч итдай изғиб сураб-суриштириш, қулларча хар нарсага бурун сукиб кўриш одат бўлиб қолгандир. Энди мен сизларга барчасини кетма-кет, ишидан игнаси-гача ҳикоя қилиб бераман. Эҳтимол, шунда не сабаб Энди ун ой сикилиб яшаганини тушуниб оларсиз. Билишимча, у 1963 йилгача бор

ҳақиқатдан беҳабар булган. Ҳйлашимча, у буларнинг барчаси канчалик хунук тус олишини билмаган.

XIV

1962 йилнинг ноябрида Шоушенкка Томми Уильямс тушди. Томми узини массачусетслик хисобласа-да, йигирма етти йиллик умри давомида бутун Янги Англия буйлаб хуп саёхат қилганди. У чандаст уғри эди. Томми уйланган, хотини хар хафга турмуш ўртоғининг холидан хабар оларди. Хотини агар Томми ҳеч курса ўрта таълим шаҳодатномасини қўлга киритса, хаётлари ўнгланиб кетишини миясига жо қилиб олганди. Бояқини рафика эрини бунга кўндирди ва Томми Уильямс мунгазам равнида кутубхонага бориб турадиган булди.

Энди учун буларнинг барчаси эскириб қолган машғулотлар эди. Энди Томмининг олиий мактаб тестларида дурустгина балл тўплай олишини тахмин қиларди. Томми аллақачонлар болалиги ва ўсмирлигида ўтилган сабоқларни хотирасида тикламокни, ана ундан сўнг тест тоширмокни кўзлади. Бундан ташқари, почта орқали бир замонлар мактабда у қулоғидан кириб, бу қулоғидан чиқиб кетган фанлардан бир талай дареликлар олди.

Томми иймони сует шогирд эди, олиий мактабни тугатганлиги ҳақидаги гувоҳномани қўлга киритдимини-йўқми, буниси менга қоронғу, хикоям учун бунинг айғарли аҳамияти йўқ. Шуниси

аникки, у ҳам Эндига хирапаншадаї ёнишди-қуйди.

Бир-икки марта у Эндидан: «Сендек илонинг ёғини ялаган маккор бу зиндонда нима қилиб юрибди?» – деб сўради. Бу савол нақ оксуяқларча «пахта қўйиш»нинг қўпол кўришини эди. Энди бўлса жилмайибгина қуяр, гапни бошқа мавзуга бурарди. Табиийки, Томми агрофдагилардан сўраб-суриштиришга тушди, жавобни олгач эса овзи ланг очилиб қолди.

Эндиининг не бонс турмага тушганини сўйлаб берган киши Томмининг кирхонада дазмол машинани юритадиган шериги эди. Биз бу машинани «гўштқиймалагич» деб атардик, бу машинага масъул одам хушёрлигини сусайтирса, нималар бўлишини ўзингиз тасаввур қилаверинг. Томмининг шериги котиллик учун ўн икки йилдан буён умрини камоқда чиритаётган Чарли Лафроб эди. У Дюфрейв тарихини завқшавқ билан гапириб берди; биз каби турманинг «оксокол»лари учун янги келганларни у-бу нарсалардан бохабар қилиш кўнгиляйратар эрмак эди. Чарлининг хикояси суд хайъати тушликдан келибок Энди айбдор деб топилган жойинга келган ҳам эдики, қўққисдан хуштак овози янграб, «гўштқиймалагич» тўхтади. Уша куни машина Элиот етимхонасидан келтирилган қўйлақларга дазмол югуртираётганди. Қўйлақлар машинадан сониясига бир донадан қурук ва дазмолланган ҳолда отилиб чиқарди. Томми ва Чарли уларни ерга туширмай олиб олиб, аравага тахланлари юлди эди.

Бирок Томми овзи очилган ҳолатда Чарлига бақрайиб қолганди. Кўйлақлар туғри ифлос полга туша бошлади.

Ўша куни кирхонада Хомер Жесуб назоратчи эди. Хомер иккаловини ҳам болохонадор қилиб сўкиб, ўпкасини қўлтиқлаб келаверди. Томми хатто унга қайрилиб ҳам қарамади. Худдики қанчадан-қанча бош чанокларни ёрган Хомер деганлари еру кукда йўқ эди.

– Гольф клубидаги мураббийни ким дединг?

– Квентин, – дея устига аждар бостириб келаётгандай юраги увишиб жавоб берди Чарли. – Адашмасам, Глен Квентин эди. Ёки шунга ўхшашмиди, аниқ эсимда йўқ...

– Қани, итгаччалар, кўйлақларни совук сувга ташлаларинг! – дея «хангради» кўзлари қонга тўлган Хомер. – Тезроқ қимирла, бадбахт, йўкса...

– Глен Квентин! Ё Раббим! – Томмининг охирги сўзлари шу бўлди. Негаки, Хомер Жесуб «сўйил»ини бечора йнгитнинг бош чаногига тушириб улгурганди.

Томми «шилқ» этиб полга йиқилди. У учта олд тишларидан маҳрум бўлди. Кўзини очганда, ёлғиз камерада ётганди, бутун бир хафгани «Нортон пархез»ида ўтказди. Боз устига қарточкасига қора белги тушди.

XV

Бу 1963 йилнинг февралда бўлиб ўтди. Томми Уильямс олти-етти нафар узоқ муддатга ўтирганларни холи-жонига қўймай, Чарлидан

эшитганларини қайта-қайта суриштирди. Буларни билишимнинг боиси — ушалардан биттаси эдим. Томмидан буларни нега кавлаштириб қолганини сўраганимда, у саволимни жавобсиз қолдирди.

Шундай кунларнинг бирида Томми кутубхонага келди-да, Эндига борганини тўкиб солди. Биринчи ва охириги марта Энди ўзини йўқотиб қўйди...

Эртаси куни Эндини учратганимда, у худди хаскашни босиб олиб, икки кўзининг уртасига яхшигина зарба еган кишидай кўринарди. Кўллари қалт-қалт титрар, гапирсам, миқ этмасди. Пешиндан сўнг навбатчи соқчи Билли Хенлонни тошиб, у билан эртасига комендант кабулига киришга келишиб олди. Кейинроқ Энди ўша тунда миужа қокмай чикқанини айтди. У қаҳратон киши шамолининг гувиллашига кулоқ солибди, Трумен президент этиб сайланганидан буён ўзи «кўрғон» деб атовчи камеранинг цемент полидаги пиршираётган узун-узун сояларга тикилибди ва барчасини бир бошдан уйлаб кўришга тиришибди. Энди онги шуурининг бир бурчида саклаётган қафасга тушадиган калитни Томми берганини айтди. Ўзининг камераси сингари қафас, факат банди одам эмас, йўлбарс эди. Умид деб аталувчи йўлбарс. Уильямс келтирган калит қафас эшикларини очиб юборди ва йўлбарс озодликка чиқиб, Эндининг онгида кезина бошлади. Тўрт йил бурун Томми Уильямс умарилган моллар лик тўла уғирланган машинани хайдаб кетаётганда, Роуд

Айленд туманида қўлга тушганди. Томми ай-
бига иқроор булди, эвазига жазо ҳукмини юм
шатинди: кун эмас, оз эмас, икки йилга озод-
ликдан маҳрум қилинди. Орадан ун бир ой
ўтиб унинг камерадоши озод этилади-ю, ўрнига
аллақандай Элвуд Блейч дегани келади. Блейч
қулфни бузиб, ўғирлик қилгани учун жазо муд-
датини ўтарди.

– Умрим бино бўлиб бунақанги тажанг
нусхани учратмагандим, – деб айтганди мен-
га Томми, – айниқса, унга ўхшаган қуролли
одамдан ўғри чикмайди. Жиндаккина шовқин
кўтарилса, тамом, ункасини қўлтиқлаб, орқа-
олдига карамасдан, тасира-тусур ук узаве-
ради бунақалар... Бир сафар тунда жоним-
ни хикилдоғимга келтирди. Йўлакчамиздаги
қайсидир тирранча чанкаси билан симчивик-
ларни тивирлатганди ўшанда. Шунга Блейч-
нинг қони қайнаганди.

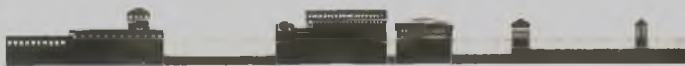
Озодлик нафасини туйишимдан илгари мен
у билан егги ойни амал-гақал ўтказишга маж-
бур бўлганман. У билан ўзи шимани турунг
лашганимизни эслолмайман. Сиз Эл Блейч би-
лан эмас, у сиз билан гаплашади аслини ол-
ганда. Жаврайверади, жаврайверади, ҳеч оёзи
гинмайди. Овозини учиринишга уришиб кўрини-
чи, нақ балога қоласиз. Кўзларини ола-кула
қилиб, жун босган муштинини ўктайди. Шунақа
хунарини кўрсатганда, юрагим орқага торғиб
кегарди. Девқомат, қалласи арчилган тухумдай
тап-тақир, кук кўзлари ичга ботган, баджаҳл. Ё

Раббим, ишқилиб, тағини унга дучор бўлишдан
Узинг асрагин!

Худо берган хар гуи оғзи сасирди унинг. Унга
қулоқ осинга мажбур эдим. Қаерда тувилиб-
усгани, етимхоналардан қай тарзда қочгани,
тирикчилиги қанақа бўлгани, қандай хунарлар
кўрсатгани-ю, тўшакда қайси суюқоёқларнинг
таъзирини берганини ноилж эшитмоқдан ўзга
чорам йўқ эди. Балки афт-ангорим бинойидай
қуринмасдир-у, лекин жон ширин, барзанги ба-
шарамни аччиқ устида бежаб қўйишини иста-
масдим.

Агар сўзларинга ишонадиган бўлсам, у икки
юзгача идора қулфини бузганмиш. Ёнида бирон
кимса «иис-с» этиб ел чиқарса, яраланган шер
каби дарғазаб бўладиган жинни шундай ишлар-
ни қилишига унчалик кўзим етмайди лекин у
фақат ҳақиқатни гапирётганига оит ичди. Энди
эса... диққат билан эшит мени, Ред. Биламаи,
баъзида одамлар ўй-хаёлларини воқеликка ара-
лашгириб юборишади, шундоқ экан, хотиранга
хар доим ҳам ишонаверини керак эмас... Аммо
Квентин исмли йингит ҳақида эшитишимдан
аввал: «Мабодо қария Эл уйимга ўғирликка
тушса-ю, бундан хабар тоисам, тирик қолганим
учун ўзимни дунёдаги энг бахтли банда дея хис
қилсам керагов», деб ўйлаганларим хали-хануз
ёдимда. Бир тасаввур қилиб кўргини ўзинг, агар
бу нусха бирон бир оғимтилланинг ётоқхонасида
қимматбаҳо тақинчоқлари ётган қутичани тит-
килаётганда, хошимча уйқусида ағдарилиб-петса
ёки йўталиб қолса борми, томонани кўравер!

Онам ҳаққи оит ичаманки, бу ҳақда ўйлашим биланок баданимдан совук тер чиқиб кетади.

Жаҳлнинг чиқарган киши борки, ҳаммасини асфаласофилингга жунатган. Ўзи шундай деганди. Мен ҳам унга ишонгандим. Ҳа, унинг қўли қонга ботганди. Э Худо, тажаңглигини айтмайсанми! Нақ отилингга шай тўншончанинг ўзи эди. «Смит Энд Вессон» русумли тўншончасининг тенкисини қачон қарама кўтариб қўядиган бир йиғитчани танирдим. Умуман бу яхшиликка олиб келмайди. Устига устак, тўншончанинг тенкиси сал қаттиқроқ овоздан ҳам босилиб кетадигандек эди гўё. Эл Блейч худди шунақа тўншончани ёдга соларди. Асаблари туфайли битта-яримтани бўғизлаган бўлса, сира ажабланмайман.

Бир куни мум тишламаслик важдан: «Хўш, кимни ўлдиргансан?» деб сўрадим. У бир «хих» деб кулиб қўйди-да: «Ҳозир битта галваре Майидаги зонада ўтирибди. Мен ўлдирган икки кишининг касрига муддаг ўтаяпти. Унинг хотини бир хунаса билан аллақандай уйда ётган экан, ҳуллас, бу ёғи ўзингга маълум», деб жавоб берди.

Аёлнинг исмини тилга олмаганлиги аниқ эсимда. Балки, у қулоғимдан кириб, бу қулоғимдан чиқиб кетгандир. Нима фарқи бор? Янги Англияда Дюфрейнлар худди Смит ва Жонслар каби кўнлаб учрайди. Асосийси, Эл ўзи ўлдирган йиғитнинг исмини айтди — Глен Квентин. У ифлос гольф мураббийи, буниги устига бойвачча ҳам экан. Элнинг айтишича,

Квентин уйида беш минг долларча пулни яшириб қўйганмиш. Ўша пайтда бу катта пул эди. «Бу қачон рўй берди?» деб сўрасам, Блейч: «Урушдан кейинок», деди.

Эл чўпчагини давом эттирди: уйга киради, хамма ёқнинг тит-шитисини чиқаради, ошнқ-маъшуқлар эса уйғониб кетади ва қий-чув бошланади. Жонимга тегиб кетганида, деди Эл. «Ўша йингит хуррак отини бошлаган ва жонинг халқумингга келган. Шундайми?» деб сўрадим. Эл эса сузида давом этиб, гап орасида хотини тушакда Квентин билан ётган ҳуқуқшуносни ҳам кистириб ўтди. «Ўша ҳуқуқшунос энди Шоушенкда сўншайиб ўтирибди», деди-ю, хохолаб юборди. Бу разилни қайтиб кўрмаслигимдан биррам бахтлиманки!

Томми бу хикояни айтиб берганидан сўнг нима учун Энди руҳи тушиб, ич-этини еб, зудлик билан комендантга учрашини хохлаб қолганини энди англагандирсиз? Элвуд Блейч Томми билан бир камерада ўтирган пайтлари олти йилга кесилганди. Ҳозир, яъни 1963 йили у аллақачон озодликда бўлиши ҳам мумкин... Еки бўлмаса озодликка чиқши арафасидадир. Эндининг ич-этини кемираётган нарса шу эдики, бир томондан, Блейч ҳалигача камоқда бўлиши мумкин, бошқа томондан эса аллақачон озодликка чиққан, деган тахмин ҳам йўқ эмас. Ана энди баччағарни ердан ҳам, кўкдан ҳам топиб бўлсан.

Албатта, Томмининг хикояси чалқашликлардан холи эмасди, аммо чалқашликлар ҳаётда

учрамайди дейсизми? Блейч «ҳуқуқшунос» деди, Энди эса банкир эди, лекин оми одам бу икки касбнинг фарқига бормаслиги турганган. Шунини ҳам унутмангки, Блейч Эндиининг жинояти ҳақида айюҳаннос солаётган газеталарни ўқиганидан буён орадан ун икки йил ўтиб кетибди. Томми айтганидек, Блейч пул ўмаргани кириб, чиндан ҳам минг доллар топгани, полиция эса ҳеч қандай талончилик изларини тополмагани валаги туюлиши мумкин. Бу борада бир неча тахмин юритишим мумкин. Биринчидан, агар мол-мулк эгаси ўлган бўлса, унинг айнан нимаси йуқолганини, башарти бу ҳақда бирон киши билдирмаса, кетингизга қараб фол очиб ҳам тополмайсиз. Иккинчидан, Блейч долларлар ҳақида ёлғон гапирмади, деб ким айта оларди? Эҳтимол, у, э йуқ, бе йуқ одам ўлдирганини тан олгиси келмагандир. Учинчидан, босқинчилик излари бўлган-у, полиция буни пайкамаган: полициячилар аксарият ҳолларда қаллаварамлик қилишади. Ёки бўлмаса, улар босқинчилик изларини топишган-у, прокурорнинг бўлиб ўтган жиноят ҳақидаги талқинига путур етказишини исташмаган. Прокурор эса ўша пайтлари айни хизмат ишлашоясидан юқорилаётганди, марказий органларни майда ўғирлик каби оддий жараёнга жалб қилиш ишини чалқаштирган бўларди.

Мана шу уч тахминдан шахсан мен иккинчисини ҳақиқат деб биламан. Шоушенкдаги узок йилларим давомида Элвуд қабиларининг анча-муначасини кўрганман. Бундайин илошнинг

ёғини ялаганлар ҳатто ўн доллар учун камокка гушинишган гақдирда ҳам ҳар бир ишларида миллионларни қўлга киритган ва камида киролича олмоси учун ўзларини ўтга-чўкка уришади, деб ўйлашиниғизни исташади.

Томмининг ҳикоясида Эндиини шак-шубҳасиз ишонтирган бир деталь бор эди. Блейч Квентининг ташқи киёфасини тасвирламади. У Квентинини «ифлос бойвачча», деб атади ва гольф мураббийи эканлигини эслатиб ўтди. Бир пайтлар Энди ҳафтасига бир неча марта хотини билан клубга овқатланишга борарди. Линданинг қандай оёқ олишини билганидан сунг Энди клубга букиб ичин учун келадиган бўлди. Клуб қошида дискотека очилганди. 1947 йили дискотекада ишлайдиган пойғачи-чавандозлардан бири Эндиининг хотирасига мухрланиб қолганди. У Томми тасвирлаб берган Элвуд Блейчга мос келарди. Дароз, бақувват, тақирбош, кўк кўзлари ичга ботган эркак. У ҳар доим кўзлари билан сизни ўрганаётгандек тикиларди. Ўша киши клубда узок ишламади, бироқ Энди бу одамни бир умрга эслаб қолди: унинг афт-ангори бошқаларникидан жудаям ажралиб турарди.

XVI

Қора булутлар тошдеворлар устида сузиб юрган, турма атрофидаги далаларда хас-хашакка айланган бултурги ўт-уланларни яланғочлаб, сунгги қорлар эриш бошлаган, ёмғир аралаш

шамол турган кунда Энди Нортоннинг хузурида пайдо бўлди.

Нортоннинг катта-кенг офиси турманинг маъмурий бўлимида жойлашган, офиснинг столи ортида эса комендант ёрдамчисининг хонасига олиб кирувчи эшик бор эди. Комендант ёрдамчиси уша куни хонасида эмасди, офисда бир чўлок маҳбус инқиллаб-синқиллаб юрарди. Исми ҳозир эсимда йўқ. Ҳамма уни Честер деб чакирарди. Унга хонадаги гулларни суғориш ва полларни артиш топширилганди. Уша куни туваклардаги тунрок курукшаб, Честер полни эмас, қулоқлари билан кулф тешигини ялтиратиб тозалади-ёв.

Честер комендант кабинетига йўлакдан кирилувчи эшик очилиб-ёшилганини, кейин эса қуйидагиларни эшитибди:

– Хайрли кун, Дюфрейн, хўш, хизмат?

– Кўрмайсизми, – деб бошлади Энди. Честер унинг овозини арабг танибди. – Кўрмайсизми, комендант жаноблари... Бир ғалати воқеа содир бўлдики... Гапни нимадан бошлашни ҳам билмаянман.

– Хўш, хўш, кани, бошидан бошлайверинг, – дебди Нортон гуё Инжил уқиётгандай кироаг билан.

– Шундай қилсам, менимча ҳам тўғри бўлади.

Энди Нортонга қайси гуноҳи учун Шоушенкка тушиб қолганини эслатиб, кейин Томми Уильямедан эшитганларини бирма-бир айтиб берибди. У Томминини исмини ҳам алоҳида

айтиб ўтибди. Балки Томмининг исмини тилга олгани сизга аҳмоқлик бўлиб туюлар, леккин Энди нима ҳам қила оларди? Йўқса товлама-чига чиқиб қоларди-да.

Энди гаини тугатгач, Нортон бирмунча фурсат жимиб қолади. Мен уни деворда осиглиқ турган Рид портрети остида креслосига ястаниб олиб ўтирганини аниқ-равшан кўз олдимга келтиряман: кўлларини ковуштириб олган, лаблари қимтилган, пешанаси тиришган, кўкрагидаги фахрий нишони хира йилтирайди.

– Ҳа, – дейди ниҳоят, – бу мен эшитган энг аҳмоқона хикоялардан бири бўлса керак. Биласизми, Дюфрейн, мени нима хайрон қолдирапти?

– Нима экан, жаноб?

– Мана шу уйдирмага ишонганингиз.

– Жаноб! Бу билан нима демокчисиз?

Честер кейинчалик ўн уч йил аввал Байрон Хендлейдек разилнинг додини берган одамнинг овозини зўрға таниганини таъ олиб айтди. Ҳозир Энди овози дилдираб, узук-юлук гапирарди.

– Нима ҳам дердим, – дейди Нортон, – она сути оғзидан кетмаган Уильямс сизга маҳлиё бўлиб қолгани кўришиб турибди. Туғриси айтиладиган бўлсак, сизнинг таъсиригиз остига тушиб қолган. У сизнинг ғам-ҳасратга тўла саргузаштингизни эшитган. Унинг томонидан сизни оқлашга ҳаракат қилиши ва ҳамдард бўлиши табиий ҳол. У ҳали ёш, орқа-олдини ўйламай гапираверади. Оғзидан чиқадиганлари сизни қай аҳволга тушириши мумкинлигини тасаввур ҳам

килолмаган. Мен бор-йўғи шунни таклиф қила оламанки...

– Бу ҳақда мен ўзим ўйлаб кўролмасмидим? – Нортоннинг оғзидан гапни олди Энди. – Мен Томмига клуб олдида ишлайдиган одам ҳақида бирон марта оғиз очмаганман. Умуман, ҳеч кимга айтмаганман. Бунга шунчаки ҳожат бўлмаган. Лекин Томмининг собиқ камерадоши мен билган одамга қўйиб қўйгандай ўхшайди!

– Жуда яхши-да. Сиз энди воқеликни бир томонлама қабул қилишга ўтянсиз, – дея жавоб берди Нортон.

«Воқеликни бир томонлама қабул қилиш» сингари жумлалар кейинчалик аҳлоқ тузатиш муассасаларида ишловчи аксар кишилар томонидан узлаштирилади. Улар бу жумлани келса-келмаса ишлатаверишади.

– Лекин бундай эмас, жаноб.

– Бу сизнинг қарашингиз. Менинг нуқтаи назарим умуман бошқача. Икки қудоғингизга ҳам қўйиб олинг, «Фальмауф Хилл» клубида чиндан ҳам шундай одам ишлаганлиги ҳақида сизнинг гапларингиздан бошқа факт менда йўқ.

– Йўқ, жаноб, фақат бунинг учун эмас...

– Гапимни бўлмаг, – Нортон унинг сўзини чўрт кесди, овози ҳам бир нарда кўгарилди. – Келинг, ҳақиқатга бошқа томондан қарайлик. Бир зумга тасаввур қилиб кўрайлик, ҳа, шунчаки тасаввур қилиб кўрамиз, Элвуд Блейч исмли одам ростдан ҳам мавжуд дейлик...

– Блейч, – унинг сўзини тўғрилади Энди.

– Ҳа, майли, Блейч бўлса, Блейч-да, нима фарқи бор. Хўш, демак, ўша одам Роуд Айлендда чиндан ҳам Томас Уильямснинг камерадони бўлган деб ҳисоблаймиз. Унинг аллақачон озодликка чиққанлиги камокхонада экаилицидан кўра ҳақиқатга яқинроқ. Биз ҳали унинг Уильямснинг камерасига тушгунча қанча ўтирганини ҳам билмаймиз, тўғрими? Шуниси маълумки, у олти йилга ҳукм қилинган.

– Йўк. Биз унинг қанча муддат ўтаганини билмаймиз. Лекин тахминимча, у ҳали ҳам ўша ерда. Бундай бўлмаган тақдирда ҳам, унинг охириги уй манзилди, қариндош-уруғлари, ошна-оғайнилари ҳақидаги маълумотлар сақланиб қолади-ку.

– Узингиз жуда яхши тушуниб турганингиздек, унисидан ҳам, бунисидан ҳам охир-оқибат ҳеч бир иш чиқмайди. Иш бости-бости бўлиб кетган, тамом-вассалом.

Энди бир оз жимиб, кейин тилга кирди:

– Ҳа, лекин умид қилсак бўлади-ку, шундай эмасми?

– Бўлмасам-чи. Демак, Дюфрейн, ўша Блейчингиз нафақат мавжуд, балки ҳалигача Роуд Айлендда ҳам дейлик. Хўш, сизнингча, Томмининг кўрсатмалари билан олдига борсак, нима дейди? Эҳтимол, у тиз чуқиб, фалакка қуз тикиб, фиғон солганча барча гуноҳларига иқрор булар?

– Қандай қилиб шунчалик бефаҳм одам булиши мумкин? – дея мингиллади Энди. Честер Эндининг бу гаини зўр-базур эшитган бўлса-да, комендант аниқ-ганик эшитди.

– Нима?! Яна бир қайтаринг, мени ким деб атадингиз?

– Бефаҳм! – бакирди Энди. – Ёки журттага ўзингизни гулликка соляпсизми?

– Дюфрейн, сиз менинг беш, йўк, етти дақиқа вақтимни ўғирладингиз. Ўзи бугун жуда бандман. Демак, суҳбатимизга яқун ясасак ҳам бўлади ва...

– Клубда барча эски бланклар ва карточкалар сақланади, шуни тушунасизми ўзи? – бакиришда давом этди Энди. – Уларда солиқ бланклари ҳам, В-форма ҳам, ишдан бўшатирилганлар учун бадал бланки ҳам бўлади. Хар бирига Блейчнинг исми шарифи битилган! Аввал клубда ишлаган маъмуриятдагилардан биронтаси hozir ҳам ишлаётгандир?! Балки қария Бриггс ҳам ўша ердадир?! Ахир, орадан бир аср эмас, ўн беш йил ўтди! Улар Блейчни эслашади! Агар Томми Блейч унга айтганларини яна бир такрорлаб ўтса, Бриггс ҳам Блейчнинг клубда ишлаганини тасдиқласа, менинг ишим янгидан кўрилади! Шунда мен...

– Соқчи! Соқчи! Манави одамни олиб кетинг!

– Ха, нима бўпти? – овози қалтираб сўради Энди. – Бу менинг хаётим, озодликка чиқишим учун ягона имконият, тушуняпсизми? Томмининг гапларини тасдиқлаш учун биргина сўроқ уюштиришнинг нимаси қийин? Қулоқ солинг, мен ҳаммасига тўлайман...

Честернинг сўзларига кўра, кейин енгил шовқин эшитилибди: соқчилар Эндининг кўлини қайириб, кабинетдан олиб чиқиб кетишган.

– Карцерга, – деди Нортон куруқкина қилиб. Шу ганидан сунг унинг нишонини сий-палаб қўйганини узимча тасаввур қилянман. – Қокнон ва сувдан бошқаси берилмасин.

Эс-хушини йўқотган Эндини олиб кетишади. Честер Эндининг эшикнинг тагидаёқ комендантга:

– Бу менинг хаётим! Нахотки тушунмаётган бўлсангиз, ахир, бу менинг хаётим! – дея бақиринида давом этганини ҳам айтиб берди.

XVII

Энди «Нортон пархези»да йигирма кун утирди. Бу унинг Сэм Нортон билан биринчи жанжаллашиши ва «кичиккина бахтиёр оиламиз»га келиб тушганидан бери карточкасидаги илк қора белги эди.

Гашийнинг хонаси келганда Шоушенк карцери ҳақида бир-икки оғиз гашириб ўтсам. Бу «кухна» анъана ўн тўққизинчи аср бошига бориб тақалади. У замонлар биров «оқланиш», «тавба қилиш» каби бемаънигарчиликларга вақт ажратиб ўтирмасди. Ҳамма нарса ок ёки қорага ажратиларди. Сиз айбдорсиз ёки йўқ. Агар айбдор бўлсангиз, сизни осишади ёки авахтага тиқишади. Озодликдан маҳрум этилсангиз-у, сизни биров-бир камокхонага олиб боришади, деб уйласангиз, чучварани хом санабсиз. Э, йўқ, сиз уз қўлларингиз билан ўзингизга чох қазийсиз. Майн провинцияси ҳукумати бунинг учун алоҳида белкурак-

лар ҳам ажратиб қуяди. Тонг бузаргандан то қош қорайғунча кучингиз етганича ўзингизга чоҳ казийсиз, кейин эса бир жуфт бўйра ва кажава олиб, настга тушасиз, чоҳнинг оғзини панжара билан ёпишади. Панжаранинг ораси ҳам шундайки, ундан фақат дон ва қуртлаган гўшт ташлаш мумкин бўлади. Муҳим байрам кунларидагина сизни арна дойдан тайёрланган обиёвфон билан «сийлашади». Хожатни эса кажавага чиқарасиз. Тонги соат олтида турма назоратчиси келганда, худди уша кажавани сув учун берасиз. Ёғин-сочин кунлари кажавани бошингизга кийиб утираверасиз.

Чоҳда ҳеч ким узок вақт ўтирмаган. Мен билган энг узок муддат ўттиз ой. Бу синфдошини бичиб қўйган ўн тўрт ёшли гелба эди. Шуниси ҳам борки, уни зиндонга ташлаганда, ёни ва сона-соғ эди.

Шуни ҳам унутмангки, майда ўғирлик ёки куфрда айбланишдан ташқари ҳар қандай жиноят турида сизни осинади. Бошқа ҳолатларда уч, олти ёки тўққиз ой чоҳда ўтириб чиқасиз. У ердан мурдадек оқариб, ярим сўқир бўлиб чиқасиз, очик кенгликдан юрак олдириб қуясиз, тишларингиз лиқиллаб, бирма-бир туша бошлайдн, оёқларингизга эса замбуруғ тошиб кетади. Ана шунга бизнинг «кухна ва кадрдон» Майн провинциямиз...

Шоушенк карцери ўрта асрлар зиндонининг тараққийлаган варианты десам, адашмайман... Инсон ҳаёти уч йўналишида ривожланади: яхши, ёмон ва дахшатли. Агар сиз тор

зулматда дахшатга тушсангиз, бошқаларидаги тафовутни ажратини амри маҳол бўлиб қолади.

Карцерга тушини учун ертўла томон йиғирма учта зинаноя санайсиз. У ерда эшитилиб турадиган ягона товуш сувнинг томчилashi. Карцерда бор-йўғи олтмиш ваттли лампочка хира нур сочиб туради. Камералар бир кишилик, бочкача шаклида, худди бойлар уйларида биронта суврат ортида яшириб қўядиган казнокка ухшайди. Казнокдаги каби карцерда ҳам эшик ён томонга сурилиб очилади. Панжарали бўлса ҳам дарча йўқ. Ягона ёруғлик манбаи – бу лампочка, уни ҳам турманинг бошқа камераларидаги бошқа чироқлардан бир соат олдин ўчиринишди. Истайсизми-йўқми, тор хонадаги зулмат ичра вақтни ўлдиринишгизга тўғри келади. Камерада вентиляция бўлиб, униг ёнигилаши ва каламушларнинг чийиллашини эшитини мумкин. Бундан ташқари, камерада деворга маҳкамланган каравот ва суюнчиксиз курси бор. Шундай қилиб, уч хил усулда вақт утказинишгиз мумкин: ўтириб, хожат чиқариб ёки ухлаб.

Жуда «кулай» шароит, шундай эмасми? Бунақанги ит билмас жойда йиғирма кун бир йилдек чўзилади, ўттиз кун икки йилдек, қирк кун ўн йилдек туюлади.

Ёлғиз камерада ўтирган маҳбуснинг фойдасига айтиладиган гап бу униг барчасини индан игнасиғача ўйлаб олинига имкон бўлади. Энди бу вақт ичида фақат ўй-хаёллар

чангалзорида кезинди. Карцердан чиккач эса комендант билан яна учрашиши суради. Талаб рад этилди. Комендантнинг айтишича, бундай учрашувдан иш чикмасмиш. Нима хам дердик, зоримиз бор-у, зуримиз йуқ, бошликлардан шундай гап чикиши табиий.

Энди талабини такрор ва такрор қай- тараверди. Биз билган Энди Дюфрейн чина- камига ўзгарди. 1963 йилнинг баҳорида унинг юзига ажин оралади, сочларига киров тушди. Мени хамиша танг қолдирадиган мийинида ку- лимсираши хам каёққадир ғойиб бўлди. Энди бўшлиққа тикилиб қоладиган одат чикарди. Агарки махбуснинг юзида бундай ифода пайдо бўлдим, билингки, у камоқда утириши керак бўлган йилларни, ойларни, ҳафталарни, кун- ларни санаяпти.

Энди талабини қайта-қайта билдираверди. Сабр-тоқати хам нақ филлики эди. Унинг ку- тишдан бошқа чораси йуқ эди... Ёз келди. Вашингтонда президент Кеннеди қашшоқлик ва нисон ҳуқуқларига қарши кураш очишни ваъ- да килди. Боякиш ярим йил умри қолганини каёқданам билсин! Ливерпулда «Битлз» деган гуруҳ пайдо бўлди ва Англияда жуда машхур бўлди. Лекин фикримча, уларни Штатлар- да хали-бери эшитинмасди. «Ред Сокс» Бос- тон жамоаси Янги Англия одамлари уларни «67-муъжиза» деб аташгунча тўрт йил Америка Лигасининг қўйи поғонасида мақсадсиз тўй су- риб юрди. Одамлар эмин-эркин юрган оламда ана шунақа ишлар буларди.

Нортон Энди билан июнь охирида учрашди. Улар суҳбатининг тафсилоти билан орадан етти йил ўтиб Эндининг ўзида эшитдим.

– Хотирингиз жам бўлсин, бировга миқ этганим йўқ, – дейди Энди Нортонга мулоҳим овозда. – Молиявий ишларимиз сир бўлиб қолган, бу борада қар, соқовман ва...

– Етар, бас, – Нортон унинг сўзини бўлди. Нортон креслога ястаниб ўтирар, боши кашта қилиб тикилган муқаррар охирзамондан дарак берувчи сўзларга тегай-тегай деб турарди. Комендантнинг банараси тошқабрдан ҳам совуқроқ эди.

– Менинг даргоҳимда пулдан сўз очманг. На бу хонада, на бошқа жойда. Агар кутубхона яна кичкина қазноққа айланишини истамасангиз, оёзингизга талқон солиб юринг. Тушунардим?

– Мен шунчаки сизни хотиржам қилмоқчи эдим, холос.

– Келгусида ҳисобга олиб қўямиз. Бундан кейин сизга ўхшаган итдан тарқаганининг таскинига муҳтожлик сезсам, албатта, маълум қиламан. Бу учрашувга мишингизни оқизиб қилган илтимосларингиз бўғзимга келтиргани учун розилик билдирдим. Охир-оқибат бунга нукта қўйиш керак-ку. Агар бу ишни шундай ташлаб қўйсам, ҳафтасига икки маргалаб сизники каби телба-тесқари хикояларни эшитишимга тўғри келади. Қўйиб берсанг, эринмасдан менинг костюмимга кўз ёшларини артадиганлар ҳам топилади. Илгари сизга ҳурманим

балаңд эди, аммо энди хаммаси тугади. Сизга айтадиган гашим шу. Умид киламанки, биз бир-биримизни тушундик.

– Ха, лекин мен адвокат ёлламоқчийдим.

– Эй Худойим-ей, хўш, нимага керак бўлиб қолди сизга адвокат?

– Буни келишиб олишимиз мумкин, деб уйлайман. Томми Уильямс ва менинг кўрсатмаларим, клубдан олинадиган маълумот билан янги иш қўзғаш мумкин.

– Томми Уильямс Шоушенк рўйхатидан ўчирилди.

– Нима?!

– Бошқа ёққа кўчирилди.

– Қаёққа кўчирилди?

– Кешменга.

Энди жим қотди. Уни биров бефахм деб айтолмайди-ю, аммо кип-қизил ахмоқнинг хам бу ерда қандайдир палидлик борлигига ақли етади. Кешмен — Арустукнинг шимолидаги заиф кўрикланадиган камокхона. У ердаги махбуслар тез-тез полизга, картошка йиғишга юборилади. Тўғри, иши оғир, лекин яхши тўлашади-да. Қолаверса, агар кимнингдир хоҳиши булса, СВДа, техника институтида билим олиш имкони хам бор. Томми сингари дурқун хотини ва боласи бор йиғитлар учун энг асосийси. Кешменда таътилга чиқариш дастури анчайин бемалолроқ. Бу дегани — жилла курса, дам олиш кунлари одамга ўхшаб яшашнинг имконияти мавжуд.

Ўз фарзандингни тарбиялашинг, хотининг билан тараллабедод қилишинг, хатто пикникка¹ чиқишинг ҳам мумкин.

Шубҳасиз, Нортон бу барча имкониятларни гарангсиз қолган Томмининг олдига ташлаган ва эвазига биргина кичкина хизматни талаб қилган: Элвуд Блейч исмини қайтиб тилга олмайди. Томми бир қарорга келиши шарт эди: Кешменга ўтишга рози бўлиш ёки дузахий шарт-шароитларда қолиб, хотини билан ётиш ўрнига уч-тўртта «она-сингиллар»дан «насиба»сини олиш.

– Нима учун? – сўради Энди. – Нима учун сиз...

– Роуд Айленд билан боғланганимни билсангиз, била қолинг. – Хотиржам сўзида давом этди Нортон. – У ерда ростдан ҳам Элвуд Блейч исмли махбус ўтирган экан. Охириги амнистия пайтида у озодликка чиқарилибди. Ўзингиздан қолар гап йўқ, ақлдан озган либераллар томонидан уйлаб тошилган аҳмоқона ҳукумат дастурлари жиноятчилар куча чангитиб юришларига кенг йўл очиб бермоқда. Хуллас, Блейч ғойиб бўлди.

– Ўша қамокхонанинг бошлиғи мабодо оғайнингиз эмасми?

Сэм Нортон Эндига совуқкина тиржайини «ҳадя» этди.

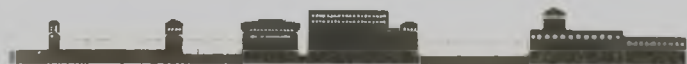
– Ҳа, танишлигимиз бор.

¹ Пикник табиат қўйида ором олиб, кичикрок зиёфат уюштириш.

– Нима учун? Айтинг-чи менга, нима учун бундай қилдингиз? Озодликка чиққан тақдиримда ҳам оғзимдан гуллаб юрмасдим. Бу кундай равшан-ку. Нега бундай қилдингиз?

– Сизга ўхшаганлар тинчимни бузиб, менга бош оғрик бўлаётганликлари учун шундай йўл тутдим, – очигини айтди-қўйди Нортон. – Шоушенкда эканлигингиз айни муддао мен учун, жаноб Дюфрейн. Токи мен комендантлик лавозимида эканман, озодликка чиқишни халёлингизга ҳам келтирманг. Хаммадан бир калла баландман, деган фикр миянгизга ўрнашиб қолган. Бу турган гап, бунинг учун кўзингизга бир марта қарашнинг ўзи кифоя. Кутубхонага биринчи марта кирганимда, барчаси менга аён бўлган. Мен барчадан устунман, деган фикр пешонангизга катта-катта харфлар билан ёзиб қўйилган. Сиз энди бошқа одамсиз, ўзгаргансиз. Бундан хурсандман. Бошлиқнинг қорига ярайман, деб ўйламанг. Сиз кабиларнинг попугини пасайтириб қўйиш фойдадан холи бўлмайди. Сиз сайр майдончасида худди дўстингизнинг меҳмонхонасида юргандек, худди кечки коктейлга таклиф қилингандек виқор билан юришга ўрганиб қолгансиз. Бир эркак бошқасининг хотинига шилқимлик қилиб, хамма улғудай маст-аласт бўлиб ичиб оладиган бунақанги кечаларни жуда яхши биласиз. Лекин энди бунақаси кетмайди, хўн деяверинг. Хали узок йиллар давомида аввалгидек ўзингизга бино қўйиб юрмаслигингизни мириқиб томоша қиламан. Қани, энди кўзимдан йуқолинг.

– Окей. Лекин билиб қўйинг, Нортон жаноблари, сизнинг шахсий иктисодчингиз сифатидаги фаоллигим ўз кучини йўқотади. Бундан кейин солиқларга чан бермоқчи бўлсангиз, ишни хаспўшламоқчи бўлсангиз, мутахассислар кенгашига мурожаат қилинг. Ўша ерда сизга ёрдам беришар, эҳтимол...

Комендантнинг турки бир зумда ўзгариб, кин-қизариб кетди, кейин тағин совуқ башара тус олди.

– Сиз энди карцерга йўл оласиз. Ўттиз кунга. Қокнон ва қурук сувнинг ўзига қаноат қиласиз. Қаргочкангизга иккинчи қора белги тунди, деб ҳисоблайверинг. Карцерда оёқни узатиб, гапларимни яхшилаб ўйлаб кўринг: менга бўйин эгмас экансиз, кутубхона сиз келишингиздан аввал қай ҳолатда бўлса, ўша ҳолатга тушиши учун барча чора-тадбирни қўллайман. Ҳаётингизни нақ дўзахга айлантираман... Та-саввур қилянсизми, дўзахга. Бешинчи блокдаги бир кинишлик камерангиздан маҳрум бўласиз. Янги келаётганлар кўн, шундай экан, ёнингизга иккинчи одам қўшилади. Токчада ётган тошчаларингиздан, баччабозларга қарши соқчилар химоясидан айриласиз. Бор будингиздан жудо бўласиз... Тушунарлими?

Ўйлашимча, Эндига ҳаммаси тушунарли эди.

XVIII

Олтиндан қиммат вақт шувиллаб утиб борарди. Энди Дюфрейн чинакамига ўзгарди. У

Нортоннинг ифлос ишларини бажаришда ва кутубхонани юритишда давом этди. Ҳаммаси бурунгидек эди. Энди ўша-ўша туғилган куни ва Рождествода ичкилик буюртма қилар, ўша-ўша ярим ишиша шаробни менга тутқазарди. Вақти-вақти билан сайқалловчи ёстикчаларни етказиб бериб турдим. 1967 йили мен унга болғача олиб келиб бердим: ун тўққиз йил аввал олиб келганим деярли ейилиб кетибди... Ун тўққиз йил! Бу сузларни тилга олар экансиз, қабр эшиги ёйилиб, калит икки марта буралиб, қулфлангандек товушни эшитгандек бўласиз. Бир замонлар ун доллар турган болғача эндиликда йиғирма икки долларга кутарилганди. Энди иккаламиз битим тузиб, қул сиқиншар эканмиз, бир-биримизга сиқиқ табассум билан қараб қолдик.

Энди сайр майдончасидан тошган тошларига ишлов беришни қанда қилмасди. Туғри, ҳовли бирмунча кичрайди: 1962 йили ҳовлининг ярмига асфальт ётқизилди. Ҳар қандай ҳолатда ҳам Энди нима биландир машғул бўларди. Тошга ишлов бериб бўлгач, уни тоқчага қўярди. Энди менга қуён нурларида товланувчи тошчаларга, бир вақтлар чағ ва тупроқ орасида ётган, кейин эса ойнадай сиқлиқланган сайёранинг бир бўлагига тикилиб ўтиришни ёқтиришни айтганди. Аспидли сланец, кварц, гранит. Эндининг қўллари билан ишланган митти ҳайкалчалар. Чуқинди конгломератлар¹ шундай тарақланган-

¹ *Конгломерат* — бир қанча тоғ экинларининг бириктиб ҳосил бўлган анвоий тўнлами.

ки, улар узок асрлар давомида бир-бирига ча-
тишиб кетган турли жинслардан иборат эканли-
гини кўриш мумкин. Энди бундай намуналарни
«минг йиллик сэндвич» деб атарди.

У гоҳо-гоҳо токчадан бир қанча тошчаларни
олиб, уршига янгиларини қўярди. Эндининг ка-
мерасидан чиккан тошчалар менга ўтарди. Хув,
ўша, илматугмани эслатувчи тошчаларни ҳам
ҳисобга оладиган бўлсак, менда бешта нусха
бор эди. Найза улоктираётган одам хайкалчаси,
қўнт билан силликланган иккита чўкинди конг-
ломератлар. Бу тошчаларни hozirгача сақлаб
келаман. Уларни қўлимга олар эканман, агар
инсонда вақт ва хошиш бўлса, у нималарга
қодир-а, деган фикр хаёлимдан утади.

XIX

Шундай қилиб, хаёт бир зайлда давом
этарди. Агар Нортон Энди ич-ичидан қандай
узгарганини кўрганида борми, ўз «меҳнат»лари
самарасидан мамнун бўларди. Бунинг учун
Нортон унинг қалбига назар ташлаши лозим
эди, аммо Нортон кабилар бунга қодирми?!

Нортоннинг айтиши бўйича, Энди сайр
майдонида зиёфатга чақирилган меҳмондай
юрармиш. Мен буни сал бошқачароқ айтган
булардим, лекин комендант айнан нимани на-
зарда тутганини жуда яхши биламан. Аввалбош-
да айтганимдек, Энди ўз эркинлигини кўринмас
либосдек кийиб юрарди, гарчи панжара орти-
да бўлса ҳам уни сира маҳбус демасдингиз.

Нигоҳлари ҳеч қачон маъносиз бокмасди. У бу ердаги аксарият маҳбуслар каби букчайиб, қисиниб, оёқларига кўрғошин қуйилгандай суд-ралиб юрмасди. Эндикининг қадам ташлашлари умуман бошқача эди: қаддини адл тутиб, енгил одим отарди, гўёки қуйдирилган картошка, чириган сабзавотлардан тайёрланган бўтқа ўрнига гўзал аёл ширин таомлар пиншириб уйда уни кутарди-ю, у уйга ошиқарди... Девордаги Реквел Элчининг суратини айтмайсизми?! Гарчи охириги тўрт йил ичида Энди бошқалар каби қисиниб-қимтинмаса-да, наштидан тушди, ўз қобилига ўралиб, янада камган бўлиб қолди. Ким ҳам уни айблай оларди? Фақатгина Нортон.

XX

Эндикининг маъюслиги 1967 йили — жаҳон чемпионати вақтида ўз-ўзидан йўқолди. Ўшанда «Ред Сокс» ғолибликни қўлга киритиб, мисли кўрилмаган воқеа бўлганди. Жамоа тўққизинчи ўридан биринчи ўрига чиқиб олганди. «Ред Сокс» Америка Лигасининг совриндорига айлангач, бутун турмада ўзгача жонланиш кузатилди. Бу аллақандай бемаъни қувонч эди. Ишончсиз бир жамоага жон кирган экан, демак, ҳар бир кимсада қайта тирилмоққа имкон бор, деган гап эди бу. Худди собиқ битломан¹ ўз жинниликлари боисини тушунтириб беролмагани каби

¹ Битломан — «Битлз» гурукинини ашаддий муҳлиси.

бу кечинмаларни ҳам тушунтириб беролмайманми, деб кўрқаман. Лекин ушанда нажот бордек туюларди. «Ред Сокс» майдонга тушган вақтда ҳар бир радио чемпионатни узатаётган радиостанция тўлқинларига тўғриланарди. Ҳайвон охирига бориб Клеветландга иккита тўп киритилгач, ҳаммани маъюслик қамраб олди ва Рико Петроселининг ҳал қилувчи тўп отишидан сўнг шиддатли бакир-чакир бошланди. Кейин, чемпионатнинг еттинчи ўйинидаги маълубиятидан сўнг «Ред Сокс»нинг сеҳрли «таёқча»си каёққадир ғойиб бўлди, шунда махбуслар яна мурдадек серрайиб қолди. Ҳа, бундан Нортоннинг боши осмонга етгандиров. Итдан тарқаган лаънати атрофида бошига мусибат тушиб, тумшайган башараларни кўришни ёқтирар, бахтдан лов-лов ёнган чехраларни кўришга кўзи йўқ эди.

Эндига келадиган бўлсак, у ох-воҳ қилиб утирмади. Аввало, у бейсбол фанати эмасди. Осмон узилиб, ерга тушганда ҳам, у қўлдан чиқиб кетаётган омадни илиб оларди. Энди ўз эркинлигини чағиб босиб ётган шкафдан олиб, кўринмас либосдек эғнига яна ўлчаб кўрди...

Кузнинг қуёш чарақлаган бир куни сира ёдимдан чикмайди. Чемпионат тугаганига икки ҳафта бўлганди ушанда. Адашмасам, якшанба эди, нега десангиз, уша куни махбуслар сайр майдонида у ёқ-бу ёқдан гаплашиб, бир-бирларига тўп ирғитишар, қолганлари кўрганни келган яқинларига соқчиларнинг хўмрайган нигоҳлари остида жиддий туриб, бу ердаги

хаётлари хакида булар-булмас чуңчакларни ай-
тиб беришарди.

Энди девор тагида чуңкалаб ўтирар, қўлида
хозиргина ердан олган тошчалар бор эди. Ос-
монга кузларини кишиб қараб, қуёш нурларидан
бахраманд буларди. Анчадан бери бунақа очик
хаво булмаганди, буни аниқ айтоламан.

– Хайрли кун, Ред, – чакирди мени Энди. –
Кел, ўтир, гурунглашамиз.

Аста бориб ёнига чуңдим.

– Ма, бу сенга.

У бир жуфт тарашиланган «минг йиллик
сэндвич» узатди.

– Ў-у, зур-ку! Катта раҳмат. Ниҳоятда чи-
ройли экан.

Энди мавзунини бошқа ёққа бурди:

– Келаси йил сен учун жуда аҳамиятли йил
бўлади.

Бош ирғаб қўйдим. Келгуси йили Шоушенк-
ка тушганимга уттиз йил тулади, умримнинг
олтмиш фоизи гурмада утянти-я...

– Қачонлардир бу ердан чиқиб кетаман, деб
ўйлайсанми?

– Бўлмасам-чи! Соқолим узун, ошпоқ бўлиб
ўсганда, қариб-чириб, гурмадамани, озодлик-
дамани, фарқига бормаё қолганимда, балки бу
амалга ошиб қолар.

Энди мийиғида қулар экан, қуёш нурлари-
дан кузи кишилди:

– О, қандай яхши-я!

– Шунақа хушхаво кунда яхши кайфиятда
булмасликнинг иложини йўқ.

Энди маъқуллаб бош силкиди. Бирмунча вақт оғзимизга толқон солиб утирдик.

– Бу ерларни тарк этишим биланок, – деб пихоят тилга кирди Энди, – иссиқ жойларга кетаман.

У шундай ишонч билан гапирардики, гуё овоздликка чиқишига бир ой қолгандек.

– Биласанми, Ред, ушанда қаёққа бораман?

– Гурдан биламанми қаёққа боришингни.

– Зихуантанезо, – дея жавоб берди Энди, бу ном худди мусиқадай янгради. – Мехикога яқин. Бу кичкина жой еттинчи магистралдан йиғирма миля нарида. Тинч океанидаги Акапулькодан шимоли-шарққа юз миля сузилади. Биласанми, мексикаликлар Тинч уммони хақида нима дейишади?

– Билмайман.

– Айтишларича, унинг хотираси йўқ эмиш. Айнан уша ерда қолган умримни ўтказмоқчиман, Ред. Хотиралар ўз-ўзидан ўчиб кетадиган иссиқ масканда.

Энди бир ховуч тупроқ олиб, тошчаларни ажрата бошлади. Кафтларидаги кварц қуёш нурида йилтиллади.

– Зихуантанезо. У ерда менинг кичиккина меҳмонхонам бўлади. Соҳил бўйлаб олтига уй ва магистрал яқинида яна олтига. Меҳмонларни балиқ овиға олиб борадиган дастёрим бўлади. Мавсумнинг энг катта балиғини тутган кишига совға тайинлайман ва портретини вестибюлга илиб қўяман. У ер асал ойини ўтказиш мумкин булган маскан бўлади.

– Буларга муллажиригини каёқдан олмақчисан? Молниявий операцияданми?

Энди менга қараб жилмайди:

– Топдинг, Ред. Гохида сендан ҳайикаман. – Ган бундоқ, эшит, – давом этди Энди сигарета буркситиб. – Бу беҳаловат дунёда бирон бир кўнгилсиз воқеа содир бўлса, одамлар икки турга бўлиниб қолади. Айттайлик, бир уйча, шинам жиҳозланган, маҳорат билан ишланган сувратлар илиб ташланган, антика буюмлар билан тўлдирилган. Бир куни хонадон эгаси бўрон яқинлашаётганини эшитиб қолади. Бир тур одамлар яхшиликка умид қилишади. «Бўрон йўналишини ўзгартиради, – деб ўйлайди уша одамлар. – Муъжазгина уй ва кўхна сувратларнинг совурилиб кетиши ақлга сиғмайди. Яратган Эгам бунга йўл қўймайди... Шукрим, шундай бўлган тақдирда ҳам барча мол-мулк суғурта қилинган-ку». Бу бир тур одамларнинг ўй-фикри. Бошқаси эса бўрон тўша-тўғри унинг устига бостириб келиб, йўлидаги барча нарсаларни остин-устин қилиб юборишига ич-ичидан ишонади. Ҳагто об-хаво даракчилари бўрон йўналишини ўзгартирганини тасдиқлаб туришсада, бундай одам бўрон яна қайтиб келиб, уйини ер билан битта қилиб кетишидан юрак ҳовучлаб ўтираверади. Бундай одамлар ҳаммаси яхши бўлишига ишонин керак, деб ўйлашади... Лекин энг ёмонига тайёр туриш керак.

Сигарета ёкиб, сўрадим:

– Қўтилмаган тасодифлардан ўзимни эҳтиёт қилдим, демокчимисан?

– Ха, бўронга тайёр турибман. Қанчалик дахшатли эканлигини ҳам биламан. Вақтим оз эди, аммо берилган фурсатдан унумли фойдаландим. Бир дўстим бўларди, менга таянч бўлган ягона одам. Портленддаги инвестиция компаниясида ишларди. Олти йил олдин қазо қилди.

– Жойи жаннатдан бўлсин!

– Айтганинг келсин. – Энди сигарета қолдиргани улоқтирди. – Линда иккаловимизда ўн тўрт минг долларга яқин жамғармамиз бор эди, кўп эмас-у, аммо бари бир пул-да. Лекин жин урсин, ўша пайтда биз ёш эдик, орқалдини ўйлаб ўтирмасдик. Бўрон бошланганда эса «сувратлар»имни хавфсиз ерга кўчира бошладим. Акцияларни сотиб, намунали фуқаро сифатида барча солиқларни тўлаб қўйдим. Ҳеч нарсани яшириб ўтирмай, декларацияга барчасини киргиздим.

– Ҳисобингни музлатиб қўйишдими?

– Мен қотилликда айбландим, Ред, мурдага айланмагандим! Айбсиз одамнинг мол-мулкини музлатиб қўйиш мумкин эмас. Худога шукур! Буларнинг барчаси жиноятчи деб ҳисобланмасидан аввал бўлиб ўтди. Жим, ўша дўстим иккаловимизда вақт оз қолганди. Бор-будимни арзон-гаровга ташладим. Албатта, бунда кўп нарсая ютказдик. Лекин ўшанда сиқилишимга бошқа жиддий сабаблар бор эди.

– Ха, бу гапингга қўшиламман.

– Шоушенкка тушганимда ҳаммаси бус-бутун сақланиб қолди. Ҳозир ҳам. Бу деворлар ортида қиёфасини ҳеч ким кўрмаган бир

одам яшайди. Унинг ижтимоий хавфсизлик карточкаси ҳам, Майиндан олган хайдовчилик гувоҳномаси ҳам бор. Хатто, ишонсанг, Питер Стивенс номига ёзилган туғилганлик хақидаги гувоҳномаси бор. Ажойиб исм, нима дединг?

– Ким у?

«Энди» деб жавоб беришини кутиб турардим, аммо бир вақтнинг ўзида бунга ишониолмасдим.

– Мен.

– Кетингини қонлар қовлашаётган бир пайтда, қалбаки ҳужжатларни тайёрлашга етарлича вақтим бўлди, демагини тагин. Ёки судда ишнинг кўриляётганда, буларни амалга оширишга улгурдингми?

– Бундай демокчи эмасман. Дўстим Жим ҳужжатларни менинг урнимга расмийлаштирди. У берган апелляциямни рад қилишганидан сўнг ишга киришди. Асосий ҳужжатлар 1950 йилгача унинг қўлида эди.

– У билан бир майизни бўлишиб еганмисизлар дейман.

Билмадим, бу гапларга қанчалик ишондим экан. Лекин қун очик, қўш заррин нурларини аямас, кайфиятим аъло эди, шунгани, бу кизиқарли хикоя бўлиб туюларди.

– Булар юз фонз ноқонуний, мен сенга айтсам.

– У менинг энг яқин дўстим эди. Елкамаелка жанг қилганмиз. Францияда, Германияда, оккупация пайтида ҳам бирга бўлганмиз. У чин дўстим эди. У бу мамлакатда ноқонуний бўлсада, қалбаки ҳужжатларни тайёрлаш осон ва хавф-

сизлигини биларди. У пулларимни олди, барча солиқлар шундай силлиқ тулангандики, IRS ҳам тириок ичидан кир тонолмади. Пулларимни дўстим Питер Стивенс номига қўйди. Булар 1950 ва 1952 йили бўлганди. Хозир хомчўтим бўйича банкда уч юз етмиш минг доллар ётибди.

Афтидан, оғзим ланг очилиб қолганди, чунки Энди менга қараб кулиб юборди.

– Агар бу ерда ўлиб кетмасам, қўлимда етти-саккиз миллион пулим, «роллс-ройс»им бўлади. Пул бўлса, чангалда шўрва.

Энди қўлига яна бир ховуч тошчаларни олди.

– Мен яхшиликка умид қилиб, ёмонига гай-ёрланияман. Қалбаки исм-шариф мана шу кичкина маблағни сақлаб туриши учун керак.

Шунчаки мен олдиндан ўзимни эҳтиёт қилиб, кўч-кўронимни ўйдан олиб чиқдим. Мини афсуски, буюн шунчалик узок давом этади, деб ўйламагандим.

Бирмунча вақт жим ўтиравердим. Ёнимда утирган манави кулранг қамоқхона кийимидаги озғин, урта бўйли одамнинг комендант Нортоннинг бутун қабиҳона ҳаётида ишлаб тошган пулидан кўра кўпроқ мол-дунёга эга эканлигини англашга тиришардим.

– Демак, адвокат ёллай олишингни айтганингда, ўзингни гулликка солган экансан-да, – дедим ниҳоят. – Бунча пулга Клэрэнс Дерроу¹

¹ *Клэрэнс Сьюард Дерроу* – америкалик машҳур ҳуқуқшунос, Америка фуқаролар озодлиги иттифоқининг раҳбарларидан бири, қунлаб оғизга гушган суд жараёналарида адвокат сифатида қатнашган.

ёки ундан ҳам зўрини ёллаш мумкин-ку. Нега шу пайтгача индамай утиравердинг? Сен бу Худо урган жойдан уқдай учиб чиқиб кетган бўлардинг.

– Жа унчалик эмас, – деди Энди кулим-сираб.

– Яхши адвокат Томми Уильямсни Кешмендан олиб чиқиб, у хоҳлайдими-йўқми, гапиришга мажбур қиларди. Ишинг янгидан қуриларди, Элвуд Блейчни топиш учун хусусий изтопарларни ёллаб, уйнинг қуйғур Портоини ахлатга қорардинг. Нега шуви қилмадинг, Энди?

– Чунки мен ўзимни ўзим чув туширдим. Агар Питер Стивенсинг пулига кўз олайтирадиган бўлсам, бир тийинимгача йўқотаман. Бу ишни Жим қилиши мумкин эди, афсуски, у улган. Кўрясанми, муаммо нимада?

Бу пуллар Эндига қўп нарса бера олишини куриб турардим, таассуфки, пуллар бошқа шахсга тегишли эди. Пуллар тикилган тармоқ инкирозга учраса борми... Эндининг қўлидан келадигани «Пресс-жеральд» саҳифаларидаги акциялар курсини қузатишдан иборат эди, бошқа ҳеч бало қилолмасди. Таваккал вазият, мен сизга айтсам.

– Сенга яна бир нарса айтаман, Ред. Бакстон шаҳарчасида ичани уриб олинган утлок бор. Бакстон қаердалигини биласан-ку.

Буни билардим.

– Жуда соз. Утлокнинг шимолий бурчида Роберт Фростнинг шеъри ўйиб ёзилган харсангтош бор. Тошини тагига қора ишша қистириб

қўйилган. Ҳақиқат шунданмики қирқ еттинчи йилгача менинг пресс-папъем¹ бўлган. Шисани тошнинг тагида Жим қўйган. Унинг тагида Портленд банкидаги депозит қутининг калити ётибди.

— Аҳволинг чатоқ-ку. Дўстинг у дунёга равона бўлганда, IRS унинг васиятининг иж-рочиси билан барча депозит қутиларни очиб кўргандиров.

Энди яна бир кулиб қўйди:

— Сен уйлаганчалик аҳвол ёмон эмас. Бу-нинг олдини олиб қўйганмиз. Қути Питер Сти-венс номига ёзилган, ҳар йили Жим васияти-нинг ижрочилари ҳисобланмиш ҳуқуқшунослар компанияси банкка чек жўнатади. Рента ду-рустгина киритилади.

Питер Стивенс ўша қутида, эртами-кечми гапқарига чиқади. Хайдовчилик гувоҳномаси олти йилга узайтирилган, нега десанг, Жим олти йил аввал қазо қилди, ҳечкиси йўқ, гувоҳномани беш долларга яна қайта тикласа бўлади. Қутида бундан ташқари биржа серти-фикати ва йигирмата минг долларлик облига-циялар ҳам бор.

Шу жойида хуштак чалиб юбордим.

— Питер Стивенс Портленд банкка яхшилаб қулфлаб қўйилган, Энди Дюфрейн эса Шоу-шенкка ундан ҳам ишончлироқ қилиб камалган. Муаммо шунда. Хужжатлар, пуллар ва янги ҳаёт яширилган қутининг калити Бакстон ўтлоғидаги

¹ *Пресс папъе* — бзув столини безатини учун ишлати-лган, бронза, мәрмәр ёки шисадан ясалган декорация олчуми.

қора пиша тагида. Хеч кимга айтмаган ганимни сенга айтаман, Ред, сўнгги йиғирма йил ичида Бакстонда янги қурилиш лойиҳаларига оид янгиликларни излаб газеталарни ютоқиб ўқидим. Бир кун келиб рўзномаларда ўтлоқ устига магистраль ётқизишганини ёки шифона ва универмаг қуришганини ўқиб қолишдан қўрқяман. Ана ўшанда хонумошимдан айрилам.

– Э Худо, Энди, гапларнинг рост бўлса, қандай қилиб ақлдан озмадинг?

Энди жилмайди:

– Фарбий фронтда ўзгариш йўқ.

– Лекин йиллар ўтиб...

– Ха, бўлиши мумкин. Бироқ ҳукумат ва Нортон истаганидан кура вақтлроқ озодликка чиқиш эҳтимоли бор. Мен узок кутиб утиролмаймаман. Эртаю-кеч Зиҳуантанезо ва ўзимнинг бўлажак меҳмонхонам хақида ўйляяман. Бор-йўқ истагим шу. Глен Квентинни ҳам, хотинимни ҳам ўлдирмадим. Мен истаётган меҳмонхона эса... чўмилиб, қуёшда тобланиб, деразалари очик хонада ухлашни ўйласам эҳ... Одатий инсон хошиш-истакларидан бири. Инсоннинг бахтли бўлиши учун шунинг ўзи етарли-да.

У тошчаларни ерга ташлаб, кузимга боқиб, такалдуфсиз сўзини давом эттирди:

– Биласанми, Ред, у ерда менга ҳамма нарсани мухайё қила оладиган одам керак булади.

Бу суҳбатни анча вақтгача ўйлаб юрдим. Бадбуй турма майдончасида, минорадаги тиш-

тирноқларигача қуролланган соқчиларнинг ўқрайган нигоҳлари остида бундай лойиҳаларни ишга тушириш борасида тортишиб ўтиришимиз ҳечам бемаъни туюлмади.

– Қўлимдан келмайди, – деб жавоб бердим. – У ерда қўл қовуштириб ўтиравераман. Мен эркисизлигимга ўрганиб қолганман. Бу ерда қўлимдан кўп иш келади. Озодликда меннинг қобилиятларим ишга ҳам керак бўлмайди. Қутловхат ёки сайқалловчи ёстикчалар сотиб олмоқчи бўлсанг, қўлингда ҳамиша йирик универмагларнинг каталоглари бўлади. Бу ерда мен ўша каталог ролини ўйнайман. Озодликда эса... нима қилишни ҳам билмайман, у ерда қўлим боғланади.

– Ўзингни ерга ураверма. Сен ҳаётида ҳамма нарсага ўзи мустақил эришган одамсан. Сен тенги йўқ одамсан мен учун.

– О, шайтон олсин, ҳатто мактаб шаҳодатномам ҳам йўқ.

– Биладан, лекин одамни одам қиладиган – қоғоз эмас ва уни турма ҳам йўқ қилолмайди.

– Бу тошдеворлар ташқарисида мен ҳеч кимман, Энди. Бу аниқ.

– Гапларимни танангга бир ўйлаб кўр, – деб ўрнидан туриб, нари кетди. У менга худди озод одамга қилинадиган муомалани қилганди. Бир онга ўзимни ростакам озод ҳис этдим. Ҳа, Энди мўъжиза содир эта олади. Унинг гаплари туфайли вақтинчаликка иккаловимизнинг ҳам умрбод қамалганимизни унутдим. Минорадаги «азаматлар»ни ҳам, баптист комендантни ҳам.

Бу Нортон деганлари Эндига ёпишди-қўйди. Ахир, унинг учун Энди ҳисоб-китобни юритишга ўргатилган уй ҳайвони-да!

Тунда ўз камерамда ётиб яна маҳбуста айландим. Эндининг ғояси ғирт бемаъни эди, лекин у онги шууримни занжирлаб қўйди. Кўм-кўк сув ва оппоқ қумлоқ пляжни кўз олдимга келтириш юрак-бағримни эзарди. Мен Энди каби кўринмас либосни кия олмасдим. Алоқ-чалоқ, офир туш кўрибман: ўтлоқ ўртасида қон-қора харсангтош. Қалитни олиш учун минг чираниб кўтармай, тош ҳеч жойидан силжийи демасди. Кейин узоқдан исковуч итларининг ақиллагани эшитилди...

XXI

Мана, энди турмадан қочишлар ҳақида сўз юритиш фурсати ҳам етди. Албатта, қочқинликлар «бахтиёр онлампиз»да вақт-бевақт содир бўлиб турарди. Девордан, шубҳасиз, ошиб ўтолмайсиз. Прожекторлар туни билан теварак-атрофни ёритиб туради. Маҳбуслар гоҳи-гоҳида девордан ошиб, бари бир прожектор нурларига тушишади. Бундай бўлмаган тақдирда ҳам, полициячилар бечора қочоқларни олтинчи ёки тўққизинчи магистралда қўл кўтариб, машина тўхтатмоқчи бўлишганда, ушлаб олишади. Агар улар фермерларнинг ерларидан шисиб ўтишмоқчи бўлишса, кимдир камоқхонага сим қоқиб, қочоқнинг қаердалиги ҳақида хабар беради. Девордан ошмоқчи бўлгаилар шунчаки

тентаклардир. Кулранг камоқхона кийимида далада югуриб кетаётган одам дастурхондаги ироғга қараб ўрмалаётган суваракдан ҳам баттароқ аянчли ахволда бўлади.

Ишнинг кўзини билиб ҳаракат қилувчи йигитлар ҳар доим фурсатдан фойдаланадилар. Улар бахтли тасодифни қўлдан бой бермай, бор фаҳм-фаросатларини ишга солишади. Кўплар турма дарвозасидан чиқиб кетаётган кирхона кийимлари орасига ётволиб қочишган. Шоушенкка энди келган пайтларим бунақа воқеалар куп бўларди, шунинг учун маъмурият бу борада зийракликни янада оширган.

Нортоннинг машҳур «Тазарруга элтувчи йўл» номли дастури қочишнинг янги вариантларини келтириб чиқарди. Хаскашни олиб, соқчи бир стакан сув ичгани кетганда ёки икки соқчи даҳанаки жанг қилиб турганда, секингина қуённинг расмини чизиндан осони йўқ.

Минг тўққиз юз олтмиш тўққизинчи йили маҳбусларни картошка йиғим-теримига жўнатилди. Учинчи ноябрь, иш охишлаб қолганди. Генрих Пух исмли соқчилардан бири — ҳозир у орамизда йўқ — комбайн бамперига ўтирволиб, карабинини тиззасига қўйганча, бамайлихотир нонушта қиларди. Кеч кузакнинг туманида қаёқдандир ўн долларлик қоғоз пул пайдо бўлди. Пул изғиринда учиб юрарди. Пух бу ўн долларлик ўзининг чунтагида янада жозибалироқ кўринади, деб ҳисоблади, шекилли, пулнинг орқасидан югуришга тушди. Шунда уч нафар маҳбус билдир-

май қочиб қолди. Иккитасини тутиб келишди. Учинчи одам эса хозиргача топилмади.

Лекин энг машхур воқеа Сид Недью томонидан амалга оширилган қочиш бўлса керак. Воқеа 1958 йили бўлиб ўтганди. Сид шанба куни бўлиб утадиган матч учун бейсбол майдонига чизик тортарди. Соат уч бўлгани ва янги навбатчи сокчилар келганидан дарак берувчи хуштак чалинди. Дарвоза очилиб, навбатчиликдан қутулган сокчилар кўчага қараб йўл олишди, навбатчиликка келганлари эса ичкарига киришди. Ҳар доимгидек сокчилар навбатчилиги олкинлар, елкага қоқиб қўйишлар ва уятсиз хазиллар билан қарши олинди... Сид шартга чизик тортувчи машинани дарвоза томон ҳайдаб, ортидан ошпоқ йўл-йўл чизик қолдириб ғойиб бўлди. Машина қамоқхона ҳудудидан анча узоқдаги чуқурликдан топилди. Сиддан эса ном-нишон йўқ эди. Қандай қилиб уддалагани хаёлимнинг кўчасига ҳам кириб чиқмаганди. У шунчаки ортидан оҳак чангини қолдириб, машинани учиртириб кетди. Ўша куни ҳаво очик эди, навбатчиликлари тугаган сокчилар уйга кетаётганликларидан хурсанд бўлса, ўрин алмашаётганларнинг лаб-лунжлари осилганди. Уларнинг ҳеч бири машинани тўхтатиш учун жойларидан кимирлашмади. Чангдан йўталиб, чучкириб, уст-бошларини қоққунча, Сид кўздан йуқолди.

Билишимча, у хозиргача озодликда. Энди икковимиз бу оламшумул қочқинликни эслаб қулишардик ва бир куни аэропланини ўғирлаб

қочган азамат ҳақида эшитганимизда, бу юраги ботирнинг асл исми Сид Недью эканлигига гаров уйнашга ҳам тайёр эдик.

– Бу зашғар омад келтирсин деган ният билан, бир сиқим оҳак ҳам олволгани аниқ, – деганди ўшанда Энди. – Пешанаси ялтираган-да итдан тарқаганиниг!

XXII

Сид Недью ва картошка полизидан секингина сурворган йигитнинг қочини каби тасодифлар камдан-кам содир бўлишини ўзингиз тушунасиз, деб уйлайман. Бундайин омадли уринишлар учун сон мингта бахтли тасодифлар булиши керак, Эндига ўхшаганлар эса олманиш — оғзимга туш, деб кутиб ўтиролмайд.

Юқорида кирхона бригадири бўлмиш Хендлей Бакус ҳақида гапирганларим ёдингиздадир. У Шоушенкка 1922 йили тушиб, орадан ўттиз бир йил ўтгач, турма лазаретида бандаликни бажо келтирди. Турмадан қочини ва қочинишга уриниш унинг хоббиси эди. Шуниси ҳам борки, у бу ишларни бир ўзи бажаришни хаёлига ҳам келтирмасди. У олдингизга юзлаб турли режаларни қалаштириб ташларди. Ҳаммаси ахлоқона ва қачонлардир ким томонидандир сицаб кўрилган. Менга ҳаммасидан кўра фабрика ертўласида қандайдир чиқиндилардан ўз қўли билан глайдер¹ ясамоқчи бўлган Бивер Морри-

¹ *Глайдер* – моторсиз учини ашарати.

сон ҳақидаги чўпчак ёқади. Бу матоҳ чиндан ҳам учини лозим эди: Бивер «Ўсмирлар учун қизиқарли техник тажрибалар» номли эски китобдан фойдаланганди. Чўпчакда айтилишича, Моррисон глайдер ясади, лекин бу матоҳни тона олмайдилар. Афсуски, Моррисон глайдерни ташқарига олиб чиқиш мумкин бўлган эшикни тошолмайди.

Бунақа хикояларни Хендлей ушлаб келтириши мумкин эди. Бир сафар у менга Шоушенкка келганидан бери турмадан қочини ҳақидаги тўрт юздан ортиқ хикояларни эшитганини айтганди. Ўзингиз уйлаб кўринг: тўрт юз марга-я! Буни Хендлей Бакус турмада ўтказган даврга бўладиган бўлсак, йилига ўн икки бутун ўндан тўққиз мартага тўғри келади. «Ойнинг энг яхши қочқини» деган клуб ҳам очса бўлади. Албатта, бу уринишларнинг аксари хом, аҳмоқона эди ва тахминан қуйидагича тугарди: соқчи бечоранинг қўлидан шартта ушлайди-да: «Қаёққа йўл олдинг, жинни?! Хе, онангин...» деб ҳақоратлайди.

Хендлей олтмишдан зиёд уринишларни жиддий деб, уларни таснифлаётганини айтганди. Бунга ўттиз еттинчи йилдаги ўзининг машҳур «иш»ини ҳам киритибди. Ўшанда янги маъмурий бино қурилиб, ўн тўрт нафар маҳбус яхши ёшилмаган эшикдан қочиб кетишганди. Бутун жанубий Майн ўн тўртта «ашаддий жиноятчилар» туфайли оёққа турди. Уларнинг кўплари улғудай қўрқиб, асфальтга чиқиб олиб, катта тезликда келаётган машинадан қаёққа қочинини

билмай турган қуёндек довдираб қолишганди. Ун гурт қочоқдан биттаси ҳам қутулиб кетолмади. Иккитасини маҳаллий аҳолининг ўзи отиб ўлдирди.

Мен Шоушенкка тушган палла, яъни 1937 йил ҳамда Зихуанганезо хақида гурунглашган вақтимиздан бери қанча қочинлар бўлиб ўтмади дейсиз? Ўзимнинг билганларим билан Хендлейдаги фактларни қўшадиган бўлсам, ўн марта. Унта муваффақиятли қочиш. Қочганларнинг ярми, менимча, ҳозир Шоушенк сингари муассасаларда ўтиришибди. Негаки, тутқунликка урганиб қоласан киши. Инсоннинг эркинлигини тортиб олиб, қафасга тикиб қўйингса, у озод одамдай фикрлаш қобилиятидан маҳрум бўлади. Худди елиб келаётган машинадан кўриб, асфальтга қапишиб олган қуён ҳолатига тушади. Кўпинча бундай кишилар пала-партиш иш қуриб, қўлга тушишади... Хўш, нима учун? Чунки уларнинг ўзлари ғайририхтиёрий равишда осойиштавроқ ва ишончлироқ панжара ортига тушиниши исташади.

Энди бундайлар сирасига кирмасди, мен эса ушалар қаторидаман. Тинч океанини кўриш ғояси мени аллаларди, лекин чинакамига ўша ерда пайдо бўлиб қолиш... Бу фикр мени даҳшатга соларди.

Мехико ва Питер Стивенс хақидаги гапларга шунинг учун ишондимки, демак, Эндида қочин режаси бор. Мен Худодан Эндининг эҳтиёткор бўлишини талаб қоладим. Лекин барибир унинг муваффақиятга эришини борасида

гаров ўйнашга юрагим дов бермасди. Нортон Эндишни синчиклаб кузатар, ундан куз узмасди. Энди Нортон учун елкасига ракам ёзилган икки оёқли мавжудот эмасди. Эндишнинг мияси бутун эди. Нортон уни сиқиб сувини ичишни, иродасини синдиришни истарди.

Магарки турма деворлари ортида, қаердадир ҳалол-пок сиёсатдонлар бор экан, демак, камоқхонада ҳам виждонли соқчилар учрайди. Уларни пулга сотиб олиб бўйсиз. Аммо соқчилар орасида ҳаётга бошқача назар билан қарайдиганлари ҳам топилади-ку. Агар ақлингиз расо, қўлингизда унча-мунча пул бўлса, кимдир қилмишларингизга куз юмади ва ана шунда турмадан қочиб қутулдим, деяверинг. Лекин бу йўл Эндига тўғри келмасди: Нортоннинг сергаклигини барча соқчилар билар ва жонлари ўзларига ширин туюлар, қолаверса, тайёр ишларини йўқотиб қўйишдан қўрқишарди.

Эндишни «Тазарруга элтувчи йўл» дастури орқали ишга тушган гуруҳ таркибида жўнатишга ҳеч ким журъат қилолмасди. Бинобарин, гуруҳ рўйхатига Нортон имзо чекарди. Устига устак, Энди Сид Недьюнинг вазиятидан фойдаланувчи одам эмасди.

Унинг ўрнида бўлганимда, калит ҳақидаги ўйлар мени эзиб ташлаган бўларди. Хар тун мижжа қокмай, даҳшатли тушлар қурган бўлардим. Бакстон Шоушенкдан узоғи билан ўттиз миля нарида. Бир вақтнинг ўзида шунчалар яқин ва шунчалар олиски!

Мен ўз фикримда қолган бўлардим. Яхши-си, адвокат чакиртириб, ишни қайтадан қуриб чиқишни талаб қилган маъқул. Хеч қурса, Нортоннинг назоратидан сал бўлса-да, нарироқда бўламан. Томми Уильямсени чиндан ҳам таътил дастури орқали оғзини ёпишган, шекилли, лекин бунга юз фоиз ишончим комил эмас. Менимча, Миссисипи адвокатурасидаги биронта чўрткесар озроқ хийла ишлатиб Томмини сиңдирган. Фаҳмимча, ўша адвокат кўнам тер тўкмайди: йнгитча Эндига боғланиб қолганди. Бир неча маротаба важ-карсонлар келтириб, шундай йўл тутиш муваффақият қалиги эканлигини қайта-қайта такрорладим, Энди эса бу ҳақда ўйлаб кўришини айтиб, қулиб қўя қоларди.

Маълум бўлдики, ўша кунлари Энди бошқа нарса ҳақида бош қотирган экан... 1975 йили Энди Дюфрейн Шоушенкдан қочди. Уни қайтариб олиб келишолмади, ишончим комилки, қайтариб олиб келишолмайди ҳам. Ҳозир қаерлардадир Энди Дюфрейн деган одам мавжудлиги эҳтимолдан йироқ. Мен Тинч океани соҳилидаги Зихуантанезода мўъжазгина меҳмонхона соҳибни бўлмиш Питер Стивенс исмли одам яшаётганича кўпроқ ишонаман.

XXIII

1975 йили 20 март куни бешинчи блокдаги камера эшиклари ҳар тонгдагидек якшанба кунлари бундан мустасно эргалаб соат олтидан ўттиз дақиқа ўтганда очилди. Одатдагидек,

махбуслар йўлакка чиқишди, ортларидан камера эшиклари тарақлаб ёшилди, сўнгра иккитадан сафланиб, махбуслар блок эшиклари ёнига келишди. У ерда икки соқчи қўл остидагиларни сули ёрмаси, ковурилган палағда тухум ва ёғли бекондан иборат камтаргина нонушта қилгани ошхонага жўнатишдан аввал санаб чиқиши лозим.

Соқчилар санокни тугатгунча ҳаммаси рисоладагидек кетарди. Ҳисобга кўра, йигирма етти одам ўрнига йигирма олтита чиқди. Бешинчи блок махбуслари нонуштага жўнатишди, санок кам чиқаётганини эса соқчилар капитанига хабар қилишди.

Капитан Ричард Ганьяр, умуман олганда, анойилардан эмасди. У ёрдамчиси Дейв Берке билан бешинчи блокка кириб, камера эшикларини очишди ва қўлларида резина таёқ, тўпшонча тутганча, йўлак бўйлаб юришди. Кимдир ҳисобда кам чиққан бундай ҳолларда кўпинча камерада қаттиқ оғриб қолиб, оёққа туролмайдиган бирон-бир бечора топиларди. Камдан-кам ҳолатларда кимдир ўлиб-нетиб ёки ўз жонига қасд қилган бўлиб чиқарди.

Бу сафар эса сира қутилмаган ҳолат юз берди: соқчилар на касални, на ўликни тона олишди. Умуман ҳеч кимни топишолмади. Бешинчи блокда ўн тўртта камера бўлиб, еттитаси йўлак тарафда, еттитаси нариги тарафда. Барча камералар бўм-бўш.

Ганьярнинг биринчи тахминини мантикий эди: ҳисобда хатоликка йўл қўйилган. Шу са-

баб нонуштадан сўнг ишлангга бориш ўрнига махбуслар камераларига олиб келинди. Барчасининг бундан оёзи қулоғида. Кун тартибининг ҳар қандай бузилиши махбусларга мойдек ёқади. Камера эшиклари очилди, махбуслар ичкариланди, эшиклар тақа-тақ ёшилди. Қандайдир масхарабоз кичкирди:

– Хой, йигитлар, бугун қўл қовуштириб утирамизми, нима бало?

Беркс:

– Оёзингни юм, йўқса ақлингни киритиб қуяман.

Масхарабоз:

– Бу гапингни бориб хотинингга айтасан, Беркс.

Ганьяр:

– Ҳамманг овозингни ўчир, бўлмаса, бошларингга ит кунини соламан.

Ганьяр Беркс билан йўлак бўйлаб ҳаммани санай бошлади. Узоққа боришнинг хожати қолмади.

– Бу кимнинг камераси? – деб сўради Ганьяр тунги соқчидан.

– Энди Дюфрейншики, – деб гўлдиради соқчи.

Мана шу иккита сўз бомба портлаши каби янгради. Жонга теккан тартиб-ингизом барбод бўлди.

Мен кўрган барча фильмларда қочинш юз бериши биланоқ сиреналар чинқириб, шовқинсурон бошланарди. Шоушенкда ҳеч қачон оундай бўлмайди. Ганьярнинг биринчи бўлиб

қилган иши, бу — комендантга бўлиб ўтган воқеа ҳақида хабар бериши бўлди. Иккинчидан, турманинг тит-питини чиқариб, қидирув эълон қилди. Учинчиси, маҳбус қочганлиги эҳтимоли борлиги ҳақида полицияни огоҳлантирди.

Буларнинг барчаси кўрсатма бўйича иш тутиш эди. Қочоқнинг камерасини тинтув қилишнинг сира зарурати бўлмаганди, ит ҳам бу ишни қилмаган бўларди. Вақтни хавога учир-ишнинг нима кераги бор? Барибир ўша-ўша меъдага теккан манзарани кўрасиз: панжарали эшик ва дарча, каравотдан иборат тор камера, дарвоқе, тоқчада ялтир-юлтир тошчалар.

Ха, яна, плакат. Бу сафар Линда Рондстадт. Сурат 26 йил мобайнида бир гўзал ўрнини бошқа жонон эгаллаб келган худди ўша жойида, каравот тенасига илиб қўйилган. Агар битта-яримта сурат ортига боққанида борми, бошига гурзи билан ургандай оғир зарба тушган бўларди.

Лекин бу Эндиининг йўқлиги аниқлангандан сўнг ўн икки соат ўтиб, Энди қочини амалга оширганидан кам деганда ун икки соат кейин руї берди.

XXIV

Нортон нақ ғазаб отига минди.

Нортоннинг кабинетида бўлиб ўтганларини ўзининг ўша ишончли манбам — маъмурий бино полларини чинидек тозаловчи қария Честердан биллиб олдим. Фақат ўша кун Чес-

гер кулоклари билан кулф тешигини тозалаб утирмади: комендантнинг бакир-чакири бутун камокхонага эшитилиб турди.

– Сиз ақлдан озибсиз, Ганьяр! «Қамокхона худудида тошилмади», деганингизда, нимани назарда тутяйсиз? Бу нима деганингиз? Бу сиз уни қидириб тополмадингиз дегани! Ернинг гагидан бўлса ҳам тонинг! Худо урсин, шундай қилсангиз, ўзингизга яхши бўлади! Мен уни тошинингизни истайман, эшитяйсизми?

Ганьяр бир нима деб миғиллади.

– «Бизнинг навбатчилигимизда эмас», деганингиз нимаси? Бу қачон содир бўлганини ҳеч ким билмайди. Содир бўлганимизни бу бемаънигарчилик? Ган бундок, соат 15:00 да у менинг офисимда бўлиши шарт ёки қаллағиз кетади. Бунга ваъда бераман! Биласиз, ваъданинг устидан ҳар доим чикканман!

Ганьяр алламбало деб луқма ташлайди, бундан Нортон портлайди.

– Нима?! Бу ёққа каранг! Бу ёққа, деганман! Қуряйсизми?! Бешинчи блокдаги тунги навбатчилиكنинг рапорти. Ҳамма махбуслар жойи-жойида! Дюфрейн кечқурун соат тўққизда камерасига камаб қўйилган. Ҳозир камерасида йуқлиги ақлга сиғмайди! Сиғмайди, тушунайсизми? Зудлик билан уни тошинглар!

XXV

Аммо соат 15:00 да ҳам Энди Нортоннинг офисида пайдо бўлмади. Комендантнинг шахсан ўзи бешинчи блокка бостириб кирди. Биз қун

буѝи камераларимизда қамалиб ўтирардик. Бизни сўрокка тутиндими? Бу гап жуда юмшоқ айтилди. Биз уша кунни фақат шу билан овора бўлдик. Дарғазаб соқчиларнинг боши-кети йўк саволларига жавоб бердик. Барчамиз бир гапни қайтараверардик: ҳеч нима кўрмадик, ҳеч нима эшитмадик. Биз барчамиз ҳақиқатни гапирардик. Жумладан, мен ҳам. Барчамиз бир гапни сўзма-сўз такрорлардик: камералар ёнилиб, чироқлар ўчирилганда, Энди жойида эди. Бир йиғит биллиб-билмай Энди қулф тешигини китирлатганини айтиб юборди, бу гапни унга қимматга тушди: тўрт кунлик қарцер. Ҳамма-нинг асаби тарағ эди.

Алқисса, Нортон жанобларининг ўзлари бизнинг қошимизга келди. Кўк кўзлари ғазабдан ўт сочарди. У бизга, гўё ҳаммамизнинг тилимиз бирдай, ўқрайиб қарарди. Гаров ўйнаймак, у шундай ўйларди.

У Эндининг камерасига кириб, атрофга назар солди. Камера Энди қолдириб кетган ҳолатда эди: кўрна-тўшак ўрни-ўрнида, кимдир бугун қаравотда ухлаганга ҳам ўхшамайди. Тошчада тошчалар... лекин ҳаммаси эмас. Энди ёқтирган тошчасини ўзи билан олиб кетибди.

– Тошчалар, – деб ириллади Нортон ва уларни сикимлаб дарчага отди.

Ганьяр бир санчиб тушди, бироқ ҳеч нарса демади. Нортоннинг нигоҳи суратда қотди. Линда қулларини кетига ёшишиб турган сарғиш слаксининг¹ орқа чўнтақларига тикқанча, сл-

¹ Слакси калта жинси шим.

каси оша назар ташларди. Майка-топ келинган қадди-қоматини ва Калифорния қуёшида тобланган майин терисини кўз-кўз қилиб турарди. Бантистик дунёқарашга эга Нортон учун бунақанги лобарлар дўзахдан чиққан алвас-ти эди. Шу дақиқада Нортонга қараб туриб, қачонлардир Энди сурат ичига кириб, мана бунақанги қизнинг ёнида бўла олинсини айтганини эсладим.

Энди шундай қилибди ҳам. Нортон буни бир неча сониядан кейин билиб қолди.

– Қандай жирқанчлик! – деб вишиллаб, комендант суратни девордан кескин ҳаракат билан юлиб олди.

Шунда сураг ортидаги бетонда охири кўринмайидиган туйнук очилиб қолди...

XXVI

Ганьяр туйнукка киришдан бош тортди. Нортон киришга буйруқ берди — Ё Раббим, Нортоннинг капитанга томоғи йиртилгудай бўлиб бақирганини эшитиш керак эди — Ганьяр эса рад эди.

– Ишдан хайдайман! – деб айюханнос солди Нортон. Шу дамда у шаллақи хотинини эслатарди. Унинг бутун хотиржамлиги ғойиб бўлганди. Бўйини қизариб, чакка томирлари лўк-лўк қилгани шундоқ кўриниб турарди. — Бунинг учун қаллангиз билан жавоб берасиз... Сиз... Сиз, сасенқ француз! Ишингиздан махрум буласиз! Бу яқин атрофдаги биронта камокхона

бунаканги ландовурни ишга олмаслиги учун шахсан узим шуғулланаман!

Ганьяр лом-мим демай хизмат тўйшончасини комендантга узатди. Пичок бориб суякка кадалганди. Ганьярнинг иш вақти тугаганига уч соат бўлган ва ҳаммаси унинг бўғзига келганди. Воқеалар ривожини шундай кетардики, Эндиининг ғойиб бўлиши Нортонни ақл-хушидан айирганди... У уша тунда жинни бўлиб қолганди. Йи-гирма олти маҳбус то осмонда сўнгги юлдуз сўнгунча Нортон ва Ганьярнинг вижиллашганини тингладик. Турма маъмурияти узгарганини бир неча бор кўрган биз узок муддатга камалганлар ҳозир муҳандислар критик кучланиш деб атовчи ходиса Самуэл Нортон билан ҳам содир бўлишини билиб турардик.

Менга Энди Дюфрейн олисдан туриб қаҳқаҳ отаётгандек туюлди.

XXVII

Нихоят, Нортон тўйшукка киришга рози бўлган тунги навбатчиликдаги кўнгиллини топди. Бу соқчи Трмонт эди. Бояқини Худо ақл улашаётганда, куруқ қолган кўринади. Бу «қахрамонлиги» учун бронза юлдуз оламан, деб ўйлаганими, нима бало?! Маълум бўлишича, тўйшукка Эндиининг гавда тузилишидаги одам киргани катта омад экан. Мабодо кети каттароқ соқчи кирганида борми, бас бойлашаманки, у ҳозиргача тиқилиб ўтираверарди.

Трмонт нейлон ишдан ушлаб ичкарилади. Ишни кимдир машинасининг юкхонасидан то-

пибди. Инни хар эхтимолга қарши соқчининг белига боғлаб, қўлига қувватли фонар беришди. Шу ердагилар орасида мияси ишлайдиган ва «кетаман»га тушиб қолган Ганьяр бир боғлам қамокхона чизмасини тошиб келди. Ганьяр чизмаларда нимани кўрганини жуда яхши биламан. Турма деворлари кесиб кўрилганда, сандвич каби кўриларди: деворининг калинлиги ўн фут, ички ва ташқи секцияларининг хар бири тўрт футдан келар, улар орасида икки футлик бўш жой коларди. Бор найранг ана шунда эди.

Туйнукдан Трмонтнинг бўғиқ овози эшитилди:

– Бу ерда нимадир ёмон сасияпти, комендант.

– Эътибор берманг! Олға юраверинг.

Трмонтнинг оёқлари кўринмай қолди.

– Комендант, сассикка чидаб бўлмаяти.

– Олға, дедим! – бақирди Нортон.

Трмонтнинг аянчли овози зўрға эшитилди:

– Нажаснинг хиди-ку! Э Худойим, нажас-ку! Ё Раббим! Хозир қусвораман. Нажас! Ахир, бу нажас-ку! Худойим-ей...

Кейин боякишининг ўқчиб-ўқчиб қайт қилаётгани эшитилди.

Мен ўзимни тийиб туролмадим. Бутун куннинг, йук, бутун бошли ўттиз йилнинг сирасерорлари беш қўлдай менга аён бўлди ва хохолаб кулиб юбордим. Бу лаънати зиндоннинг остонасига қадам босганимдан бери буичалик ичагим узилиб қулмагандим. Ё Тангрим, қанчалик енгил торгдим-а!

– Бу одамни олиб кетинг! – деб бўкирдн Нортон. Мен эса Нортон мени назарда тутянтими ёки Трёмонтними, умуман фахмига бормай, ках-ках уриб кулардим. Кулгидан ерга ётиб колдим. Агар Нортон мени отиб ташлашни амр қилганда ҳам кулгидан ўзимни тўхтатолмасдим.

– Йўкотинг бу лаънатини!

Ха, дўстлар, у мени назарда тутганди. Улар мени тўнша-тўғри карцерга олиб боришди ва мен у ерда ўн беш сутка ўтирдим. Узоқ муддат. Бирок бечора Трёмонтнинг: «Ахир, бу нажас-ку! Худойим-ей...» деб зорланишларини эсласам ҳамда жанубга шахсий машинасида йўл олган Энди Дюфрейнини кўз олдимга келтирсам, хохолашни бошлардим. Бутун ўн беш кун давомида бошимни кўтаролмай мирикиб кулдим. Эҳтимол, вужудимнинг қайсидир бир қисми хозир Энди Дюфрейн билан бирга бўлгани учундир. Одам ахлатидан эсон-омон ўтган Эндидан уммон томон елаётган покиза инсонга айланган Энди билан эди рухим.

XXVIII

Турли манбаларимдан ўша тунда яна нималар бўлганини билиб олдим. Иш шу билан тугамаганди. Трёмонт ошқозонида хазм бўлиб улгурмаган кечликдан мосуво бўлганидан сўнг ишни давом эттирмоқчи бўлган. Деворларнинг ички ва ташки секциялари орасига тушиб қолишнинг ҳеч бир хавfli ери йўқ эди. Оралиқ шунчалик тор эдики, Трёмонт қийналиб, бир амаллаб

пастга тушган. Кейинчалик ўзининг айтишича, нафаси қайтиб, ўзини тириклайин кўмилгандай ҳис қилибди.

Пастда у канализация трубасига дуч келибди. Бу керамик труба 1933 йили ўрнатилган бўлиб, блокнинг ўн тўртга ҳожатхонасига хизмат қиларди. Трубадан дарча очилган бўлиб, ичидан Трмонт Эндиинг болғачасини топибди.

Энди озодликка чиққан ва бу осон бўлмаган. Труба ҳатто деворлар орасидан ҳам торроқ эди. Трмонт трубанинг ичига кириб ўтирмади. Бундай ишга қодир ботир ҳали онасининг қорнидан тушмаган, Эндидан ташқари, албатта. Трмонт труба тешигини текшираркан, ичидан каламуш отилиб чиқади. Соқчининг олт ичиб айтишича, каламуш спаниелнинг¹ боласидай келар экан. Трмонт ҳаш-паш дегунча маймундек чакқонлик билан ишга осилиб, камерага қайтиб чиққан.

Энди трубадан чиққан. У труба турма деворларидан беш юз ярд нарида тугашини билган кўринади. Ўйлашимча, билган. Трубалар чизилган хариталар мавжуд эди ва Энди уларга куз ташлашга имкон топган. У ҳаминша режа бўйича иш тутарди. Бешинчи блокка хизмат қилувчи оқава сувлар оқадиган труба Шоушенкдаги ягона қайта таъмирланмаган жихоз эканлигини билган. 1975 йили янги канализацион тизим ўрнатилишини ҳам олдиндан билган. Шунинг учун айнан ўша пайтларда отни қамчилаб қолиш керак эди.

¹ *Spaniel* овчи итнинг бир тури.

Беш юз ярд. Бешта футбол майдонининг узунлигига тўғри келади. Энди қулида севимли тошчалари, бир жуфт китоб ва гугурт билан эмаклаган. Қўлансалик ичра эмаклаган. Каламушлар бурнининг тагида чийиллаб, уни таъкиб қилишгани аниқ. Қоронғуда бу махлуқлар янада сурбет бўлишади. Трубанинг қаерларидадир итариб-сурилиб ўтишга мажбур бўлган, йўкса бутун умр труба орасида қолиб кетиши турган гап эди. Агар унинг ўрнида бўлганимда, клаустрофобиядан¹ юрагим ёрилиб ўлган бўлардим, лекин Энди охиригача чидади. Бир кундан кейин турмадан икки миля нарида Эндининг махсус камоқхона кийими топилди. Рўзномачилар дарров воқеани нуфлаб шиширишга тушинди. Бироқ турмадан ун беш миля радиусдаги бирон кимса автомобил ёки кийим-нийим ўғирланди, деб арзи хол қилмади. Ойдин тунда яланғоч одам югуриб кетаётганини ҳам биров кўрмабди. Хатто итлар ҳам вовилламаган. Энди канализация трубасидан чиқиб, сирли тарзда ғойиб бўлди, гўёки осмонга учиб кетгандек. Лекин бор-будимни тикиб айтаманки, у Бакстон томонга қараб кетганди.

XXIX

Уша унутилмас кундан уч ой ўтди. Комендант Портон истеъфога чиқди. Хеч бир шодхуррамликсиз қушимча қилишим мумкинки, бу

¹ *Клаустрофобия*

тор ва ёшиқ жойдан қўрқини.

вақтга келиб у эзиб-янчилган эди. Охирги марга қамоқхона дарвозасидан у худди лазаретдаги қари, касал маҳбус пешоб қилгани инқиллаб-синқиллаб кетаётгани каби оқсаб чиқди. Янги комендант Ганьяр бўлди. Нортонга бу оғир зарба бўлиб тушди. Бунисини Нортон кутмаганди. Билишимча, Сэм Нортон ҳозир Элистада яшайди ва ҳар якшанба черковга қагнайди. Ўзидан устун келган қандайдир Энди Дюфрейн деган мишиқи ҳақидаги мудҳиш ўйлар уни тарк этмаётгани кундай равшан. Ана шунақа Сэм, буни қайғар дунё дейдилар. Ўзингни эр билсанг, узгани шер бил, деган мақолни ёдда тутиш керак эди.

XXX

Бор-йўқ билганларим шу. Ана энди тахминларимни баён қилиб кўраман. Билмадим, улар қанчалик ҳақиқатга яқин экан, лекин гаров уйнашим мумкинки, калаванинг учини топганман. Бўлиб ўтган воқеаларни ўйласам, биринчи галда телбароқ ҳинду Норманден кўз олдимга келади.

– Дилкаш йингит экан, – деганди Норманден Энди билан саккиз ой бир камерада яшаганидан сунг. – Лекин у ердан кетганимдан хурсандман. Ғўриллаган елвизак изғиб юради камера-сида. Нуқул совуқ. У буюмларига тегинишга ҳеч кимни қўймайди. Мен кетдим. Ажойиб йингит, на таҳқирлайди, на мазах қилади. Лекин елвизак жуда ёмон...

Бояқини Норманден биздан кўра кўпроқ нарсани биларди. Агар Норманден у билан саккиз ой бир камерада турмаганида эди, Энди Никсон президентликка сайлангунича озодликда буларди.

XXXI

Тахминимча, ҳаммаси 1949 йили — болғачадан эмас, Рита Хейвортдан бошланди. Киноаётда Энди мен билан асабий ҳолатда бир-икки оғиз сўз алмашганини айтиб ўтдим. Ўшанда унинг ҳолатини хижолатпазликка йўйгандим ва Энди ҳам атрофдагилар уларни одам деб ҳисоблашлари, улар ҳам аёл кишини исташларини билиб қолишини хохламайдиганлар тоифасига киради, деб фараз қилгандим. Мана, энди адашганимни тан оламам. Эндиининг хаяжонланишига бошқа нарса сабаб бўлган экан.

Аслида Нортон сохибжамолнинг фотосурати ортидан топиб олган ҳамда ўша олис ўтмишда Энди камерасига Рита Хейвортни олиб кирган кунда ҳали пайдо бўлмаган туїнукнинг очилишига нима сабаб бўлди? Эндиининг машаққатли меҳнати ва аниқ ҳисоб-китоби. Инсондан унинг онгини тортиб ололмайсан. Аммо бошқа нарсалар ҳам бор эди: омад ва бетон деворнинг хусусиятлари. Омаднинг нима эканлигини тушунтириб ўтирмайман. Бетон борасида ҳатто Майн университетига ёздим ва саволларимга жавоб бериши мумкин бўлган одамнинг маъзилни олдим. У Шоушенк камоқхонаси қурилиш лойиҳасининг муаллифи эди.

Учинчи, тўртинчи, бешинчи блоклардан иборат бино 1934–1937 йилларда қурилган экан. Эндиликда бетошни автомобиль ва ракета каби «техника ютуқлари» деб бўлмайди, лекин бу нотўғри фикр. 1970 йилгача замонавий цемент бўлмаган ва асримиз бошигача замонавий бетонлар мавжуд эмасди. Бетон қорини нон ёпиш сингари жўн вазифа. Сиз оз ё кўп сув қўйишингиз, сифатли ё сифатсиз қумни тақсимлашингиз мумкин. 1934 йили бу соҳада етарлича тажриба бўлмаганми дейман, бетон сифатсиз чиқди.

Бешинчи блок деворлари қаттиқ, лекин қуруқ. Аниқроғи, зах босган. Вақт ўтган сари уларда ёриқлар пайдо бўлади, хатто баъзилари чуқурроқ. Бироқ биз бунга ўрганиб қолганмиз. Ёриқларни мунтазам равишда андавалаб туришадди. Алқисса, бир куни блокда Энди Дюфрейн деган одам пайдо бўлади. Майн университети-нинг иқтисод факултетида ўқиган ва бизнесмен бўлган, бирваракайинга икки ёки учта геология курсини якунлаган одам. Геология унинг хобби-си эди. Бу унинг ғоят синчков табиатига мос гушарди. Минг йиллик музликлар. Миллион йиллар давомида вужудга келган тоғлар. Ернинг пустилоғи остида ҳаракатланувчи, минг йиллар мобайнида бир-бирига урилиб келган тектоник плиталар. Босим. Энди бир сафар менга геология босимни ўрганишдан бошланишини айтганди. Ҳа, дарвоқе, яна вақт масаласи.

Бу тошдеворларни синчиклаб ўрганиши учун Эндининг вақти бисёр эди: камера эшик-

лари тараклаб ёнилиб, чироклар ўчгач, девордан бошқасини кўрмайсан.

Янги келганлар турма ҳаётига қийин мослашишади. Уларни безгак тутади. Жуда асабийларни лазаретда ўзларига келиши учун тиңчлантирувчи дориларни зўрлаб ичиринишга тўғри келади. Қамокхона остонасига кечагина кадам қўйган бечораларнинг дод-фарёднни эшитиш биз қариялар учун жуда мароқли машғулот-да. Бечора панжара темирларини тараклатиб, уни чиқариб юборишларини сўраб қичкиради. Шунда блок бўйлаб: «Тилла баликча турга илинди», деган овоз янграйди.

Энди 1948 йили Шоушенкка келганида, ҳеч қандай дод-вой қилмади, лекин бу изтироб чекмади, дегани эмас. У эс-хушини йўқотаётган эди. Гарчи аввалги ҳаёти бир зумда парча-парча бўлиб, дўзахий кунлар бошланган эса-да, у шунчаки ўзини қўлга ола билди.

Энди вақтни ўлдирувчи ва онгига озуқа бўлувчи бирон-бир машғулот қидиришга тушди. Турмада кўнгил ёзини учун турли-туман машғулотларни тонса бўлади: афтидан, инсон мияси бениҳоя кашшоф ва гап вақтичоғлик устида кетганда ҳеч қанаканги чегара билмайди. «Исонинг уч хил ёши»ни яратган ҳайкалтарош ёдингиздадир? Кўпчилик танга-чақа ўғирлаб, коллекция қилади. Қимдир марка тўнлайди. Уттиз бешта мамлакатнинг маркасига эга бўлган бир йиғитни танирдим. Йиғит қимда-ким унинг коллекциясига тегинадиган бўлса, ўша маразнинг калласини санчадай узиб ташлашга гайёр эди.

Эндени тошлар қизиқтирарди. Хатто ўзининг камерасида ҳам. Ўйлашимча, аввалбонда у узокни кўзламаган. Шунчаки, деворга исми шарифининг бош харфлари ёки бир-икки сатр шеърни ўйиб ёзмоқчи бўлган. Бунинг ўрнига бетоннинг юмшоқлигини билиб олган. Эҳтимол, биринчи зарбдаёқ каттагина цемент парчаси синиб тушгандир. Энди каравотида ётиб, бетон бўлагини айлантириб, ўйчанлик билан томоша қилаётганини тасаввур қиляпман. Бир зумга Худо назаридан четда қолган бу овлоқ жойда эканлигини унутиб, бурунги хаётингизда ёриқ пайдо бўлиб, майда бўлақларга бўлиниб кетди, деб фараз қилишингиз мумкин. Бирок ҳозир бу ҳақда ўйлашнинг мавриди эмас. Яхшиси, манави бетон бўлагига сиччиклаб назар солиш керак.

Бир неча ойдан сунг Энди деворни ўйиб, ташқарига қанча миқдорда бетон олиб чиқиши мумкинлигини ўйлаб қолган. Лекин деворни очқчасига ўйиб бўлмайди-ку. Устига устак, ҳафталик текширув бошланганда, соқчига: «Буми? Мен шунчаки деворда кичкинагина тешикча очдим. Арзимаган нарса, эътибор берманг», дея олмайсан.

Йўқ, Энди бундай қилолмасди. Шу бонс у ёнимга келиб, Рита Хейвортнинг суратини тошиб беришимни илтимос қилди. Катта нусхасини.

Ва албатта, худди ўша болғача. Ёдимда, 1948 йили болғачани келтириб берганимда, бу матоҳ билан деворни тешишга олти юз йил

кетса керак, деб уйлагандим. Жўяли фикр. Аммо Энди деворнинг ярминигина тешди, яна қанақа деворни денг, юмшок бетонлисини. Бунга йиғирма етти йил ва иккита ейнилиб кетган болғача керак бўлди.

Бу йилларнинг бир қисми Норманденга сарф бўлди. Бунинг устига ҳамма ухлаганда, тунги соқчиларни ҳисоблаганда, тунда ишлашга тўғри келди. Ишнинг имиллашига катта сабаб девор парчаларини қаёққадир йўқ қилиш муаммоси эди, деб уйлайман.

Болғачанинг товушини сайқалловчи болишчалар билан пасайтириш мумкин эди. Лекин у вада бетон ва шағални нима қилса бўлади?

Эндига болғача келтириб берганимдан кейинги бир якшанба кунини жуда яхши эслайман. Сайр майдонида кетаётган Эндига қараб қолдим. Мана, у тўхтаб, ердан тошчаларни танлаб олди ва тошчалар бирдан унинг енида ғойиб бўлди. Енг ёки почага кисса ясаб олиш — махбуслардан қолган эски хийланайранг. Бошқа бир кузатишимни ҳам яхши эслайман. Энди Дюфрейн жазирама ёз кунини сайр майдонида юрибди, тусатдан шабада эсдида, Эндининг оёқлари остида чанг ва қум кўтарилди.

Унинг иккита махфий чўнтаги бор эди, назаримда. Уларга цемент увадаларини солиб олар ва ҳеч ким қарамай турганда, уларни ташлаб юборарди. Иккинчи жаҳон урушида асирлар лаҳм қавланганда қўлланувчи эски пайранг.

Йиллар шувиллаб ўтиб борар, Энди оз-оздан емириляётган девор бўлақларни турма ховлиси-га таширди. У ҳар бир янги маъмурият фириб-гарликларида қатнашар, ҳамма уни кутубхонани кенгайтирмокчи бўлгани учун шундай қияшти деб ўйларди. Шубҳасиз, бунда ҳақиқатнинг бир улуши бор эди. Бироқ энг асосийси — Энди бешинчи блокнинг ўн тўртинчи камерасида ёлғиз қолмокчи эди.

Билмадим, унда қочиб режаси чиндан ҳам бормиди-йўқмиди. Ёки ҳеч бўлмаганда қочинга бўлган илинж. Эҳтимол, у девор мустаҳкам ва ўн фут келади, деб ҳисоблаган. Ҳатто бу масофани босиб ўтганда ҳам сайр майдонидан ўттиз фут ташқарига чиққан бўларди. Лекин у айтганимдек, бу борада ортикча бош қашлаб ўтирмади. Унинг фикрлари қуйидагича оққан бўлса керак: «Бир фут деворни етти йил қазийман, демак, ташқарига етмиш йилдан сўнг, бир юз бир ёшимда чиқаман. Эҳ, бўлганича булар, ё остидан, ё устидан, таваккал».

Кўрайлик-чи, воқеалар кейин қандай ривожландийкин. Агар унинг машғулотидан хабар топилса, ўзини анча узоқ муддатли қарцер кутиб турганини ва карточкасига қора белги тушишини Энди биларди. Хафтада мунтазам текширувлар утказилар экан, ногаҳоний тўқнашув исталган дақиқада юз бериши мумкин эди, шундай экан, бу ҳолат узоқ давом эта олмасди. Эртами-кечми соқчилардан бири Энди алюмин қошиқдан ясалган ўткир тиг ёки наъна тикилган сигарета яширмаянгимикин, деб сурат орқасига назар

ташлаб қолиши турган гап эди. Энди таваккал қилди: тутиб олишади ёки йўқ. Камокхона ўлгудай зерикарли жой. Тунги комиссия дабдурустдан кириб қолиб девордаги ҳар қандай суратни юлиб олиб ташлаши мумкин бўлган бир замонда Рита Хейвортни рўпарашидаги деворга илиб қўйиш ҳаётингга алланечук маъно-мазмун олиб киради.

Ўйлашимча, биргина сўқир бахт билан Энди йигирма етти йил сирини сақлай олмасди. Шундай бўлса-да, илк икки йил ичида — 1950 йилнинг майигача, ўша Байрон Хендлей воқеасигача, фақатгина омадга ишонишга туғри келганди.

Бундан ташқари, Эндида пул бор эди. Ҳар ҳафта соқчилар текширув чоғида унинг камерасини обдан титкиламасликлари учун Энди уларга кам-камдан муллажиринг тутказиб турарди. Соқчилар бундай вазиятда ортиқча тижирлик қилишмайди: ҳа, нима, чўнтақлари қаншайса, ёмонми?! Бечора маҳбус камерасида сигаретасини тортаверсин, хоҳласа, деворга сурат ҳам илиб қўйсин. Қолаверса, Энди ҳаминша мўмин-қобил эди. Совуққон, боадаб, ичимдагини топ қабилидагилардан. Камерасида текширув бошқаларниқига қараганда кўпроқ ўтказиладиган тўполончилардан эмасди.

Ўшанда, 1950 йили Энди намунали маҳбусга айланди. Хомчўтга тиши ўтадиган таникли одам бўлиб қолди. У ҳисоб-китобни расмийлаштирар, банкка маблағ қўйиш бўйича маслаҳатлар берар, қарз-қавола ва ижара бўйича битим бланкларини

ни тўлдирадди. Бир куни Энди кутубхонада соқчилар бошлиғи билан утириб, автомобилни ижарага олиш шартномасини параграфма-параграф ўрганиб чиққанди. У соқчилар бошлиғига шартномада нима яхши-ю, нима чатоқлигини тушунтирар, тушунарсиз атамаларни шарҳлаб берар, Шоушенкда ўтирган босқинчилардан рўйхатдан ўтганлиги ва тан олинганлиги билан фарк килувчи молиявий компаниялардан аҳтиёт бўлиш кераклигини уқтирарди. Энди гапини тугатгач, соқчилар бошлиғи қўл сиккишини учун унги қўлини узатди... ва дарҳол қўлини орқага тортиб олди. У бир онга турмадалигини ва маҳбус билан иш кўраётганлигини унутиб қўйганди.

Энди солиққа ўзгартириш киритиш ҳақидаги барча қонунлардан ва акциялар бозоридаги барча вазиятдан хабардор эди, шунинг учун, унинг билимдон мутахассис сифатидаги фаоллиги зиндонга тушгандан кейин ҳам тўхтамади. У маъмурият учун фойдали шахс эди. Шу боис «опа-сингиллар» билан жангга нукта қўйилди, кутубхона бойиб борди ва камера аввалгидек Эдининг ихтиёрида эди. У наф келтирадиган қул эди. Маъмурият уни соғлом кўришдан манфаатдор эди.

XXXII

1967 йилнинг октябр ойида оддий эрмак, узоқ давом этган хобби аллақандай катгарок бир нимага эврилди. Тунда Энди туйнукка бе-

лигача кириб, деворни тешида давом этаётганда, болғача бетонга сонигача кириб кетди.

Энди бир канча бўлақларни олаётганида, бошқа бўлақлар бўшлиққа тушиб, трубага урилиб, янғроқ акс-садо бергани эшитилди. Шудамгача у деворлар орасидаги бўшлиқдан хабардормиди ёки бундан вокиф бўлиб хайратда қолдимиз? Бу ёни менга қоронғу. Билмадим, шу кунгача камокхона плани билан танишини-га унда имкон бўлганмикин. Агар йўқ бўлса, ишонаверингки, у эртаси кунгек бу ишни кечиктирмай амалга оширган.

Ўшанда Энди болаларча ўйин ўйнамаётганини англайди. Довга ўзининг озодлиги, хаёти тикилганди. Хатто шунда ҳам у муваффақиятига ишонмайди, шундай эса-да, қочини режаси унинг миясини банд қилганди, сабабини суриштирсангиз, айнан уша вақтда биз Зихуантанезо ҳақида гаплашгандик. Бу тўйнуқ тушмагур тунги эрмак бўлиш ўрнига Эндининг хўжайинига айланганди.

Узоқ йиллар давомида у Бакстондаги тош остида ётган калитидан хавотирланганди. Бирон-бир янги келган соқчи унинг камерасида пухгалик билан тингув ўтказишидан ёки янги камерадан келишидан кўрқиб яшади. Бу ўй-хаёллар саккиз йил унинг миясини пармалади. Бу борада бир нарсаи айтишим мумкин: Энди мен билган одамлар ичида энг совуққондир. Мен бундай мужмалликдан жинни бўлиб қолган бўлардим, Энди эса ўйинни давом эттирди.

Энди хар соатда, хар дакикада сири фон булиб қолинига тайёр туришга мажбур эди. Буни қарангки, мана шу ўтган йиллар мобайнида Парвардигор уни ўз паноҳида асради.

Энг кулгилиси, агар уни амнистия қилишганда, нима бўларди?! Озод этиш ҳақида қарор қабул қилингандан сўнг маҳбусни бўшироқ кўриқланадиган бинога ўтказишади. У ерда маҳбус жисмоний, рухий, касбий тестлардан ўтади. Камерани эса эски-тускилардан тоза-лаб, янги маҳбус учун тайёрлашади. Бунисига нима дейсиз? Озодликка чиқини ўрнига Энди нақ бир асрга қарцерга тушган бўларди. Кейин яна ўша зинаоялардан кўтарилиб, бошқа камерага жойланарди.

Агар у бўшлиққа 1967 йили дуч келган экан, нега 1975 йилгача аммамнинг бузоғидай жим ўтираверди?

Аниқ бир нима деёлмайман-у, тахмин қилишим мумкин. Биринчидан, у янада зиёракликни ошириши лозим эди. Ўлар-тириларига қарамай, пиятини амалга ошириши учун у гоятда ақлли эди. У туйнукни аста-секин катталаштириб бориши даркор эди. Ўша йили Янги йилни нишонлаш учун ичкилик буюртирганда, тешик ниёладек келарди. 1968 йили гаваллуд қушини нишонлаганда, ликопча катталиғига, 1969 йили бейсбол мавсуми бошланганда эса одам сиғадиган даражага етди.

Бу вақтга келиб у жадалроқ ҳаракат қила бошлаганди. Бетон парчаларини майдалаб, маффий чўнтакларда ҳовлига ташини ўрнига улар-

ни ораликқа танласа бўларди. Эҳтимол, Энди шундай қилгандир, балки йўқ. Ахир, жаранг-лаган овоз шубҳа уйғотади-ку. Агар труба борлигини билганда ҳам пастга учиб тушаётган бетон нарчалари вақтдан олдин трубани ёриб кўйишидан қўрққан бўларди. Канализацион тизим ишдан чиқиб, текшир-текшир бошланарди, ана унда тушингизни сувга айтаверинг.

Шуларга қарамай, Никсон иккинчи марта сайланган вақтда туйнук шунчалик кагга эдики, Энди бемалою унга сизарди. Хўш, нима учун у отни камчилаб қолмади?

Шу ерига келганда, асосли тахминлар тугаб, фақатгина ғира-шира гумонлар қолади, холос. Албатта, туйнук минг очилгани билан уни тозалаш керак-ку. Бу иш кўп вақтни олмасди. Хўш, унда нима булди? Афтидан, Энди қўрққан. Юқорида айтдим-ку, одам тутқунликка кўникиб қолади. Аввалбошда тўрт девор ичида юрагингиз сиқилиб кетади, кейин аста-секин унга ўрганасиз, ўз уйингиздек қабул қила бошлайсиз... Ва ниҳоят, жисму онгингиз кафасга шунчалик мослашиб қоладикки, хатто уни яхши кўриб қоласиз. Бу ерда қачон овқатланиб, қачон ухлашингизни, қай вақт чекиш мумкинлигини сизга буюриб туришади. Ишлаётганингизда эса ҳар соатда хожат чиқаришга рухсат берилади. Менинг танаффусим ҳар соатнинг йиғирма бешинчи дақиқасида келарди ва бу нарса ўттиз беш йил давомида такрорланиб келди. Хуллас, ҳар соатнинг йиғирма бешинчи дақиқасида хожатхонага боришни нотаб қолишим мумкин

эди. Агар бир бало бўлиб боролмай қолсам, уттизинчи дақиқада хожатхонани хаёлимга келтирмасам ҳам буларди.

Хуллас, Энди каравотида ётиб миужа қокмай, канализация трубаши ҳақида неча-неча тунлаб уй сурдийкин? Канализация харитаси унга жойлашув ва труба радиусини кўрсатиб турса-да, труба ичида нима бўлишини билиш амри маҳол эди. Худо билади ичида нима бор экан — димиқиб ўлиб-петиб қолиши, каламушлар ташланиб қолиши ҳеч гап эмас. Асосийси, трубанинг поёнини тошиб етиб бора оладими? Амнистия воқеасидан кўра аломатроқ вазиятга дуч келиши мумкин-ку: Энди трубаши тешади, қўланса ичида беш юз ярдин босиб ўтади ва трубанинг ташқарига олиб чиқувчи оғзида каттакон металл түрши кўради. Жуда ачинарли вазият, шундай эмасми?

Мана шу саволлар унинг ич-этини ерди. Ҳаммаси хайрли тугаб, Энди трубадан чикқандан сўнг кўча кийимини тона олармиди, кўзга ташланмасдан ғойиб бўла олармиди? Бакстонга эсон-омон етиб олди ҳам дейлик — ўтлокни тошиб, тошни ағдариб кўради-ю, у ерда ҳеч вақо бўлмаса-чи? Керакли маъзилга етиб бориб, у ерда ўтлок ўрнида янги супермаркетни кўриб қолиши учун фожеа тўқиб-бичишнинг хожати ҳам йўқ. Ёки бундан ҳам оддийроғи бўлиши мумкин: тошларга ишқивоз биронта болакай шаталок отиб юриб, қора шишани кўриб қолади-да, унинг остидан калитни тошиб олади ва уйига сувенир қилиб олиб кетади... Ҳар бало бўлиши мумкин.

Ўша дамларда Энди сездирмасликка уринсада, жуда бетокат эди. Нима ҳам йўкотарди, дейсизми? Аввало, кутубхонани, сўнгра одатий тинчгина тобелликдаги хаётини. Бунга илова сифатида келгусида ўзининг янги ҳужжатлари ва пулларидан фойдалана олмаслигини ҳам айтиш мумкин.

Охир-оқибат у катъий бир қарорга келди ва ғалаба қозонди.

XXXIII

Энди ростдан ҳам қочинга муваффақ бўлдим, деб сўрарсиз балки? Кейин нима бўлди? Тошни ағдариб кўрганда, нима бўлди?

Мен буни айтиб беролмайман, чунки мен ҳалиям тўрт девор ичида ўтирибман. Яқин орада Шоушенкни тарк этишимга кўзим етмаяпти.

Шундай бўлса-да, баъзи бир нарсаларни билман. 1975 йили 15 сентябрда Техас штатининг Мак Нери шаҳарчасидан келган почта қутловхатини олдим. Шаҳарча чегаранинг Америка тарафида жойлашган. Қутловхатнинг ёзилиши керак бўлган орқа томони бўм-бўш эди. Лекин мен ҳаммасига тушундим.

Айнан ўша ердан Энди чегарани босиб ўтарди. Мак Нери. Техас штати.

XXXIV

Кўрган-кечирганларим шулар. Ҳикоям бунчалик узайиб, талайгина саҳифани эгаллайди, деб уйламагандим. Қутловхатни олганимдаёқ

ёзишга ўтиргандим ва мана, бугун 1976 йили 14 январда битигимга сўнги нуқтани қўйиш ниятида турибман. Шуларни ёзаман деб урта қалам ва бир талай қоғознинг бошига етдим. Қўлёзмамни бегона кўзлардан усталик билан яшириб юрибман... Э, ўзи бу ажи-бужи ёзувни ким ҳам ўқий оларди.

«Сен ўзинг ҳақингда ёзмаянсан, – дейман ўзимга ўзим. – Сен Энди ҳақида ёзясансан, ўзинг эса ҳикоянгни иккинчи даражали қаҳрамонисан». Лекин биласизми, бу ҳикоянинг ҳар бир сўзи нима бўлса ҳам барибир мен ҳақимда. Энди – менинг бир бўлагим, ниҳоят, турма эшиклари очилиб, арзон костюмда, чўнтагимда йиғирма доллар билан эркинликка чиққанымда суюнувчи менинг энг аъло бўлагим. Иккинчи ярмим мункиллаб, дармонсизланиб, чумчуқ шир этса, юраги шир этадиган бўлса ҳам бу ярмим ҳаётдан севи-наверади.

Шоушенкда Эндини мен каби соғиниб эслайдиган бошқа махбуслар ҳам бор. Биз унинг кетганидан ҳам хурсандмиз, ҳам қайғуга ботганмиз. Баъзи бир қушлар қафас учун яратилмаган. Уларнинг натлари мисли қўрилмаган бўёқларда ялт-юлт қилади, хонишлари эса бевош ва хушовоздир. Уларни озодликка қўйиб юбориш яхши, йўқса бир куни қафасни очганингизда, қуш шириллаб учиб кетади. Шу урингизнинг бир бурчида хис қиласизки, бу қачонлардир содир бўлиши лозим эди ва шундай бўлгани учун қалбингизнинг губидан се-

винасиз. Лекин уйингиз бу ажойиб жонивор-сиз хувиллаб қолади, хаётингиз зерикарли тус олиб, кўз олдингизни қора булут қолайди.

Сизга сўзлаб бермоқчи бўлганларим шулар. Гарчи хикоям қаеридадир пойинтар-сойинтар, қовушмаган бўлса-да, бу хотиралар мени хо-муш қилиб, янада кексайтирган бўлса-да, ичим-дагиларни тукиб солганимдан беҳад шодман. Эътиборингиз учун миннатдорман.

Энди, агар хозир чиндан эркинликда бўлсанг, иншоаманки, сен озодсан, мен учун қуёш тоғлар ортига яширингандан сўнг тунги юлдузларга боқ, ҳовучингни тўлдириб туңроқ олгин-да, шаффоф, зилол сувга от ва мен учун кўксингни тўлдириб, хурлик хавосидан тўйиб нафас ол, киёматлик дўстим!

XXXV

Кўлэзмамни давом эттираман, деган фикр хаёлимнинг кўчасига ҳам кириб чиқмаганди, лекин мана, олдимда ёзганларим сочилиб ётибди ва мен уларга қўшимча саҳифаларни киритмоқчиман.

Қўшимча саҳифаларни дўкондан сотиб олган қоғозларимга ёзаман. Ха, шундай. Жимгина Конгресс Стритга бордим-да, қоғоз сотиб олдим.

Хикоямни 1976 йилнинг январида Шоушенкда яқунладим, деб ўйлагандим. Хозир 1977 йил, май ойи. Портлендда, «Брюстер» меҳмонхонасидаги хужрамда ўтирибман.

Ойна қия очик. Кучадан машиналарнинг кунгилга булув солувчи шовқини шундоққина эшитилиб турибди. Мен нукул панжара йуклигига ишонч ҳосил қилиш учун деразага қарайвераман. Кечаси ёмон ухлайман, чунки арзон хонамдаги каравот узимга жуда катга ва хашаматли туюлади. Ҳар тонг олти яримда саросимага тушиб, чўчиб сакраб туриб кетаман. Алоқ-чалок тушлар кўраман. Эркинлигимни ана-мана дегунча тортиб олишаётгандай. Дахшат!

Менга нима бўлди? Мени камокхонадан чиқариб юборишди. Уттиз саккиз йилдан сўнг озод инсонга айландим. Узоқ вақт турмада утирганимдан сўнг улар мени жуда кекса ва ҳеч нарсага ярамайди, жамият учун ҳеч қандай хавф солмайди, деган қарорга келишди.

Сал қолса қўлэзмамни ёқиб юборардим. Озодликка чиқарилаётган махбусларни ҳам бондан-оёқ текширишади. Қўлэзмамда эса портлаш хавфи бўлган шундай нарсалар борки, бунинг учун мен тагин камида олти-саккиз йил утираман. Энг асосийси — ҳозир Энди яшаётган шаҳарнинг номи. Мексика полицияси бажонидил Америка полицияси билан тил бириктиради. Бутун қалб қўримни бериб ёзган қўлэзмамдан ажралмаслик нотагим Эндиининг ҳаётига зомин бўлишини хоҳламайман.

Йулини топдим. Энди турмага беш юз долларини қай усулда олиб қиргани ёдимга тушди. Ёзув тўла қоғозларимни ҳудди шу гарзда олиб чиқиб кетдим. Фалокатнинг олдини олиш

учун Зихуантанезо номи ва Питер Стивенс исми устига аста чизиб ташладим. Қулёзмани топиб олишганда ҳам яна бир қанча вақтга Шоушенкка қайтардим, бироқ Эндени ҳеч ким тополмасди.

Озодликка чиқариш кўмитаси менга Портленднинг Спрус Малл шаҳарчасидаги катта озиқ-овқат дўконидан иш топиб берди. Мен югурдак бўлдим. Дастёрлик қилувчилар икки хил бўлади: болалар ва чоллар. Спрус Маллга харид учун кириб ўтган бўлсангиз, мен саватингизни машинангизга элтиб берган бўлишим керак. Фақат 1977 йилнинг март ва апрель ойлари ўртасида бўлса, бинобарин шу вақт ичида мен уша ерда ишлагандим.

Олдиниға Шоушенк деворлари ташқарисидаги ҳаётга кўниколмайман, деб ўйлагандим. Қамоқхонани жамиятнинг кичрайтирилган нусхаси сифатида тасвирлагандим, бироқ катта оламда воқеалар яшнн тезлигида суръат олиши ва одамлар тез ҳаракатланишини тасаввур ҳам қилолмагандим. Улар тез ва баланд овозда гапиришар экан.

Янги ҳаётга ҳали мослашиб улгурмадим. Масалан, мени аёллар ҳаяжонга солади. Қирк йил ичида улар инсониятнинг ярмини ташкил этиши хотирамдан ўчиб кетганди. Мана, ҳозир аёлларга лик гўла дўкондаман. Кекса хонимлар, қашайган қоринларини кўрсатиб турувчи «Бу ерда – чақалоқ» ёзувли майка кийган хониладор аёллар... Турли ёш ва гурли қадди-қоматдаги аёллар. Оғзимнинг суви

кочиб, довдираб қолдим. Ичимда ўзимни бу қилмишим учун: «Куз олайтиришни бас қил, қариб қуйилмаган чол!» деб сўқдим.

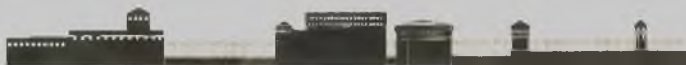
Хожатхонага бирровга бориб келиш масаласига келсак, қистаб қолганда (эски одат бўйича хар соатнинг йигирма бешинчи дақиқасида кистарди), хужайнидан рухсат сўрашдан ўзимни аранг тийиб турардим. Бир жихатдан, эндиликда бунинг учун изи сўрашнинг кераги йўқ. Бошқа томондан, тарки одат амри маҳол.

Бошлиқ мени ёқтирмасди. У ёш эди йигирма олти ёки йигирма еттига кирганди. Мен силаб қўйишни истаб суйкалувчи қари қўшак сингари унинг нафратини қўзғардим. Э Худо, мен ўзимнинг ҳам нафратимни қўзғардим, лекин қўлимдан нима ҳам келарди. Мен бу йигитчага: «Қамоқ одамни ана шундай аянчли ахволга солади. Турмада юкоридаги одам хожа, сен эса қўшаксан. Панжара ортида, махбуслар орасида бунинг унчалик аҳамияти йўқ, бу ерда эса менинг ахволим тез қўзга ташланади», дегим келарди, лекин овиз очмадим. Бундан не наф? Барибир мени тушунмайди. Худди менинг инспекторим каби. Инспекторим қалин, малла соқолли барваста, поляклар ҳақида бир талай латифаларни биладиган одам. У мен билан хар ҳафта беш дақиқага учрашади.

– Хўш, Ред, панжара ташқарисида яшайверасанми? – деб суради хазиллари тугаганда. Мен «Ҳа», дердим.

Радиодан таралаётган мусиқа. Шоушенкка янги келганимда, мусиқий «портлаш»лар

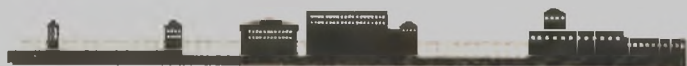

энди-энди бошланганди. Ҳозир эса турли йўналишдаги гуруҳлар кўнаиб кетибди. Ҳаммаси қўрқув ҳақида кўйлаётгандек. Балки менга шундай туюлгандир... Кўча-кўйда машиналар тўлиб кетган. Кўчани биринчи марта кесиб ўтаётганимда, ўзимни қил учида тургандек хис қилдим.

Ёзадиган нарса кўп, умр кисқа, аммо сиз калаванинг учини илиб олгандирсиз. Шоушенкка қайтишни ўйлаб қолдим. Сизни озод қилишганда, бундан осони йўқ. Уят бўлса ҳам тап оламан ўзим ишлаётган дўкондан савдо нулини ўғирлашни кўзладим... Нима қилиб бўлса-да, эски, қадрдон Шоушенкка қайтгим келди.

Агар Энди билан танишмаганимда, ҳозир шундай қилармидим. Бу йиғит озодликка чиқиш учун қандай қилиб узок йиллар давомида деворни тешганини ўйладим. Ўзимдан уялиб кетдим. Ҳа, сиз озодликка чиқиш учун мендан кўра унда кўпроқ сабаб бор эди, дейишингиз мумкин. Унда янги ҳужжатлар, бир дунё нул бор эди, аммо бу сабаб бўлолмайди. У ҳужжатлари ҳамон ўша ердалигига тўлик ишона олмасди-ку. Йўқ, у шунчаки озодликни истарди. Шу бонс ҳам кўрқоқларча қафасга қайтиш истагим ҳоинлик бўларди.

Шунда мен ишдан бўш пайтимда Бакстонга борадиган бўлдим. 1977 йилнинг апрель ойи. Қўнлар илиқ, қорлар эриган, бейсбол жамоалари янги мавсумни очиб учун шимолга кетишган. Сафарга чиқганимда, ўнг чўнтагимда компасни олволаман.

Бакстонда катта ўтлоқ бор. Шимолий та-
рафида харсангтош. Тагида тошчалар уйиб
қўйилган. Вулқондан қолган шиша.

Аҳмокона фикр, дерсиз. Шаҳарда қанчадан-
қанча ўтлоқ бўлиши мумкин? Юзтами? Бундан
хам кўпроқ бўлса керак. Энди камокка тушган-
нидан кейин яна қанча ўтлоқ пайдо бўлди-ю!
Керакли жойга келганим билан уни таний
олармидим? Чунки вулқоний шиша тез кўзга
ташланади. Ёки Энди аллақачон олиб кетган
бўлса-чи?

Ҳа, гапингизга қўшиламан. Собиқ маҳбус
учун хавфли ва дарғумон иш. Негаки, баъ-
зи ўтлоқларнинг атрофи ўралиб, «Кириш
тақиқланади» деган тахтача қокиб қўйилган.
Ҳар қандай баҳона билан сизни яна обориб
тиқиб қўйишларидан хурсанд бўласиз. Фақат
тештакларгина шундай қилади... Йигирма етти
йил девор ўйишдан яхши-ку! Агар барча нарса-
ни мухайё қила оладиган нуфузга эга шахсдан
кекса югурдакка айланиб қолган бўлсангиз,
узингизга биронта хобби топиш ажойиб-да. Ме-
нинг хоббим — Эндининг тошини топиш.

Шундай қилиб, Бакстонга бордим ва йўл-
йўлакай сайр қилдим. Қўшларнинг хонишини
эшитдим, бултурғи хас-хашакларни яланғочлаб,
далаларда эриётган қорни кузатдим. У ер-бу
ерда газета нарчалари, консерва банкалари,
пишалар сочилиб ётарди. Пишалар қайтариб
топиширишга яроқсиз; одамлар исрофгар бўлиб
кетибди... Кейин ўтлоқни қидирдим. Аксари
йўқ бўлиб кетибди. Ҳеч қанақанги харсангтош-

ни ҳам кўрмайсан. Сайрдан гани жоним яйрар, осойишгаликни, эркинликни сезардим. Шанба кунларидан бирида бир кўпнак менга ҳамроҳ бўлди, бошқа кунни дарахтлар орасидан чиқиб келган буғуни кўрдим.

Кейин йигирма учинчи апрель — ҳатто яна-тагин эллик саккиз йил яшасам ҳам хотирамда муҳрланиб қолувчи кун келди. Шанба эди. Кунриқда балиқ овлаётган бир боланинг маслахатига кўра, Олд Смит Роуд томонга йўл олдим. Ўзим билан дўкондан жигарранг қоғозхалтада бутерброд олволгандим. Йўл ёқасида ўтириб пакқос туширдим. Кейин ўрнимдан туриб, кичкиналигимда оғам ўргатганидай қоғозхалтани кўмдим-да, олға юрдим. Кундуз соат иккида чап тарафимда кагтакон ўтлоқни кўрдим. Харсангтон Энди айтгандай ўтлоқнинг шимол тарафида эди. Баҳор лойида пилчиллатиб тошга қараб юрдим. Эман шохидаги олмахон мени диққат билан кузатиб турди.

Харсангтонни айланиб ўтаётганимда, тагидаги тошчаларни кўриб қолдим. Худди уша, адашишим мумкин эмас. Қоп-қора, сип-силлик шиша. Анчагача қимир этмай, қоққан қозикдек туравердим. Кўзларимда филт-филт ёш. Юрагим кинидан чиқиб кетай дерди.

Ўзимни қўлга олиб, тошга яқинлашдим, унга қўл теккизиб кўрдим. Ҳа, у ҳақиқий. Бу пана жойда аллақачон ҳеч вақо йўқ, деб хисоблагандим. Ҳеч нима тополмай, жимгина уйга кетсам буларди. Ҳеч нарсага тегинмасдим ҳам бу ўғирликдан-да баттарроқ. Асло. Мен, шунчаки,

бу туш эмаслигига ишонч ҳосил қилиш учун тошни ушлаб кўрдим. Анча вақтгача тош остидаги нарсага тикилиб қолдим. Кузларим ҳаммасини кўриб турса-да, миям гувилларди. Тош остида намликдан сақлаш учун пластик пакетга чиройли қилиб ўралган мактуб ётарди. Устига хусниҳат билан исми битилган. Хатни олиб, тошни жойига қўйдим.

«Қадрдоним Ред!

Ушбу сатрларни ўқиясанми, демак, сен аллақачон озодлик ҳавосидан нафас олясан. Нима бўлган тақдирда ҳам, сен озодликка чиқдинг. Шаҳарнинг номи ёдингдандир? Ишларимни йўлга қўйиш учун сенга ўхшаган ишончли одам керак. Бир стакан вискини майдалаб, таклифимни ўйлаб кўр.

Ёдингда бўлсин, умид — энг яхши нарса, ҳамма нарсадан улуг, у ҳеч қачон сўнмайди.

Умид қиламанки, ушбу хатим сенга соғ омонлигингда етиб боради ва ҳаммаси яхши булади.

Дустинг Питер Стивенс».

Хатни ўтлоқнинг ўзидаёқ ўқимадим. Вужудимни ваҳима босди. Биров мени кўриб қолмасдан аввал бу ердан қочиб кетгим келди.

Ҳужрамга бориб, хатни ўқидим. Ойхонадан арзон таомларнинг иси келарди Бифарони, Пудл Рони... бас бойлашаманки, ҳозир Америкада камбағал қарияларнинг барчаси «рони» билан тугайдиган таом ейдилар.

Пакетни очиб, хатга кўз югуртирдим. Сўнг бошимни чангаллаб, тўйиб-тўйиб йиқладим. Хат орасига йиғирмата эллик долларли чек қистириб қўйилганди.

XXXVI

Мана, энди «Брюстер» меҳмонхонасидаги хужрамда ўтириб, бу ёнига нима қилиш кераклигини ўйлаяман. Менимча, қонунни осонгина алдай оламан. Муддатдан илгари озодликка чиқиб талабларини бузяман. Оғир жиноят эмас: инспекторнинг қони қайнайди, лекин йўлда ҳеч ким нистирма қўймайди.

Олдимда қўлэзмам. Каравотда дўхтирлар чамадонига сиғадиган юқларим. Чўнтагимда ўн тўққизта эллик долларлик, тўртта ўн долларлик, беш долларлик, учта бир долларлик қоғоз пуллар ва чақа-тангалар. Нарсаларимни жойлаштиришга қоғоз қадоқ ва гамаки сотиб олиш учун битта эллик долларликни майдаладим.

Бу ёнига қандай йўл тутиш кераклигини обдан ўйлаб қўйдим. Аслида ҳеч қандай иккиланнишга ўрин йўқ. Ҳар қандай танлов бир оддий саволга бориб тақалади: ё ҳаёт, ё мамот. Ҳаётга интиш ёки ўлимга.

Даставвал қўлэзмамни чамадончага жойлайман. Сўнгра уни ёниб, пальтоимни оламан, зинапоядан тушиб, қандала инини бир умрга тарк этаман. Кейин барга бориб, барменга беш доллар узатаман-да, иккита «Жек Даниэль» буюртираман биттаси узимга, биттаси Энди Дюф-

рейнга. Хув, ўша, фабрика томидаги шивони хисобга олмасам, бу 1938 йилдан буён биринчи бор ичаётган ичкилигим бўлади. Кейин барменга миннатдорчилик билдириб, бир доллар чойчақа кистиранман. Грейнхаунд станциясига бориб, Эль Пассогача чишта оламан. У ердан Мак Неригача борадиган автобустга ўтираман. Бу шаҳарчага етганимда, мендек қари муғомбир Мексика чегарасини босиб ўта олиш-олмаслиги маълум бўлади.

Жойиниғ номи ёдимда: Зихуантанезо. Бундай номни ёддан чиқариб бўладими?!

Файрат-шижоатим тошиб кетяпти. Шунчалик хаяжондаманки, титроқ қўлимда қаламни арабга ушлаб турибман.

Ўйлашимча, уммон томон йўл олган озод инсоннигина шундай хаяжон босади.

Энди ҳозир ўша ерда, деб умид қиламан.

Чегарани босиб ўта оламан, деб умид қиламан.

Дўстимни эсон-омон кўриб, қўлларидан маҳкам сиқиб қўйишга умид қиламан.

Тинч океани тушларимда кўрганимдагидек мовий, деб умид қиламан...

Мен умид қиламан...

ТАМОМ

*Стивен Кинг.
Бангор, Мэри штати.*

Адабий-бадиий нашр

Стивен Кинг

**РИТА ХЕЙВОРТ
ЁХУД ШОУШЕНКДАН ҚОЧИШ**

Қисса

Рус тилидан Саиджалол Саидмуродов таржимаси

Мухаррир Ж. Матёқубов

Рассом-дизайнер Д. Мулла Аҳун

Техник мухаррир Л. Хиждова

Кичик мухаррирлар: Д. Холматова, Г. Ералиева

Мусаххих Ш. Хакимова

Компьютерда тайёрловчи Л. Абкеримова

Нашриёт лицензияси АІ № 158, 14.08.2009.
Босишга 2016 йил 8 сентябрда рухсат этилди.
«Газетная пухлая» қоғози. Бичими 80x100¹
«Peterburg» гарнитурасида офсет усулида босилди.
Шартли босма табоғи 8,14. Нашр табоғи 7,92.
Алади 3000 нусха. Буюртма № 16-455.

Ўзбекистон Матбуот ва ахборот агентлигининг
«O'zbekiston» нашриёт-матбаа ижодий уйи.
100011, Тошкент, Навоий кўчаси, 30.

e-mail: uzbekistan@iptd-uzbekistan.uz
www.iptd-uzbekistan.uz

Кинг, Стивен.

К 43 Рита Хейворт ёхуд Шоушенкдан
қочини [Матн]: қисса/С. Кинг; таржимон
С. Саидмуродов. – Тошкент: «O‘zbekiston»
НМИУ. – 176 б.

ISBN 978-9943-28-688-7

УЎК: 821.111(73)-31

КБК 84(7)6-44